

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie

Bc. Helena Vykoukalová

**RODINNÁ POLITIKA SKANDINÁVSKÝCH ZEMÍ: PODOBNOSTI A
ODLIŠNOSTI**

**FAMILY POLICY OF SCANDINAVIAN COUNTRIES: SIMILARITIES
AND DIFFERENCES**

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: doc. RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D.

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 28. 7. 2016

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí mé diplomové práce doc. RNDr. Jiřině Kocourkové, Ph.D. za cenné rady, trpělivost a čas, který mi věnovala. Ráda bych také poděkovala svým blízkým za jejich podporu a pomoc při zpracovávání této práce.

Abstrakt

Diplomová práce na téma Rodinná politika skandinávských zemí: podobnosti a odlišnosti se zabývá srovnáním rodinné politiky, vývoje plodnosti a názorů obyvatel na podporu rodiny ve Švédsku, Norsku, Dánsku a Finsku. Práce mapuje vývoj rodinné politiky od první poloviny 20. století a zasazuje jej do kontextu doby. Je zaměřena zejména na opatření, která se týkají rodin s dětmi předškolního věku. Plodnost je analyzována z hlediska věku matky, pořadí živě narozeného dítěte a rodinného stavu matky při narození dítěte. Názory obyvatel na rodinnou politiku byly zkoumány na základě dat z šetření International Social Survey Programme a k jejich analýze bylo využito chí-kvadrát testu a binární logistické regrese. Zjišťovaly jsme, jak se liší názory obyvatel podle určitých demografických charakteristik jak v rámci jednoho státu, tak napříč zkoumanými státy. Práce si kladla za cíl analyzovat vývoj rodinné politiky států, najít v něm zásadní podobnosti i rozdílnosti a rozhodnout, zda jsou všechny země reprezentanty skandinávského modelu, jak jen popsal Esping-Andersen (1990).

Bylo zjištěno, že ačkoli jsou mezi státy ve vývoji rodinné politiky značné odlišnosti, Švédsko, Norsko, Dánsko i Finsko naplňují předpoklady skandinávského modelu. Pro všechny státy je charakteristický posun plodnosti do vyššího věku, odkládání založení rodiny a zvyšování podílu dětí narozených mimo manželství. Při analýze otázek z výběrového šetření bylo zjištěno, že mezi respondenty s různými demografickými charakteristikami jsou značné rozdíly. Odpovědi respondentů se lišily i mezi státy. Ukázalo se však, že současný systém rodinné politiky je ve všech státech pokládán za poměrně dobrý.

Klíčová slova: rodinná politika, skandinávský model, změna reprodukčního chování, analýza plodnosti

Abstract

The diploma thesis, *Family Policy of Scandinavian Countries: Similarities and Differences*, is focused on comparison of family policy, fertility development and public opinion on family support in Sweden, Norway, Denmark and Finland. The thesis follows up development of family policy from the first half of 20th century and sets it into the historical context. It aims the attention to measurements related to pre-school children. Fertility is analysed by mean age of mother at birth, birth order and marital status of mother. Public opinions of family are based on International Social Survey Programme and analysed using chi-square test and binary logistic regression. We focused on differences among citizens by demographic characteristics in each state as well as among the states. The purpose of the thesis is to analyse development of family policy of Scandinavian states, discover the main similarities and differences, and decide whether countries meet the requirements of Scandinavian model by Esping-Andersen's typology (1990).

Despite of the differences in development of family policy, Sweden, Norway, Denmark and Finland represent Scandinavian model. Fertility postponement, later start of family, and increasing proportion of children born outside marriage is characteristic to all of the states. As analysis of survey shows, there is a lot of differences among respondents of different demographic characteristics as well as among the states. The analysis proved the current system of family policy was sufficient in every state.

Key words: family policy, Scandinavian model, change in reproductive behaviour, fertility analysis

Obsah

Seznam zkratek.....	3
Seznam tabulek	4
Seznam grafů	6
Úvod	8
Použité zdroje a metodika	10
2.1. Použitá literatura.....	10
2.1. Zdroje dat	11
2.2. Přehled použitých vzorců	14
Teoretická východiska práce	17
3.1. Vymezení pojmu	17
3.1.1. <i>Nástroje rodinné politiky</i>	18
3.1.2. <i>Ostatní faktory</i>	19
3.2. Typologie rodinné politiky.....	20
Analýza vývoje rodinné politiky	21
4.1 Vývoj rodinné politiky ve Švédsku.....	21
4.2 Vývoj rodinné politiky v Norsku	30
4.3 Vývoj rodinné politiky v Dánsku	37
4.4 Vývoj rodinné politiky ve Finsku.....	43
Zhodnocení skandinávského modelu	49
5.1 Srovnání vybraných nástrojů rodinné politiky	49
5.1.1 <i>Mateřská dovolená</i>	49
5.1.2 <i>Rodičovská dovolená</i>	50
5.1.3 <i>Otcovská dovolená</i>	50
5.1.4 <i>Otcovská kvóta</i>	51
5.1.5 <i>Home-care příspěvek</i>	51
5.2 Zhodnocení.....	53
5.2.1. <i>Politika rovnosti pohlaví</i>	53
5.2.2. <i>Dvou-příjmová rodina a vysoká ekonomická aktivita žen</i>	53
5.2.3. <i>Vysoké zdanění</i>	54
5.2.4. <i>Štědré sociální dávky</i>	54
5.2.5. <i>Státní investice a dostupnost předškolních zařízení</i>	54
5.2.6. <i>Zapojení otců do výchovy</i>	55
5.2.7. <i>Částečné úvazky</i>	55
Analýza vývoje plodnosti s přihlédnutím k vývoji rodinné politiky.....	57

6.1	Švédsko	58
6.2	Norsko	70
6.3	Dánsko.....	79
6.4	Finsko	89
4.5	Srovnání vývoje plodnosti vybraných zemí	99
6.5.1.	Vývoj úhrnné plodnosti	99
6.5.2.	Vývoj modelu pozdní plodnosti	102
6.5.3.	Vývoj časování plodnosti.....	104
6.5.4.	Vývoj podílu dětí narozených mimo manželství.....	105
Hodnocení postojů k vybraným aspektům rodinné politiky a reprodukce		108
7.1	Vyhodnocení rozdílů pomocí chí-kvadrát testu	109
7.1.1.	Otázky týkající se vybraných opatření rodinné politiky	109
7.1.2.	Otázky týkající se přítomnosti rodičů ve výchově dítěte	112
7.1.3.	Otázky týkající sladění profesního života a rodiny.....	114
7.2	Kvantifikace rozdílů pomocí binární logistické regrese	118
Závěr.....		128
Použitá literatura		130
Seznam použitých zdrojů		133

Seznam zkratk

Eurostat	Statistický úřad Evropské unie
HFD	Human Fertility Database
HDP	Hrubý domácí produkt
HMD	Human Mortality Database
IS	Interval spolehlivosti
D	Dolní mez intervalu spolehlivosti
H	Horní mez intervalu spolehlivosti
ISSP	International Social Survey Programme
KELA	The Social Insurance Institution of Finland
OECD	Organisation for EconomicCo-operation and Development

Seznam tabulek

Tabulka 1: Přehled použitých zdrojů dat a jejich dostupnost	11
Tabulka 2: Rozložení respondentů podle vybraných charakteristik a příslušnosti ke státu (v %), ISSP 2012.	13
Tabulka 3: Vybrané otázky z šetření ISSP.	14
Tabulka 4: Přehled přijatých opatření rodinné politiky Švédska, 1930–2008.....	29
Tabulka 5: Přehled přijatých opatření rodinné politiky Norska, 1923–2011.	36
Tabulka 6: Přehled přijatých opatření rodinné politiky Dánska, 1919–2002.....	42
Tabulka 7: Přehled přijatých opatření rodinné politiky Finska, 1917–2011.....	48
Tabulka 8: Srovnání vybraných charakteristik mateřské dovolené, 2015.....	50
Tabulka 9: Srovnání vybraných charakteristik rodičovské dovolené, 2015.	50
Tabulka 10: Srovnání vybraných charakteristik otcovské dovolené, 2015.	51
Tabulka 11: Srovnání vybraných charakteristik otcovské kvóty, 2015.....	51
Tabulka 12: Srovnání vybraných charakteristik home-care příspěvku, 2012.....	52
Tabulka 13: Podíl respondentů, kteří souhlasí s výrokem: Rodičovský/mateřský příspěvek by měl alespoň částečně platit zaměstnavatel, 2012 (v %).	110
Tabulka 14: Zastoupení respondentů podle vybraných charakteristik, kteří si myslí, že by placená dovolená měla být delší než 6 měsíců, 2012 (v %).	111
Tabulka 15: Podíl respondentů, kteří souhlasí, že žena s dítětem předškolního věku by neměla pracovat, 2012(v %).	113
Tabulka 16: Rozložení respondentů podle vybraných charakteristik, kteří souhlasí s výrokem, že samotný rodič může vychovat dítě stejně dobře jako pár, 2012(v %).	114
Tabulka 17: Rozložení respondentů podle vybraných charakteristik, kteří souhlasí s výrokem, že dítě je pro rodiče finanční zátěží, 2012(v %).	116
Tabulka 18: Podíl respondentů podle vybraných charakteristik, kteří souhlasí s výrokem, že dítě je překážkou pro budování kariéry, 2012(v %).	117
Tabulka 19: Podíl respondentů podle vybraných charakteristik, kteří souhlasí, že ideální je mít maximálně dvě děti, 2012(v %).	118
Tabulka 20: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Zaměstnavatel by se měl podílet na platbě rodičovské/mateřské dovolené, 2012.....	119
Tabulka 21: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Placená dovolená by měla být delší než 6 měsíců, 2012.	120
Tabulka 22: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Oba rodiče by se měli na výchově dítěte podílet stejně, 2012.	121
Tabulka 23: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Žena s malým dítětem by neměla pracovat, 2012.....	122
Tabulka 24: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Samotný rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako pár, 2012.	123
Tabulka 25: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Děti jsou pro rodiče finanční zátěží, 2012.....	124

Tabulka 26: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Děti jsou překážkou pro budování kariéry, 2012.	125
Tabulka 27: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Ideální je mít maximálně 2 děti, 2012. ...	127

Seznam grafů

Graf 1: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Švédsku, 1950–1965	58
Graf 2: Vývoj specifických měr plodnosti ve Švédsku, 1950–1965.	59
Graf 3: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Švédsku, 1966–1989.	61
Graf 4: Vývoj specifických měr plodnosti ve Švédsku, 1966–1989.	62
Graf 5: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte ve Švédsku, 1968–1989.	63
Graf 6: Vývoj měr plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy ve Švédsku, 1968–1989	64
Graf 7: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte ve Švédsku, 1970–1989.....	65
Graf 8: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Švédsku, 1990–2014	66
Graf 9: Vývoj specifických měr plodnosti ve Švédsku, 1990–2014.	67
Graf 10: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte ve Švédsku, 1990–2013.	68
Graf 11: Vývoj měr plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy ve Švédsku, 1990–2013.	69
Graf 12: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte ve Švédsku, 1990–2010.....	70
Graf 13: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Norsku, 1967–1989	71
Graf 14: Vývoj specifických měr plodnosti v Norsku, 1967–1989.	72
Graf 15: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte v Norsku, 1967–1989.....	73
Graf 16: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Norsku, 1990–2014	75
Graf 17: Vývoj specifických měr plodnosti v Norsku, 1990–2014.	76
Graf 18: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte v Norsku, 1990–2013.....	77
Graf 19: Vývoj měr plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy v Norsku, 1990–2013	78
Graf 20: : Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte v Norsku, 1990–2010.....	79
Graf 21: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Dánsku, 1950–1965	80
Graf 22: Vývoj specifických měr plodnosti v Dánsku, 1950–1965.	81
Graf 23: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Dánsku, 1966–1989	82
Graf 24: Vývoj specifických měr plodnosti v Dánsku, 1966–1989.	83
Graf 25: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Dánsku , 1990–2014	84
Graf 26: Vývoj specifických měr plodnosti v Dánsku, 1990–2014.	85
Graf 27: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte v Dánsku, 1992–2013	86
Graf 28: Vývoj plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy v Dánsku, 1992–2013	87
Graf 29: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte v Dánsku, 1997–2014.....	88
Graf 30: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Finsku, 1950–1965.....	89
Graf 31: Vývoj specifických měr plodnosti ve Finsku, 1950–1965.	90
Graf 32: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Finsku, 1966–1989.....	91
Graf 33: Vývoj specifických měr plodnosti ve Finsku, 1966–1989.	92

Graf 34: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte ve Finsku, 1982–1989	93
Graf 35: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Finsku, 1990–2014	94
Graf 36: Vývoj specifických měr plodnosti ve Finsku, 1990–2014	95
Graf 37: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte ve Finsku, 1992–2013	96
Graf 38: Vývoj plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy ve Finsku, 1992–2013	97
Graf 39: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte ve Finsku, 1990–2010	98
Graf 40 Vývoj úhrnné plodnosti ve vybraných státech, 1950–2014	101
Graf 41: Vývoj specifických měr plodnosti ve vybraných státech 1950–2014	104
Graf 42: Vývoj průměrného věku matky při narození dítěte prvního pořadí ve vybraných státech, 1967–2014.	105
Graf 43: Srovnání vývoje podílu dětí narozených mimo manželství, 1968–2014	107

Kapitola 1

Úvod

Téma rodinné politiky je v souvislosti s obavami z demografického stárnutí v posledních desetiletích velmi diskutované. Plodnost většiny evropských států se dlouhodobě drží pod hranicí prosté reprodukce a nejpragmatičtějším řešením, jak obstarat dostatek ekonomických zdrojů pro stárnoucí populaci, je motivovat mladé páry k rození dětí. Skandinávské země se až do počátku 90. let zdály být následováníhodným příkladem, kdy se po poklesu v důsledku druhého demografického přechodu začala plodnost v 80. letech opět zvyšovat. Jednou z příčin byla bezpochyby i efektivní rodinná politika. Skandinávský model se stal ideálem, brzy se však ukázalo, že štědrý systém není dlouhodobě udržitelný. V 90. letech byla zaváděna řada úsporných opatření, která se dotkla i rodinné politiky. Úhrnná plodnost opět klesala a důvěra ve skandinávský model se vytrácela. Po krizi v 90. letech se úhrnná plodnost začala opět zvyšovat a v posledních letech se ustálila pod úrovní 2 dětí na ženu. Ačkoli hranice prosté reprodukce znovu dosaženo nebylo, mají dnes skandinávské státy jednu z nejvyšších úrovní plodnosti v Evropě. Celkový pohled na vývoj plodnosti dokresluje srovnání vybraných ukazatelů skandinávských zemí s Francií a Německem. Francie a Německo byly vybrány jako referenční kategorie a slouží k získání představ o vývoji plodnosti v jiných evropských státech. Obě země se řadí spíše k tradičnějšímu režimu, kde je kladen důraz na rodinu. Zatímco se však Německo dlouhodobě potýká s nízkou plodností, Francie má díky silným pronatalitním opatřením jednu z nejvyšších plodností v Evropě.

Cílem předkládané práce je popsat rozdíly mezi rodinnými politikami Švédska, Norska, Dánska a Finska od roku 1950 do roku 2013¹, zjistit, zda i přes tyto odlišnosti existuje pro vybrané státy společný skandinávský model, a jaké jsou důsledky opatření rodinných politik v jednotlivých státech. Hodnocení dopadu populačních opatření komplikuje fakt, že rození dětí nezávisí jen na legislativě, ale také na zvyklostech, populačním klimatu nebo třeba ekonomických podmínkách, proto

¹ Rozpětí může být různé, záleží na dostupnosti dat, viz Tabulka 1.

je vývoj rodinné politiky zasazován do kontextu doby. Cílem práce je také analyzovat postoje obyvatel vůči stávající rodinné politice a zjistit, zda je současný systém vyhovující.

Práce je členěna do sedmi kapitol. Druhá kapitola se zabývá vybranou literaturou, představením zdrojů dat využitých v práci a popisem jejich dostupnosti. Dále se kapitola zabývá i metodami výpočtů, které byly využity při zpracování tématu. Třetí kapitola *Teoretická východiska práce* představuje vývoj rodinných politik a zasazuje je do širších souvislostí. Na tuto kapitolu úzce navazuje čtvrtá část, která hodnotí skandinávský model a srovnává vybraná opatření mezi státy. Následující pátá kapitola se věnuje analýze plodnosti podle věku matky při porodu, pořadí a legitimacy narozeného dítěte. Na základě znalostí získaných ve čtvrté části vysvětluje vývoj plodnosti. Kapitolu uzavírá srovnání vybraných ukazatelů skandinávských států s přihlédnutím k vývoji v referenčních státech. Celkový obraz rodinné politiky doplňuje šestá kapitola, která analyzuje názory obyvatel na různé aspekty péče o malé děti a rodinné politiky. Poslední kapitola, *Závěr*, shrnuje důležitá zjištění a přínosy práce.

Kapitola 2

Použité zdroje a metodika

Tématem rodinné politiky evropských zemí se zabývá celá řada odborných prací. Rodinná politika je v nich často srovnávána, zasazována do kontextu historického vývoje a jsou hodnoceny její dopady. Následující kapitola popisuje, odkud byla čerpána data pro zpracování tématu a jaké vzorce a postupy byly využity.

2.1. Použitá literatura

Skandinávské země mají speciální postavení mezi ostatními státy, protože byly jedny z prvních, které o rodinné politice začaly přemýšlet a razily si svou cestu skrze rovnoprávnost mužů a žen. Značná četnost zdrojů týkajících se tohoto tématu bádání zároveň usnadňuje i komplikuje. Rodinná politika je ovlivněna celou řadou faktorů a každý z autorů tak může považovat za relevantní jiný z nich. Následující kapitoly se snaží poskytnout čtenáři co nejširší kontext a kombinují tak různé úhly pohledu na danou problematiku. Četnost zdrojů je také příčinou toho, že existují kvalitní, ale i méně kvalitní zdroje a často se informace v nich (zejména co se časových údajů týče) liší. Často není jednoznačně rozlišováno mezi schválením opatření a dobou, kdy opravdu začalo platit.

Ačkoli existuje mnoho zdrojů, které přímo srovnávají skandinávské země mezi sebou, např. Rostgaard (2014), Ronsen a Sundstrom (2002), Gupta, Smith a Verner (2006), jsou v práci použity častěji ty zdroje, které se zabývají jen jednou zemí, a jsou tak daleko podrobnější. Příkladem takové práce může být kniha *Family policy paradoxes*, ve které Lunqvist popisuje detailně politiku Švédska a motivace pro vznik jednotlivých opatření (2011), článek *Family Policies in Norway* od norských autorů Anne Skevik, Aksela Hatland (2003) nebo článek *Daddy Leave and Gender Equality* od Anette Borchorst (2006), která se zabývá vývojem rodinné politiky a legislativy týkající se předškolních zařízení v Dánsku. Využito však bylo i celé řady dalších zdrojů. Informace o současném stavu byly

čerpány z oficiálních webových stránek ministerstev a organizací zabývajících se tímto tématem. Často byla k doložení některých informací využita data z databáze OECD Family Database, která pravidelně poskytuje doplňující informace k rodinné politice členských států, jako je například počet dětí podle věku navštěvujících předškolní zařízení, data o nezaměstnanosti nebo platové mezeře mezi pohlavími.

2.1. Zdroje dat

Data byla čerpána převážně z Human Fertility Database a stránek statistických úřadů jednotlivých zemí. Dostupnosti dat ukazuje Tabulka 1. Pro analýzu dle rodinného stavu byl počet dětí narozených v manželství a mimo něj podle věkových skupin převzat z databáze Eurostat. Úhrnná plodnost v Dánsku mezi lety 1950 a 1972 byla převzata z oficiálních stránek dánského statistického úřadu, k výpočtu nebyla k dispozici data. Statistické úřady všech států publikovaly jen počty obyvatel podle věku k 1. lednu daného roku. Střední stav byl k výpočtu ukazatelů plodnosti dopočítán.

Tabulka 1: Přehled použitých zdrojů dat a jejich dostupnost

	Střední stav populace	Počet živě narozených dětí podle věku matky	Počet živě narozených dětí podle pořadí	Počet živě narozených dětí podle rodinného stavu a věku matky v 5letých věk. skupinách
Švédsko	1950–2014 HMD	1950–2010 HFD, dále Statistics Sweden	1970–2010 HFD	1968–2013 Eurostat
Finsko	1950–2012 HMD, dále Statistics Finland	1950–2008 HFD, dále Statistics Finland	1982–2008 HFD	1992–2014 Eurostat
Norsko	1950–2014 HMD	1950–2008 HFD, dále Statistics Norway	1967–2009 HFD	1990–2013 Eurostat
Dánsko	1973–2014 HMD	1973–2014 Statistics Denmark	1997–2014 Statistics Denmark	1992–2013 Eurostat

Pro účely práce byl zvolen transversální pohled, který umožňuje analyzovat chování i těch generací, které ještě neukončily reprodukci, a který je citlivější na výkyvy dané například změnami rodinné politiky. Dalším důvodem byl fakt, že data pro kohortní přístup nebyla dostupná v takovém rozsahu, jaký jsme si kladli za cíl v předkládané práci zpracovat.

Celé sledované období od roku 1950² je rozděleno na tři části. Prvním pomyslným mezníkem je rok 1965, kterým podle Lesthaegheho symbolicky započal druhý demografický přechod v zemích Severní Evropy (2010, s. 212). Druhým zvoleným mezníkem je rok 1990, který odděluje období prosperity státu v 80. letech a dobu ekonomické recese započatou v 90. letech. Za počátek reprodukčního období byl brán věk 15 let. Konec období byl pro účely práce stanoven na 49 let. Děti narozené matkám mimo tento věk nebyly do výpočtů zahrnuty.

Data pro kapitolu *Hodnocení postojů k vybraným aspektům rodinné politiky* a reprodukce byla čerpána z šetření International Social Survey Programme, které proběhlo v roce 2012. Respondenti

² Od roku 1967 u Norska.

byli dotazováni na názory spjaté s podporou rodin. Celkově byly získány odpovědi od 1017 respondentů ve Švédsku, 1371 v Norsku, 1073 ve Finsku a 1401 v Dánsku. Z šetření bylo vybráno osm otázek, které se dotýkají tématu práce. Respondenti byli rozděleni do několika skupin podle věku, pohlaví, rodinného stavu a vzdělání a byly analyzovány rozdíly mezi skupinami a státy. Tabulka 2 ukazuje procentuální zastoupení respondentů dle vybraných charakteristik a příslušnosti ke státu.

Důležitým demografickým ukazatelem je věk respondenta, který byl v šetření zkoumán přímým dotazem. Dotazovány byly osoby ve věku 15–102 let. Protože ke zkoumání názorových odlišností mezi jednotlivými skupinami byl využit Chí-kvadrát test, byli respondenti rozděleni do několika věkových skupin, aby byl eliminován problém malého počtu pozorování. První věkovou skupinu (15–24 let) tvořili ti respondenti, kteří vstupují do reprodukčního věku a teprve rodiny zakládají. Většina dotázaných v tomto věku často zatím neměla bližší zkušenost s fungováním systému. Názory těchto respondentů jsou důležité, protože v následujících letech bude rodinná politika ovlivňovat nejvíce právě je. Další dvě skupiny 25–34 a 35–44 jsou ve vrcholné fázi reprodukce. Tyto skupiny pocítují nejvíce změny rodinné politiky a mají často osobní zkušenost s fungováním systému, mohou tak poskytovat zpětnou vazbu. Další dvě skupiny, 45–54 a 55 a více let, mohou rodinnou politiku vnímat s odstupem. Obvykle mají zkušenosti s různými systémy a mohou tak zpětně hodnotit a srovnávat. Skupiny jsou tvořeny desetiletými intervaly, výjimkou je poslední skupina, kde je interval širší. Respondenti v poslední skupině mají již zmíněné zkušenosti, ale reprodukci pravděpodobně už přímo ovlivňovat nebudou. Na otázku týkající se věku odpověděli všichni dotázaní.

Rozložení respondentů podle pohlaví je poměrně rovnoměrné. O něco častěji byly respondenty ženy, a to zejména ve Finsku. Stejně jako věk bylo pohlaví respondenta zkoumáno přímým dotazem. Na tuto otázku neodpověděl jeden respondent.

Další charakteristikou je rodinný stav. V diplomové práci jsou rozlišeny čtyři skupiny. První tvoří ti, kteří žijí s partnerem ve společné domácnosti, ať už jako manželé nebo partneři. Druhou ti, kteří již s partnerem nežijí. Dalšími skupinami jsou svobodní a ovdovělí. První zmíněná skupina vznikla sloučením dat za osoby žijící v kohabitaci a v manželství, druhá součtem rozvedených a těch, kteří faktické manželství ukončili. K rodinnému stavu se nevyjádřilo celkem 56 respondentů.

Poměrně komplikovaný problém představuje otázka týkající se vzdělání respondenta. V každé zemi je nastaven trochu jiný systém, proto je obtížné srovnávat státy mezi sebou. V dotazníku ISSP byla zařazena jak otázka na nejvyšší dosažené vzdělání podle měřítek dané země, tak na celkový počet let strávených ve vzdělávacích institucích. Vzdělání začíná v skandinávských zemích školkou, avšak ta není povinná. Následuje nultý ročník, který je mezistupněm mezi školkou a školou. Od věku 6–7 začínají děti chodit do základní školy, povinná školní docházka obvykle trvá 9–10 let. Následuje 3leté studium střední školy, které již není povinné. Zhruba v 19 letech nastupují studenti na vysoké a vyšší odborné školy, kde se ještě dalších 2–5 let vzdělávají. Dále je možné pokračovat na doktorské studium. Pro účely diplomové práce bylo na základě těchto dat vytvořeno pět kategorií. První kategorii tvoří lidé bez vzdělání, kteří strávili vzděláváním 0–8 let. Lze předpokládat, že základní vzdělání mají všichni, kteří studovali 9 až 11 let. Ukončené střední vzdělání bylo přiřazeno respondentům, kteří strávili ve školních lavicích 12 až 15 let. Předpokládáme, že vyššího vzdělání (není rozlišeno mezi diplomovaným specialistou, bakalářským a magisterským stupněm) dosáhli respondenti, kteří

studovali ještě další 1–4 roky. Poslední kategorie zůstává otevřená a spadají do ní lidé s více než 20 roky vzdělání³.

Toto rozdělení je pouze orientační a mohou vznikat nepřesnosti dané opakováním ročníku popřípadě započtením let strávených ve školce do celkové doby vzdělání. Jistá odchylka může vznikat i díky respondentům, kteří ještě studují a zatím neukončili své vzdělávání. K otázce se nevyjádřilo 69 dotazovaných.

Tabulka 2: Rozložení respondentů podle vybraných charakteristik a příslušnosti ke státu (v %), ISSP 2012.

	Švédsko	Norsko	Finsko	Dánsko	Celkem
15–24	7	10	13	14	11
25–34	13	15	15	15	14
35–44	15	17	15	17	16
45–54	20	22	20	20	20
55+	45	36	38	34	38
muž	46	49	43	49	47
žena	54	51	57	51	53
manželství/partnerství	54	59	55	51	55
rozvod/rozchod	11	9	9	11	10
ovdovělí	6	3	2	4	4
svobodní	29	29	35	33	31
bez vzdělání	11	8	8	18	11
ZŠ	22	15	19	10	16
SŠ	45	41	39	36	40
VŠ	20	31	27	30	28
Ph.D.	2	6	7	6	5
Celkový počet respondentů	1017	1371	1073	1401	4862

Zdroj: ISSP 2012, vlastní zpracování.

Z šetření International Social Survey Programme bylo vybráno osm otázek, viz Tabulka 3. Odpovědi respondentů byly pro účely rozděleny do dvou kategorií podle toho, zda vyjádřili souhlas či nesouhlas s daným výrokem. Kategorie byly v práci formulovány tak, aby byly odpovědi rovnoměrně rozloženy.

První dvě otázky se týkaly podoby rodičovské dovolené. Respondenti odpovídali, kdo by podle jejich názoru měl rodičovskou/mateřskou dovolenou hradit a jak dlouhá by měla tato dovolená být. Respondenti mohli v případě první otázky volit ze čtyř možností – stát, zaměstnavatel, stát i zaměstnavatel, jiné. Pro účely práce byly sloučeny kategorie zaměstnavatel a stát i zaměstnavatel a vznikla tak kategorie, která odpovídala na otázku, zda by se měl na platbě podílet zaměstnavatel.

Druhá otázka týkající se délky mateřské/rodičovské dovolené byla otevřená. Respondenti odpovídali v rozmezí žádné placené dovolené až po 84 měsíců. Odpovědi byly rozděleny do dvou

³ <http://www.edufile.info/index.php>

kategorií 0–6 a 7 a více a formulován výrok, zda si respondent myslí, že by rodičovská/mateřská dovolená měla být kratší než 7 měsíců.

Otázky 3–5 se potom týkaly rozložení doby rodičovské dovolené mezi oba rodiče a přítomnosti obou rodičů při výchově dítěte. Původně mohli respondenti vybírat mezi pěti možnostmi – většinu matka, většinu otec, více matka, více otec, oba rodiče stejně. Sloučeny byly první čtyři možnosti a vznikly tak kategorie *ano* a *ne*, které odpovídaly na otázku, zda by měli oba rodiče trávit s dítětem stejně času.

Další vybraná otázka se dotazovala, zda by podle respondenta měla matka s dítětem předškolního věku pracovat. Dotazovaní mohli volit z následujících možností: *ano* – na plný úvazek, *ano* – na částečný a *ne*. Otázka byla pro účely práce přeformulována a sloučeny odpovědi respondentů, podle kterých by žena měla pracovat alespoň na částečný úvazek.

Poslední otázka druhého bloku (Souhlasíte s výrokem: Samotný rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako pár?) byla původně pětibodovou stupnicí na škále *rozhodně souhlasím až rozhodně nesouhlasím*. Sloučeny byly souhlasy a nesouhlasy. Neutrální kategorie byla vynechána.

Zbývající tři otázky popisují postoje dotazovaných na sladění pracovního a rodinného života a ideální velikost rodiny. Pro účely práce byla pětibodová škála prvních dvou otázek rozdělena na souhlas a nesouhlas, jak tomu bylo i u předchozího bloku. Poslední otázka na ideální počet dětí v rodině byla rovněž otevřená. Byly sloučeny kategorie 0–2 a 3 a více a vznikly tak odpovědi na otázku, zda respondent souhlasí s tvrzením, že je ideální mít maximálně dvě děti.

Tabulka 3: Vybrané otázky z šetření ISSP.

1	Rodičovskou/mateřskou dovolenou by měl alespoň částečně platit zaměstnavatel.
2	Placená dovolená by měla být maximálně 6 měsíců dlouhá.
3	Měli by oba rodiče strávit s dítětem stejnou dobu?
4	Souhlasíte s výrokem: Žena s dítětem předškolního věku by neměla pracovat?
5	Souhlasíte s výrokem: Samotný rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako pár?
6	Souhlasíte s výrokem: Děti jsou pro rodiče finanční zátěží?
7	Souhlasíte s výrokem: Děti jsou překážkou při budování kariéry?
8	Souhlasíte s výrokem: Ideální je mít maximálně dvě děti?

2.2. Přehled použitých vzorců

Vzorci použité k výpočtu demografických ukazatelů uvedené níže korespondují s definicemi Českého statistického úřadu, pokud není explicitně uveden jiný zdroj. Úroveň plodnosti v daném věku je znázorněna pomocí měr plodnosti podle věku matky (značených f_x). Tento ukazatel byl vypočítán jako podíl živě narozených dětí matkám v určitém věku a středního stavu žen. N_x^v značí počet živě narozených dětí matkám ve věku x a $1.7.P_x^{ženy}$ značí počet žen ve věku x k 1. červenci daného roku.

(3. 2. 1)

$$f_x = N_x^v / 1.7.P_x^{ženy}$$

Součtem takto vypočítaných měr plodnosti byl dopočítán ukazatel úhrnná plodnost ($úp$), který vyjadřuje průměrný počet dětí narozených v daném roce na tisíc žen. Specifické míry plodnosti v pětiletých skupinách byly zkonstruovány jako součet měr plodnosti ve vybraném věku.

(3. 2. 2)

$$úp = \sum_{k=15}^{49} f_x$$

Úhrnná plodnost podle pořadí ($úp^{(i)}$) se potom počítá obdobně, jako součet věkově specifických měr plodnosti podle pořadí narozeného dítěte (i):

(3. 2. 3)

$$úp^{(i)} = \sum_{k=15}^{49} f_x^{(i)}$$

Dalšími použitými ukazateli jsou průměrný věk matky při porodu, průměrný věk matky při narození dítěte určitého pořadí a při narození dítěte v manželství a mimo něj. Základem všech těchto výpočtů jsou věkově specifické intenzity plodnosti počítané podle skupin s danou charakteristikou (např. pořadí, legitimita, ...), kde $f_x^{(y)}$ je míra plodnosti ve věku x podle charakteristiky y . Míry manželské a mimomanželské plodnosti jsou počítány jako míry druhé kategorie, ve jmenovateli není rozlišován rodinný stav ženy.

(3. 2. 4)

$$f_x^{(y)} = N_x^{v(y)} / {}_{1.7}P_x^{\text{ženy}} * 1000$$

Samotný průměrný věk se pak počítá jako podíl sumy součinů středů intervalu a specifických měr plodnosti v daném věku a součtu specifických měr plodnosti (neboli úhrnnou plodností), kde x_s značí střed intervalu a f_x^y specifické míry plodnosti ve věku x podle charakteristiky y .

(3. 2. 5)

$$\bar{x} = \sum x_s \cdot f_x^y / \sum f_x^y$$

Mimomanželská plodnost je v práci vyjádřena jako podíl dětí narozených v manželství a mimo něj. Je vyjádřena v procentech, kde $N^{(m/mim)}$ je počet dětí narozených v daném roce v manželství (pro m) či mimo něj (mim).

(3. 2. 6)

$$N^{(mim)} / N^v \cdot 100$$

Kapitola 7 Hodnocení postojů k vybraným aspektům rodinné politiky a reprodukce zkoumá, jak jsou odpovědi respondentů rozloženy podle demografických charakteristik. K analýze byl použit

chí-kvadrát test, kde nulová hypotéza představuje nezávislost obou znaků. Vzhledem k malému počtu odpovědí v některých kategoriích bylo přistoupeno k jejich sloučení. Chí-kvadrát test byl potom počítán jako součet kvadratických odchylek pozorovaných (n_{ij}) a očekávaných četností (e_{ij}) dělených očekávanou četností.

(3. 2. 7)

$$\chi^2 = \sum (n_{ij} - e_{ij})^2 / e_{ij}$$

Z výsledku chí-kvadrát testu potom byla určena p-hodnota. Kritická hodnota α byla vzhledem k poměrně velkému množství provedených testů nastavena na 0,01.

Vybrané a upravené otázky z šetření byly dále analyzovány pomocí binární logistické regrese, pomocí které lze odhadovat vztah mezi závislou proměnnou a nezávislými proměnnými. Principem výpočtu je predikování pravděpodobnosti, že nějaký jev nastane na základě skupiny nezávislých proměnných. Závislá proměnná nabývá v tomto případě dvou hodnot (ano a ne), nezávislé proměnné jsou kategoriální. V práci je ke kvantifikaci rozdílů mezi skupinami použit poměr šancí ($\text{Exp}(B)$), který říká, jaká je šance, že nějaký jev nastane, ku šanci, že nenastane (Řeháková 2000, s. 475–476). Pokud je tedy poměr šancí roven 1, je šance kladné i záporné odpovědi stejná (50 %). Výsledné číslo potom udává, o kolik je vyšší nebo nižší pravděpodobnost kladné odpovědi pro různé kategorie nezávislé proměnné za předpokladu, že se hodnoty ostatních nezávislých proměnných nemění. Výsledek se vždy vztahuje k určité kategorii, která je uvažována jako referenční. Všechny výpočty byly provedeny v aplikaci Microsoft Excel a IBM SPSS Statistics.

Kapitola 3

Teoretická východiska práce

3.1. Vymezení pojmu

Rodinná politika představuje poměrně široké téma a její chápání se v průběhu času postupně měnilo. Na nejobecnější úrovni může být rodinnou politikou nazývána jakákoli politika, jejíž důsledky podstatně ovlivňují rodinný život (Giele 1979, s. 276). Uchopit takto definovanou rodinnou politiku je však velmi obtížné, vzhledem k tomu, že existuje celá řada faktorů, které mohou mít přímý i nepřímý vliv, jako je například nastavení důchodového systému, úroveň zdravotnictví nebo ekonomická situace. Druhou stranu škály – užší vymezení – potom představuje populační politika, jejímž primárním cílem je růst populace buď přirozeným přírůstkem nebo migrací (Demeny 1975, s. 147). Pojem rodinná politika je v této práci chápán jako soubor opatření, jejichž cílem je podporovat rodinu a umožnit rodičům mít tolik dětí, kolik chtějí. Zpravidla jsou tato opatření realizována pomocí finanční podpory nebo usnadněním sladění pracovního a rodinného života. Práce je zaměřena zejména na podporu rodiny s dětmi mladšími 3 let, neboť z krátkodobého hlediska mají právě tato opatření největší vliv na rozhodování rodičů o počtu dětí a časování. Rodiny s dětmi mladšími 3 let jsou také ze strany státu nejintenzivněji podporovány. Opatření týkající se rodin se staršími dětmi jsou v práci zmíněna spíše okrajově.

Použitá literatura se často zmiňuje o právech a příspěvcích adoptivních rodičů nebo rodičů s vícetěhotými. Vzhledem k poměrně malému zastoupení obou skupin nebyl v práci těmto případům věnován prostor.

Aby mohl být správně uchopen účel jednotlivých opatření, je rodinná politika popsána níže zasazena do kontextu doby. Důležitým faktorem je i populační klima, které se zabývá postoji společnosti vůči rodinnému životu a reprodukci. Populační klima je tématem samo o sobě, neboť není v krátkodobém horizontu ovlivnitelné legislativou a spíše představuje zpětnou vazbu a inspiraci pro

rodinná opatření. V předkládané práci je analýze názorů na rodinu a rodinnou politiku věnována samostatná část – Kapitola 5.

3.1.1. Nástroje rodinné politiky

Rodinnou politiku jsme si tedy definovali jako soubor opatření, které umožňují rodičům mít takový počet dětí, který si přejí. Jak již bylo zmíněno výše, opatření lze rozdělit na dvě dimenze podle toho, zda je jejich primárním účelem finanční podpora rodiny nebo podpora sladění práce a rodiny. Existují však některá opatření (například různé druhy rodičovské dovolené), která kombinují oba aspekty. Nástroji přímé finanční podpory jsou (Holub aj. 2009, s. 31–36):

- porodné
- přídavky na děti
- daňové odpočty a úlevy
- rodičovský příspěvek (též příspěvek v mateřství a otcovství)

Porodné je zpravidla jednorázová finanční dávka, která je vyplácená po porodu a jejím cílem je částečně kompenzovat náklady na vybavení vzniklé příchodem nového člena rodiny na svět. Podoba porodného se často liší. V některých zemích může být vypláceno v naturáliích (např. Finsko), někdy je vypláceno universálně, někdy je získání porodného podmíněno příjmem rodiny (např. Francie), jindy velikostí rodiny (např. Španělsko).

Přídavky na děti přispívají rodičům na zajištění potřeb nezaopatřeného dítěte. Vyplácená částka je obvykle nižší, doba pobírání tohoto příspěvku je však poměrně dlouhá, většinou téměř do dosažení plnoletosti dítěte. Mezi evropskými státy existují ve vyplácení značné rozdíly, co se doby, částky i adresnosti týče.

Značné rozdíly jsou mezi státy i v podobě daňových úlev a odpočtů. Výše daně závisí často na počtu vychovávaných nezaopatřených dětí a příjmu rodiny. V některých zemích existuje společné zdanění manželů, jinde je daň individuální.

Posledně uvedeným nástrojem finanční podpory jsou různé formy příspěvku pro rodiče, kteří zůstávají doma s dítětem relativně krátce po jeho narození. Příspěvky mají umožnit rodiči trávit čas s dítětem v jeho prvních letech života a částečně kompenzovat úšlou mzdu. Státy se velmi různí v době, po jakou je příspěvek vyplácen, i v částce, která je hrazena. V souladu se snahami o rovnoprávnost mužů a žen je často vyčleněna doba určená pro muže (otcovská dovolená, otcovská kvóta) a doba pro ženu (mateřská dovolená, mateřská kvóta).

Druhá dimenze sladění rodinného a pracovního života je založena na ideje rovnosti mužů a žen při výchově dítěte a jejím cílem je usnadnit ženě návrat do zaměstnání po porodu dítěte. Tato forma podpory rodiny se začala rozvíjet až v 70. letech 20. století, kdy začal být kladen velký důraz na rozdělení neplacené práce mezi oba partnery. Hlavními nástroji jsou (Holub aj. 2009, s. 31–36):

- rodičovská dovolená (též mateřská a otcovská)
- systém institucionální péče o děti
- částečné úvazky

Rodičovská dovolená je neodmyslitelně spojená s rodičovským příspěvkem uvedeným výše. Je to doba krátce před porodem a relativně krátce po porodu, kdy je rodiči vyplácena určitá částka, která má kompenzovat jeho předešlý plat. Rodiče, kteří před narozením dítěte do sociálního systému nepřispívali, dostávají pouze poměrně nízkou částku, délka dovolené se většinou však neliší. Doba dovolené, vyplácená částka i možnosti rozdělení mezi oba rodiče se ve státech Evropy různí. Vždy je však umožněno oběma rodičům se do výchovy zapojit.

Systém institucionální péče o malé děti je rozvíjen zejména rozšiřováním dostupnosti předškolních zařízení a zkvalitněním jejich služeb. Institucionální péče musí vycházet vstříc přání rodičů a umožnit jim tak práci a rodinu skloubit. Mimo dostupnosti je základním kritériem také kvalita předškolní péče. Financování se v jednotlivých státech liší, od plného financování státem po hrazení školného rodičem. Mimo státní zařízení vzniká od 90. let celá řada alternativních forem péče jako jsou například dětské skupiny, au-pair nebo soukromá zařízení.

Posledním zmíněným nástrojem je možnost částečných úvazků. Ve většině evropských zemí je možné zároveň pobírat rodičovský příspěvek a pracovat na částečný úvazek. V některých státech je zaměstnavatel povinen rodiči pečující o malé dítě částečný úvazek poskytnout.

3.1.2. Ostatní faktory

Reprodukcí ovlivňuje i celá řada dalších faktorů, jejichž primárním účelem však nebývá ovlivnění rodiny. Těmto faktorům není věnován takový prostor, nicméně tvoří prostředí, ve kterém jsou opatření rodinné politiky vyvíjena, je tedy nezbytné je alespoň v omezené míře do vývoje zahrnout.

Jedním z takových faktorů je rovnoprávnost mužů a žen. Ve vybraných zemích je na toto téma kladen značný důraz. Všechny vybrané státy také umožňují zapojení obou rodičů do výchovy stejnou měrou. Rovnost pohlaví se projevuje například v platových rozdílech, které mohou být opět zásadní pro rozhodování rodičů o distribuci rodičovské dovolené. V neposlední řadě se rovnost projevuje i v každodenním životě například na rozložení doby strávené neplacenou prací mezi oba partnery, které může usnadnit sladění rodinného a pracovního života.

Dalším faktorem jsou formy zdanění a daňové úlevy na děti. Daňové zatížení ve všech vybraných státech je poměrně značné - přesahuje 40 % mzdy⁴, a proto systém úlev může hrát v rodinném životě zásadní roli. Založení rodiny ovlivňuje dále například bytová situace, státní příspěvky a možnost půjček nebo také ekonomická situace. Poslední jmenovaný faktor má na vývoj rodinné politiky poměrně značný vliv. V minulosti platilo, že pokud ekonomika dané země rostla, byly zvyšovány rodinné příspěvky a zaváděny i nové formy podpory rodiny. Dlouhodobě příznivá ekonomická situace má pozitivní vliv na psychiku obyvatel, kteří spíše budou otevření založení rodiny.

Posledním faktorem, který je v práci zmiňován, je pracovní právo, které zásadním způsobem rozhoduje o sladění rodinného života a kariéry. Ve všech vybraných zemích se legislativa vyjadřuje k nároku rodiče na částečný úvazek, ochraně zaměstnance proti rozvázání pracovní smlouvy v době těhotenství či po narození dítěte. Dalšími bonusy jsou potom dny volna navíc, které by měl rodič

⁴ OECD Tax Database [online]. Dostupné z [www: http://www.oecd.org/tax/tax-policy/tax-database.htm](http://www.oecd.org/tax/tax-policy/tax-database.htm)

strávit zapojením se do aktivit svého potomka nebo nárok na nemocenské dávky, pokud je dítě nemocné.

3.2. Typologie rodinné politiky

Rodinná politika má poměrně dlouhou historii a je známá ve všech evropských zemích. Stejně jako se v rámci Evropy různí zvyky a kultury, tak se různí i rodinná politika, která se snaží odrážet potřeby obyvatel. Postupně byla vyvinuta celá řada typologií, která se na základě různých parametrů snaží jednotlivé politiky odlišit a specifikovat. Značně rozšířenou teorií je typologie sociálních států dánského sociologa G. Esping-Andersena (1990), který rozlišuje státy do tří skupin podle toho, do jaké míry zbavuje stát občana závislosti na trhu práce. Teorie staví na síle vzájemných vazeb mezi trhem, státem a rodinou.

Prvním typem státu je anglosaský režim, který je charakterizován adresností dávek nejpotřebnějším. Podpora rodiny je v těchto státech poměrně nízká, dominantním znakem je svobodný trh, který je regulován jen omezeně. Rodina je v těchto státech podporována jen velmi málo, příspěvky jsou adresovány pouze rodinám, které jsou ohroženy krizí. Reprezentantem takového modelu je například USA nebo Velká Británie.

Výrazná role státu je naopak specifikem skandinávského modelu. Politika je založena na rovnosti pohlaví a usnadnění ženám sladění rodinného a pracovního života pomocí částečných úvazků, dostupnosti kvalitní předškolní péče a zapojením obou rodičů do výchovy. Typickým znakem je také vysoké zastoupení žen s malým dítětem, které pracují. Skandinávský model předpokládá vysoké individuální zdanění, ze kterého jsou pak vypláceny štědré sociální dávky. Typickými reprezentanty režimu jsou skandinávské státy.

Třetím typem je bismarckovský režim, pro který je charakteristická silná role rodiny, obce či odborů. Stát zasahuje pouze v případech, kdy tyto mechanismy selhávají a podporuje tak hlavně nezaměstnané, handicapované nebo staré osoby. Bismarckovský systém podporuje tradiční rozdělení rolí muže a ženy. Institucionální péče není v těchto státech tolik rozvíjena, je kladen větší důraz na potřebu dítěte být s matkou a na mateřství celkově. Charakteristickým rysem je poměrně značné množství částečných úvazků, které využívají převážně ženy, aby zároveň mohly pracovat i se starat o rodinu. Muž do výchovy není příliš zapojen. Typickými reprezentanty modelu jsou Německo nebo Nizozemsko. Podle Esping-Andersena je zástupcem bismarckovského režimu i Francie, ta se však od ostatních států liší poměrně silnou pronatalitní politikou a podporou předškolní péče.

S tímto rozdělením dále pracovala i celá řada autorů (např. Liebfried 1993, Manow 2004 nebo Fenger 2007) a typologie byla rozšířena o další dva typy – země latinský režim, kde je velmi silná role rodiny a nízká možnost sladění práce a mateřství, typickým reprezentantem je Španělsko nebo Itálie (Holub 2009), a postsocialistický režim, který je charakterizován nestabilitou související se změnami režimu a vysokou ekonomickou aktivitou žen (Fenger 2007).

Vybrané státy jsou zástupci skandinávského modelu. Výše představené režimy jsou ideálními typy, státy, které se k některému z modelů řadí, by tedy měly splňovat většinu z uvedených charakteristik.

Kapitola 4

Analýza vývoje rodinné politiky

Rodinná a populační politika má ve většině evropských států dlouhou tradici. První legislativní opatření vznikala ve druhé polovině 19. století a jejich úkolem bylo chránit matku a dítě před chudobou a úmrtím spojeným s porodem a šestinedělím. Potřeba státního zásahu souvisela s přeměnou tradiční společnosti v moderní, urbanizaci a přetrháváním rodinných vazeb. Mnoho žen stěhovalo do průmyslových zón, kde se již nemohly spoléhat na zázemí široké rodiny. V počátcích byla mateřská dovolená často součástí dobrovolného zdravotního pojištění a trvala jen velmi krátkou dobu.

Vyjádřením potřeby právní ochrany matky a dítěte se stala v roce 1919 Maternity Protection Convention. Svým podpisem se signatáři zavazovali poskytnout ženám právo na mateřskou dovolenou. Konvence byla roku 1952 revidována a byly nastaveny nové podmínky. Matky měly mít nárok na 14 týdnů placené mateřské dovolené. Ačkoli podepsání bylo spíše formálním aktem, byl naznačen směr, kterým se rodinná politika v Evropě bude ubírat. Od té doby se rozvinula celá řada typů rodinných politik, avšak právo ženy/rodiče na mateřskou/rodičovskou dovolenou, je v naprosté většině států jejich základem⁵.

4.1 Vývoj rodinné politiky ve Švédsku

Počátek švédské rodinné politiky se datuje zhruba do 30. let 20. století. Dlouhodobá převaha Sociálních demokratů v parlamentu dala rodinné a sociální politice jednoznačný směr. Ačkoli Švédsko zůstalo v obou světových válkách neutrální, neminuly ho negativní dopady války (např. vysoká inflace, nezaměstnanost,...). Velmi jej také zasáhla krize 1929 (Zmeškal 2007, s. 10). V roce 1931, byl představen koncept dobrovolného mateřského pojištění, které by pojištěnkám krylo náklady spojené

⁵International Labour Organization [online]. Dostupné z: <http://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/maternity-protection/lang--en/index.htm>

s porodem a poporodní péčí. Koncept navazoval na vůbec první opatření týkající se matky a dítěte z roku 1901, kdy pojištěnky měly nárok na neplacenou mateřskou dovolenou po dobu 4 týdnů po porodu (Gupta aj. 2006, s. 6), a byl tak předzvěstí sociálního státu, který se mimo péči o matku a dítě snažil obnovit krizí zasažený trh práce, snížit chudobu a zamezit vysoké inflaci. Obavy vyvolal pokles plodnosti na konci 20. a počátku 30. let. Byly ustanoveny komise, které zkoumaly důvody snižování plodnosti⁶. V roce 1938 byla ministerstvu sociálních věcí předložena analýza situace, ze které vyplynulo, že hlavním problémem poklesu plodnosti je právo zaměstnavatele kdykoli propustit vdanou či těhotnou ženu. Reakcí vlády na zjištění komise byl zákaz propouštění zasnoubených, vdaných i těhotných žen a ustanovení 3měsíční neplacené dovolené v souvislosti s porodem (Lundquist 2011, s. 66–68).

Na počátku 30. let byla zavedena i řada dalších opatření, například státní půjčky na stavbu domů pro početné rodiny, příspěvky pro ty, kteří tuto půjčku využili nebo finanční podpora chudých rodin. Stále častěji uvažovali sociologové a politici o vlivu genderových rolí na plodnost žen (např. Myrdal, Ogburns, Lynd,...), avšak ke konkrétním krokům zatím přistoupeno nebylo (Lundqvist 2011, s. 68).

Na evropské poměry nízká úroveň plodnosti rozpoutala po druhé světové válce debaty o dalším vývoji rodinné politiky. Podle komise při ministerstvu sociálních věcí byla klesající plodnost důsledkem strachu žen o materiální zajištění rodiny. Přišla tedy s návrhem na zavedení universálních příspěvků. V debatách o těchto úpravách bylo také uvažováno příjmové testování, avšak to prosazeno nebylo. Od roku 1948 tedy náležel rodině universální příspěvek na každé dítě do 16 let, který byl vyplácen matce. Se zvyšujícím se počtem dětí v rodině se zvyšovala i obdržaná částka (Lundqvist 2011 70–71). Ve stejné době začal stát vyvíjet velké úsilí na zlepšení životní úrovně svých občanů například pomocí zavedení kanalizace do všech domů, zvýšení finanční gramotnosti nebo zakládání rodinných a partnerských poraden. Ve 40. i 50. letech převládalo tradiční rozdělení rolí – ženy pečovatelky a muži živitelé. Většina žen v této době zůstávala doma s dětmi a placenou práci vůbec nevykonávala. Situace se však od poloviny 60. let rychle měnila (Lundqvist 2011, s. 71).

K dalším legislativním změnám týkajícím se příspěvku došlo v roce 1954, kdy bylo uzákoněno, že 3 měsíce z 6 budou platově kompenzované. Švédsko tak bylo první ze skandinávských zemí, které ukotvilo v zákoně nárok na placenou mateřskou dovolenou v takovémto rozsahu. Podpora v mateřství měla 2 stupně – první kryl výdaje spojené se samotným porodem a byl poskytován formou universální jednorázové dávky, druhý zajišťoval podporu v mateřství a odvíjel se od výše výdělku. Nárok na ni měla každá žena, která pracovala alespoň 9 měsíců před porodem (Gupta aj. 2006).

Koncem 50. let procházela rodina poměrně velkou transformací. Působily na ni protichůdné tlaky, na jedné straně stále převládal model tradiční patriarchální rodiny, na straně druhé se ženám otevíraly nové možnosti placené práce a seberealizace. Muž přestával být jediným živitelem rodiny a od ženy se očekávalo, že se stane méně závislou na muži. Konflikt mezi rozvolněním rodinných vazeb a tradičním uspořádáním, ve kterém byla nová generace vychována, byl příčinou krize rodiny.

6 Komise hrály až do 70. let zásadní úlohu v politickém rozhodování. Byly zpravidla sestaveny z expertů, opozičních i koaličních politiků a zástupců široké veřejnosti. Jejich cílem bylo analyzovat situaci a navrhnout řešení problému (Lundqvist 2011, s. 66–67).

Ekonomická soběstačnost žen vedla k jejich odchodu z nefunkčního manželství. Narůstající počet rozvodů vyvolal obavy, proto byly počátkem 60. let vytvořeny státem dotované rodinné poradny, které měly pomáhat řešit krize a předcházet rozvodům. Na druhé straně ale byla prosazována opatření, která chránila rozvedeného rodiče s dětmi před chudobou a tím rozvod usnadňovala (Lundqvist 2011, s. 73).

V 60. letech i nadále pokračoval ekonomický růst započatý v 50. letech, který byl postupně zpomalován nedostatkem pracovní síly. Firmy začaly zaměstnávat vdané ženy a imigranty. V souvislosti s tím se rozvíjela centra péče o malé děti a předškolní zařízení (Gupta aj. 2006, s. 12). V roce 1963 byla navýšena kompenzace mateřské dovolené na 80 %, mateřská dovolená zůstávala 6 měsíců dlouhá, celá doba byla finančně kompenzovaná. Podmínkou pro získání mateřského příspěvku však bylo, aby žena pracovala alespoň 9 měsíců před nástupem na mateřskou dovolenou (Kolberg 1992, s. 145–146). Postupně začala být dvou-příjmová rodina ideálem. Koncem 60. let předložila komise zprávu o změnách rodiny s možným východiskem v genderově neutrální politice. Sociální systém se neměl soustředit na potřeby rodiny, ale na potřeby jednotlivce. Práva obou rodičů vůči dítěti i vůči sobě navzájem měla být stejná (Lundqvist 2011, s. 73–74).

Celá 70. léta se nesla ve znamení prosazování genderově neutrální politiky. Téma rovnoprávnosti žen bylo často diskutováno. Podřízené postavení ženy bylo podle komise způsobeno nedostatečným zapojením mužů do výchovy dětí a péče o domácnost (1979). Začala se více zdůrazňovat neplacená práce. V roce 1971 bylo nahrazeno v rámci daňové reformy společné zdanění manželů individuálním zdaněním. Společné zdanění nemotivovalo vdané ženy k nástupu do zaměstnání, protože pokud žena měla vlastní příjem, nemohl muž uplatnit daňový odpočet na vyživovanou manželku. O rok později byla po 7 letech dokončena zpráva komise při ministerstvu sociálních věcí, která doporučovala posílit roli muže ve výchově dítěte (Lundqvist 2011, s. 74–76). V roce 1973 byl zaveden příspěvek na studující dítě. Byl vyplácen rodinám se studujícími dětmi ve věku 16–20 let (Björnberg, Dahlgren 2008, s. 6–8).

Důležitým mezníkem pro vývoj švédské rodinné politiky byl rok 1974, kdy došlo k novelizaci zákona o nemocenském pojištění a mužům bylo tak umožněno podílet se na péči o dítě v rámci placené rodičovské dovolené, která nahradila mateřskou dovolenou. Švédsko se stalo vůbec první zemí na světě, kde byl uznán nárok muže na rodičovskou dovolenou. Rodičovská dovolená byla dlouhá 6 měsíců a její rozdělení mezi oba rodiče nebylo nijak regulováno (mohl si ji vybrat otec i matka), záleželo na individuálních potřebách rodiny. Výše příspěvku se vypočítávala jako fixní částka 25 SEK plus 90 % původního platu, což v praxi znamenalo, že se rodině o něco více vyplatilo, aby péči o děti zastával ten z rodičů, který měl nižší plat⁷. Pokud rodič před narozením dítěte nepracoval, částka byla jen 25 SEK. Rodičovská dovolená mohla být čerpána do 8 let věku dítěte, nikoli však nepřetržitě (Sundström, Stanford 1992, s. 202).

Výše rodičovského příspěvku na druhé a další dítě nezáležela jen na původním platu, ale také na intervalu mezi porody. V roce 1974 byly položeny základy „speed premium“ opatření, které v druhé polovině 80. let silně ovlivnilo časování rození dětí. Pokud se druhé nebo další dítě narodilo

⁷ Rozdíly mezi platy mužů a žen jsou ve Švédsku v porovnání s ostatními státy OECD poměrně nízké. Muži mají dlouhodobě zhruba o 15–20% v průměru vyšší platy než ženy. OECD Family Database [online]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/earnwage/gender-wage-gap.htm>

do 12 měsíců po prvním, náležel rodiči příspěvek ve stejné výši jako u prvního dítěte. Využitím tzn. sick days a vybráním si dovolené mohl být v roce 1974 meziporodní interval až 15 měsíců (Hoem 1990, 745). Toto opatření mělo motivovat rodiče k návratu do zaměstnání mezi rozením dětí a využití zařízení předškolní péče, 15 měsíců byla velmi krátká doba a mnoho rodičů do tohoto limitu mít další dítě nestihlo (Sundström, Stafford 1992, s. 203).

Změna legislativy byla podstatná z několika důvodů. Zaprvé to byl další krok ke zrovnoprávnění žen na trhu práce – zaměstnavatelé si začali zvykat, že nejen mladá žena je „nespolehlivým zaměstnancem“, zadruhé bylo oficiálně vyjádřeno právo muže na péči o dítě. Na základě sociologických a psychologických zpráv, ze kterých komise ve své zprávě 1972 vycházela, bylo zjištěno, že péče o dítě není biologicky podmíněná ale naučená. Za dítě by tudíž měli nést odpovědnost oba rodiče rovnocenně. Dověšením procesu emancipace bylo v témže roce uznání práva ženy na umělé přerušování těhotenství i z jiných než zdravotních důvodů (Lundqvist 2011, s. 74–76).

Další změny souvisely především s prodlužováním doby rodičovské dovolené postupně až na 9 měsíců v roce 1978 a prodlužováním meziporodního intervalu v rámci již zmíněného předchůdce „speed premium“, který se v průběhu 70. let prodloužil na 15 měsíců bez započítání sick days a dovolené (Hoem 1990, s. 745). Další změnou byla povinnost předškolních zařízení navýšit kapacitu a nárok zaměstnaného rodiče na zkrácenou pracovní dobu (Lundqvist 2011, s. 74).

Původní motivací k budování předškolních zařízení byla nutnost nové pracovní síly a umožnění ženám vykonávat placené zaměstnání. Postupně se začala pozornost obracet od matky k dítěti. Předškolní zařízení totiž stírala rozdíly mezi sociálními vrstvami, rozvíjela mentální schopnosti dítěte a připravovala jej na další vzdělávání, proto bylo žádoucí, aby dítě školku navštěvovalo, i pokud byl rodič doma (Lundqvist 2011, s. 74). Od roku 1974 mohli rodiče čerpat dva dny placeného volna, pokud bylo dítě nemocné nebo nemohlo být v předškolním zařízení (Sundström, Stafford 1992, s. 202).

Ačkoli byl problematice genderové rovnosti věnován do počátku 80. let značný prostor, téma stále nebylo vyčerpáno. Přes mnoho vstřícných kroků ke sladění rodiny a zaměstnání křivka plodnosti klesala. Sociologické výzkumy ukazovaly, že rovné příležitosti v rodičovství jsou ukotveny pouze legislativně a teoreticky, ale v praxi možnosti příliš nefungují. Období 80. let nebylo dobou velkých novinek. Docházelo však k optimalizaci již stávajících opatření, která dosud korespondovala s potřebami rodiny jen omezeně. Jaké úpravy v rodinné politice a politice rovnosti jsou třeba udělat, bylo opět v řešení komise. Roku 1987 byla vydána analýza, která si všímala nerovného rozložení moci mužů a žen. Většina žen sice již pracovala, nicméně zastávaly nižší pozice než muži. Komise navrhla zákon, podle kterého by v roce 1992 mělo být ve vedoucích pozicích 30 % žen, v roce 1995 dokonce 40 %. Ačkoli byl zákon zamítnut, rozpoutal diskusi o distribuci moci ve společnosti (Lundqvist 2011, s. 88).

Hned na počátku 80. let byla prodloužena doba rodičovské dovolené na 12 měsíců, poslední 3 měsíce ale byla vyplácena jen fixní sazba. V závěru 80. let byla doba rodičovské dovolené znovu prodloužena tentokrát na 15 měsíců (Gupta aj. 2006, s. 6).

Roku 1980 byla zvýšena doba meziporodního intervalu s nárokem na platovou kompenzaci vypočítanou z původní mzdy na 24 měsíců. Prodloužení meziporodního intervalu výrazně ovlivnilo trendy v rození dětí. Doba byla upravena tak, aby žena mezi narozením dětí nemusela znovu

nastupovat do práce a obnovovat si tak nárok na rodičovský příspěvek. V důsledku toho došlo k odkladu rození dětí do vyššího věku, avšak odklad byl kompenzován snížením meziporodního intervalu. V roce 1986 byl interval zvýšen na 30 měsíců (Sundström, Stafford 1992, s. 202–204).

V roce 1980 byla zavedena další zcela nová opatření na podporu rodiny – otcovská dovolená a dávka rizikového těhotenství. Od tohoto roku mohl otec požádat zaměstnavatele o 10 dní placené dovolené, které čerpal současně s matkou hned po narození dítěte. Těchto 10 dní bylo vyhrazeno na stmelování rodiny a soužití s malým dítětem a také na pomoc zesláblé ženě se starostí o potomky a domácnost. Na dny volna měl nárok pouze otec, nebyly přenosné na jiného člena rodiny (Gupta aj. 2006, s. 6). Další dávka sociálního pojištění – dávka rizikového těhotenství – byla vyplácena ženám, u nichž by bylo riskantní z hlediska zdravotního stavu nadále vykonávat zaměstnání. Maximální doba trvání byla 50 dní (Sundström, Stafford 1992, s. 203–204).

Celá dekáda byla obdobím ekonomického růstu a prosperity státu. Růst HDP se projevil i na sociálních dávkách. Od roku 1980 byla fixní částka, která tvořila část rodičovského příspěvku, navýšena třikrát, nicméně reálná hodnota vlivem inflace klesala. Poměrně nízká fixní částka nutila ženy k odložení rození dětí do doby, než budou mít nárok i na druhou složku dávky – 90% kompenzaci platu (Sundström, Stafford 1992, s. 203). V roce 1989 ještě byla prodloužena doba rodičovské dovolené na 15 měsíců (Rønsen and Sundström 2001, s. 124–125).

Vstřícným krokem státu směrem k rodičům bylo zavedení contact days. Rodiči byly od roku 1986 přidány na každé dítě ve věku 4–12 let 2 dny dovolené za rok, které mohl čerpat, pokud se chtěl účastnit nějaké aktivity pořádané školkou nebo školou (Sundström, Stafford 1992, s. 203–204).

Počátkem 90. let ještě dozníval efekt opatření z druhé poloviny 80. let, ale švédská ekonomika se rychle ochlazovala, prudce stoupala nezaměstnanost a redukovaly se státní příspěvky. Měnilo se i téma rodinné politiky. Zatímco v minulých desetiletích bylo ústředním tématem zrovnoprávnění ženy a její uplatnění na trhu práce, od počátku 90. let se do centra pozornosti dostávali muži. V roce 1995 publikovala Otcovská skupina zprávu, která se zabývala diskriminací mužů při péči o dítě. Jejím cílem bylo zdůraznit roli otce ve výchově a potrvnout důležitost mužského vzoru (Lundqvist 2011, s. 80).

Model dvou-příjmové rodiny kladl značné nároky na předškolní zařízení. S postupným prodlužováním délky rodičovské dovolené však klesal podíl dětí do 1 roku, které navštěvovaly jesle či jinou formu předškolní péče. V roce 1993 bylo ombudsmanem vydáno prohlášení, podle kterého mělo dojít ke zkvalitnění služeb péče o dítě. Obce s rozšířenou působností musely vytvořit dostatečný počet míst ve školkách a jiných institucích (Sweden 2015). Tento zákon vyžadoval dotace státu i finanční podporu samotných rodičů. Částka, kterou rodič platil za umístění dítěte ve školce, se progresivně odvíjela od jeho příjmu, tím pádem systém neznevýhodňoval chudé a samozivitele. Průměrně se rodiče podíleli na uhrazení 10 % výdajů. Pro představu: celková částka vydaná na jedno dítě na celý rok se počátkem 90. let pohybovala okolo 60 000 SEK, tedy zhruba 293 tisíc Kč⁸ (Sundström, Stafford 1992, s. 205–206).

Roku 1993 byl zaveden home-care přídavek, který byl vyplácen každé rodině s dítětem ve věku 1–2 roky, které nenavštěvovalo školkou. Cílem příspěvku bylo, aby si rodič mohl svobodně zvolit, zda bude využívat předškolních zařízení, nebo zda zůstane s dítětem sám doma. O rok později byl

⁸ Kurzyc [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/historie/SEK-svedska-koruna/1992/>

tento příspěvek zrušen. K jeho obnovení ve změněné podobě došlo až v roce 2008 (Rostgaard 2014, s. 10–11).

V roce 1994 byl zaveden příspěvek na bydlení, který měl rodinám s dětmi zajistit lepší životní úroveň a vybavení domácnosti. Tento příspěvek byl adresován nejchudším rodinám a byl příjmově testovaný (Björnberg, Dahlgren 2008, s. 6–8).

V druhé polovině 90. let vyhrála v krizi zasaženém Švédsku volby liberální strana, která v rámci úsporných kroků redukovala štědré příspěvky a dotace. Na počátku volebního období byl zrušen příspěvek pro rodiče s dítětem po skončení rodičovské dovolené, který podle nové koalice zvyšoval ekonomickou závislost ženy na muži. Úsporná opatření se dotkla také výše rodičovského příspěvku. Původní 90% kompenzace byla v roce 1995 snížena na 80 %, o rok později ještě redukována o dalších 5 %. Rodičovská dovolená byla krátkodobě zkrácena na 12 měsíců a v následujícím roce došlo ke změně podmínek jejího čerpání. Do této chvíle si mohli rodiče rozdělit celou rodičovskou dovolenou dle svého uvážení.

K dalším úsporným opatřením došlo v oblasti přídatku na dítě, ten byl v roce 1991 snížen na SEK 640 měsíčně (zhruba 3 100 Kč dle kurzu z roku 1991⁹). Příspěvek byl znovu zvýšen v roce 1998 na SEK 750 (tedy 3 050 Kč dle kurzu z roku 1998¹⁰) (Björnberg, Dahlgren 2008, s. 6–8).

V roce 1995 byla rodičovská dovolená prodloužena na 16 měsíců, avšak alespoň jeden měsíc tvořila rodičovská kvóta, kterou musel využít výhradně rodič (většinou otec), který o dítě nepečoval v předešlé době. Pokud tato doba otcovské/mateřské kvóty nebyla využita, nenávratně propadala. Cílem opatření bylo motivovat otce, aby více času trávili se svými potomky a žena mohla být zaměstnaná (Gupta aj. 2006, s. 6). Kvóty měly další pozitivní dopady – pokud rodič trávil s dítětem alespoň předepsaný měsíc, vznikalo mezi nimi pouto. Rodiče pak měli častěji zájem o své potomky, i pokud se manželství rozpadlo. Byla také prokázána závislost mezi využitím kvóty a narozením dalšího dítěte (Duvander, Ferrarini 2009, s. 5).

Snaha ušetřit se dotkla i předškolních zařízení. Pokud byl rodič na rodičovské dovolené s nejmladším potomkem, nemohl dát starší dítě do školky. Tento zákon se setkal s velkou nelibostí obyvatel, neboť tímto bylo dítěti odňato právo na vzdělání a institucionální výchovu (Hoem 2005, s. 562–564).

Důsledkem nepříznivých ekonomických podmínek, zhoršené bytové situace a regulace příspěvků bylo odkládání založení rodiny do vyššího věku. Obavy z nezaměstnanosti motivovaly v 90. letech čerstvé absolventy středních škol k oddálení profesního života a nástupu na vysoké školy. Výrazné zvýšení plodnosti nepřinesl ani obrat situace kolem roku 1998, kdy ty ženy, které studovaly VŠ, ji chtěly dokončit a se zakládáním rodiny stále vyčkávaly. Pokud měla žena dítě v průběhu studia, často pro rodiče bylo velmi náročné skloubit rodinný život a studium, takže narození dalšího dítěte odsunuli (Hoem 2005, s. 563).

Koncem 90. let se pozvolna začala zlepšovat ekonomická situace. Další vlna opatření přišla v roce 2002, opět byla spojená s parlamentními volbami. Jednalo se o několik vstřícných kroků

⁹ Kurzyc [online]. Dostupné z : <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?A=H&KM=SEK&D1=01.01.2008&D2=01.01.2009&I=10>

¹⁰ Kurzyc [online]. Dostupné z : <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?A=H&KM=SEK&D1=01.01.2008&D2=01.01.2009&I=10>

směrem rodičům. Byla prodloužena doba rodičovské dovolené z 15 na 16 měsíců a zvýšena platová kompenzace ze 75 na 80 %. Délka otcovské/mateřské kvóty byla rozšířena o další měsíc (Gupta aj. 2006, s. 6). Od roku 2002 se klade velký důraz na zkvalitnění služeb předškolních zařízení (vyšší vzdělání pedagogů, soukromé skupiny) a byla regulována výše poplatků (Duvander, Ferrarini 2009, s. 3).

Kolísání plodnosti v 80. a 90. letech vyvolalo diskusi o rodinné politice a jejích nástrojích. Prudký růst plodnosti v 80. letech byl pravděpodobně důsledek „speed premium“ modelu v kombinaci s dobrou ekonomickou situací. Na přelomu tisíciletí se opět plodnost zvyšovala.

Tématem k zamyšlení je důvod, proč došlo od roku 2002 k výkyvům, ačkoli rodinná politika zůstávala bez zásadních změn. Podle Neyer hrála v růstu plodnosti v 80. letech velkou roli rodinná politika, nicméně rodiny si na ni brzy zvykly, tím pádem postupně ztrácela na efektivitě. Neyer je toho názoru, že větší vliv má na zakládání rodin ekonomická situace (Neyer 2003).

Ve volbách roku 2006 zvítězily znovu po 12 letech středopravicové strany. Cílem nové vlády byla podpora dvou-příjmových domácností. V roce 2007 byla zavedena daňová úleva na služby spojené s chodem a údržbou domácnosti. Účelem této novinky bylo ulehčit partnerům péči o domácnost, aby získaný čas mohli využít k budování kariéry a péči o děti, a také podpořit poskytovatele těchto služeb a vytvořit nová pracovní místa. O rok později vešly v platnost dva protichůdné zákony. Jednalo se o jakýsi kompromis mezi pravicovými a levicovými stranami. Sociální demokraté v opozici se zasadili o uzákonění child-raising příspěvku na péči o dítě. Tento příspěvek byl v podstatě obnovený home-care příspěvek. Rodič, který pečoval o dítě i po uplynutí řádné doby rodičovské dovolené, měl až do věku 3 let dítěte nárok na peněžitou pomoc 3 000 SEK za měsíc, tedy zhruba 7 800 Kč dle kurzu z roku 2008¹¹. Peníze byly vypláceny obcemi s RP a bylo nutné si o příspěvek zažádat. Druhý zákon se nesl ve znamení genderové rovnosti a měl motivovat rodiče k rovnoměrnému rozdělení rodičovské dovolené. Tzv. Gender equality bonus byla sleva na dani ve výši 3000 SEK každý měsíc, kdy si rodiče rozdělili dovolenou rovnoměrněji, tedy pokud otec využíval více než jen 2 měsíce otcovských kvót (Duvander, Ferrarini 2009, s. 6–7).

Reformy se dotkly také předškolních zařízení. Prvním opatřením byla povinnost přijmout každé dítě, které dosáhlo věku 3 let, místo původních 4 let. Tento krok byl v souladu s politikou rovnosti a umožňoval rodičům dřívejší návrat do zaměstnání na plný úvazek. Dalším opatřením byly vouchery, které podporovaly fungování i jiných než státních zařízení, jako jsou například dětské skupiny, au-pair nebo jiná soukromá zařízení. Vouchery byly určeny především k platbě jiných než státních zařízení (Duvander, Ferrarini 2009, s. 7).

Rodinná politika i dnes následuje cestu genderové rovnosti vytyčenou v 70. letech. Ve srovnání se zeměmi OECD je ve Švédsku nejvyšší podíl zaměstnaných matek alespoň s 1 dítětem ve věku 0–14 – přes 83 %. Vysoký je i podíl žen, které využívají částečných úvazků, ten však v posledních letech klesá¹². Pokles je pravděpodobně dán větším zapojením mužů do výchovy a také

¹¹ Kurzycz [online]. Dostupné z : <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?A=H&KM=SEK&D1=01.01.2008&D2=01.01.2009&I=10>

¹² Podle OECD využívalo v roce 1990 možnosti částečného úvazku 25 % žen a 5 % mužů. Postupně se však podíl žen využívajících částečný úvazek snížil na 18 % a naopak se zvýšil počet mužů, kteří nepracují na plný úvazek (na 10 %)12.

flexibilním čerpáním, kdy je možné krátkodobě upravit pracovní dobu dle potřeby rodiče (Gupta aj. 2006, s. 9). V současné době si rodiče dělí dobu rodičovské dovolené v poměru 1:3, většinu doby tedy stále tráví s potomkem matka¹³.

Štědrý sociální systém podporuje rodiny jak přímo, tak pomocí daňových odpočtů a dotací do předškolních zařízení. V roce 2011 byly na podporu rodin utraceny 3,6 % HDP, průměr států OECD je 2,55 % HDP. Podpora rodin většinou probíhá nepřímou formou daňových úlev, přímé dávky jsou jen pro nejpotřebnější¹⁴.

V současné době je švédský systém jeden z nejštědřejších v Evropě. Podle Švédské agentury pro sociální pojištění (Forsakringskassan) byla k březnu 2016 platná následující opatření týkající se rodiny: Na rodičovskou dovolenou je třeba nastoupit maximálně 60 dní před plánovaným termínem porodu. Mohou na ni nastoupit oba rodiče, pokud se v této době připravují na příchod potomka. Po narození dítěte má otec právo na 10 dní otcovské dovolené, které si musí vybrat do 60 dnů po narození, tyto dny jinak propadají. Celá rodičovská dovolená trvá maximálně 480 dní, z nichž 390 (195+195) je kompenzováno 80 % původního platu. Z těchto 390 dní je 90 vyhrazeno pro otce a 90 pro matku. Pokud dovolená trvá déle než 390 dní, dostává rodič fixní částku SEK 180 denně, tedy zhruba 520 Kč¹⁵, tyto dny si mohou rodiče volně rozdělit. Pokud ženě brání zdravotní stav ve výkonu zaměstnání, nebo zaměstnání nemá, jsou před narozením dítěte rodiče podporováni těhotenskými příspěvky¹⁶.

Až do věku 16 let dítěte dostává každý rodič měsíčně SEK 525 (cca 1 520 Kč) jako přídavek na dítě, který je osvobozený od daně. S vyšším počtem dětí v rodině se zvyšuje i výše child benefit. Další dávky jsou určeny rodičům handicapovaných dětí, velkým rodinám a samoživitelům/samoživitelkám, jejichž partner neplatí alimenty¹⁷.

Koncept rodinné politiky je charakterizován velkou možností volby a flexibilitou. Značná část poměrně dlouhé rodičovské dovolené může být čerpána až do 8 let dítěte a lze ji využít i např. k prodloužení letních prázdnin nebo ke krátkodobému zkrácení úvazku. Vedle rodičovské dovolené existují ještě příspěvky na péči o nemocné dítě.

¹³Nowbase [online]. Dostupné z: <http://old.indicators.nom-nos.dk/pxweb/Dialog/statfile1.asp>

¹⁴OEDC Family Database [online]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/social/family/database.htm>

¹⁵Kurzyc [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?A=H&KM=SEK&D1=01.01.2016&D2=29.3.2016&I=10>

¹⁶Forsakringskassan [online] Dostupné z: <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder>

¹⁷Forsakringskassan [online] Dostupné z: <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder>

Tabulka 4: Přehled přijatých opatření rodinné politiky Švédska, 1930–2008.

1931	Dobrovolné mateřské pojištění
1948	Universální příspěvek na dítě do 16 let
1954	Zavedení placené mateřské dovolené (3 měsíce placené, 3 měsíce neplacené)
60. léta	Vstup žen na trh práce
1963	Zvýšení kompenzace mateřské dovolené (6 měsíců placených, 80 % původní mzdy)
70. léta	Genderově neutrální politika
1971	Individuální zdanění
1974	Placená rodičovská dovolená (6 měsíců, 90 % platu) Základy „speed premium“ – interval 12 měsíců Legalizace umělého přerušování těhotenství
1975	Prodloužení rodičovské dovolené (7 měsíců)
1978	Prodloužení rodičovské dovolené (9 měsíců) Prodloužení meziporodního intervalu na 15 měsíců Navýšení kapacity předškolních zařízení Nárok rodiče na zkrácenou pracovní dobu
80. léta	Období ekonomické prosperity a optimalizace opatření
1980	Prodloužení rodičovské dovolené (9 měsíců placeno, 3 měsíce neplacené) Otcovská dovolená (10 dní) Finanční pomoc při rizikovém těhotenství „Speed premium“ (interval 24 měsíců)
1986	„Speed premium“ prodloužen (30 měsíců) Contact days
1989	Prodloužení rodičovské dovolené (15 měsíců)
90. léta	Období ekonomická recese a zapojení otců
1991	Snížení přídavků na děti (SEK 640)
1993	Zaveden home-care příspěvek (12 měsíců) Povinnost zajistit dostatečnou kapacitu předškolních zařízení
1994	Zrušení home-care příspěvek Zkrácení rodičovské dovolené (12 měsíců)
1995	Snížení kompenzace rodičovské dovolené (80 %) Prodloužení rodičovské dovolené (16 měsíců) Otcovská kvóta (1 měsíc)
1996	Snížení kompenzace rodičovské dovolené (75 %) Zkrácení rodičovské dovolené (15 měsíců)
2000	Opětovné nastartování ekonomiky a stabilizace
2002	Navýšení kompenzace (80 %) Prodloužení rodičovské dovolené (16 měsíců) Prodloužení kvóty (2 měsíce)
2007	Daňová sleva na služby spojené s chodem domácnosti
2008	Znovuzavedení home-care, respektive child-raising příspěvku (12 měsíců) Gender equality bonus Reforma předškolního vzdělávání

4.2 Vývoj rodinné politiky v Norsku

Stejně jako ostatní země šlo i Norsko cestou rodinné politiky, která se vyznačuje podporou rovnosti obou pohlaví, jak na trhu práce, tak v rodinném životě. Kořeny norské rodinné politiky sahají do počátku 20. století, kdy byly podniknuty kroky ke zrovnoprávnění žen. Norsko bylo jednou z prvních zemí Evropy, kde ženy získaly volební právo. V roce 1909 bylo uzákoněno, že děti budou v případě rozvodu svěřeny do péče matky, od roku 1915 byl otec povinen finančně podporovat své manželské i nemanželské děti. Zákony upravující rodinné vztahy byly zpočátku motivovány omezením chudoby, kterou byly ohroženy zejména matky samoživitelky, zároveň ale snižovaly ekonomickou závislost ženy na muži (Bjornson 2010, s. 199–205).

V rámci penzijní reformy v roce 1923 vzniklo první opatření, které mělo mimo jiné motivovat ke zvyšování počtu dětí v rodině. Starost manželského páru o potomky a zároveň o staré rodiče představovala velkou, nejen ekonomickou, zátěž, rodiče tedy často nemohli mít tolik dětí, kolik by chtěli. Aby mohlo být více majetku přerozděleno ve prospěch dětí, začal být starým lidem vyplácen starobní důchod. Penzijní reforma měla i důležitou symbolickou rovinu a byla nepřímým vyjádřením transformace tradiční široké rodiny na nukleární, která kladla důraz na manželský pár a jejich potomky (Bjornson 2010, s. 205).

Velké změny přineslo poválečné období, kdy se pozvolna začal měnit pohled na rodinu a postavení ženy ve společnosti. Stejně jako v ostatních státech došlo i v Norsku k poválečnému „baby boomu“, který trval až do poloviny 60. let. Norsko čerpalo velké dotace z Marshallova plánu, a tudíž vznikly ekonomicky velmi příznivé podmínky k zakládání a zvětšování rodiny. V té době panovalo tradiční rozdělení, kdy muž přinášel do rodiny zdroje a žena pečovala o domácnost a potomky (Ronsen 2004b, s. 143).

Zlatý věk rodiny byl v 60. letech vystřídán emancipačními snahami žen a přeměnou rodinných forem. Ženy začaly ve velkém vstupovat na trh práce a vzdělávat se. Rozvoj v oblasti medicíny a kontracepčních metod vedl ke snížení závislosti žen na mužích. V roce 1956 bylo uznáno právo ženy na placenou dovolenou v souvislosti s porodem a mateřstvím v délce 12 týdnů. Dovolena byla součástí nemocenského pojištění a měla na ni nárok každá žena, která pracovala alespoň 8 z předešlých 10 měsíců, platová kompenzace však byla velmi malá. Ženy, které tuto podmínku nesplnily, měly nárok pouze jednorázový příspěvek (Ronsen 2004a, s. 147).

Koncem 50. let byla v Norsku zavedena možnost individuálního zdanění. Občané si mohli sami vybrat, zda budou odvádět daně společně nebo každý sám. V ostatních skandinávských státech bylo individuální zdanění zavedeno až mnohem později – po roce 1970 (Rostgaard 2014, s. 12).

V 70. letech byla navzdory ropné krizi ekonomická situace velmi příznivá, a to zejména díky objevu ložisek nerostných surovin v Severním moři. Bylo tedy možné investovat více peněz do vzdělání a sociálních služeb¹⁸. 70. léta přinesla rozvoj zařízení předškolní péče. Omezené možnosti

¹⁸ The Economist [online]. Dostupné z [www: http://www.economist.com/news/special-report/21570842-oil-makes-norway-different-rest-region-only-up-point-rich](http://www.economist.com/news/special-report/21570842-oil-makes-norway-different-rest-region-only-up-point-rich)

institucionální péče ztěžovaly matkám návrat do zaměstnání. V roce 1973 bylo ve školkách místo pro pouze 5 % dětí předškolního věku. Soukromá zařízení oficiálně neexistovala (Bjornson 2010, s. 147).

Koncem 70. let došlo k prosazení stěžejních bodů rodinné a sociální politiky. Významně se měnil i koncept celé podpory rodičovství. Byla zavedena otcovská dovolená a porodní příspěvek byl zrušen. Po vzoru Švédska jej nahradila rodičovská dovolená. Ta trvala nově 18 týdnů a využívat ji mohl otec i matka na základě vzájemné dohody, prvních 6 týdnů však náleželo pouze matce. Otec mohl rodičovskou dovolenou čerpat až po narození dítěte, matka i předtím. Doba rodičovské dovolené byla od roku 1978 kompenzována 100 % platu. Nárok na tuto kompenzaci však měli jen ti, kteří z 10 měsíců před porodem pracovali alespoň 6 (Ronsen 2004b, s. 276). Ostatním byla vyplácena minimální dávka na podporu rodičovství, stejně jak tomu bylo u porodního příspěvku z roku 1956. Rodičovský příspěvek se danil a započítával se při výměře důchodového pojištění (Skevik, Hatland 2003, s. 19).

Krátká rodičovská dovolená a omezený počet míst ve školkách vedl k uzákonění neplacené dovolené v délce 1 roku po skončení řádné rodičovské dovolené, postupně se doba neplacené dovolené zvýšila na 2 roky. Do uplynutí této doby byl zaměstnavatel povinen garantovat zaměstnanci jeho původní místo, pokud nedošlo ke změnám strukturálního charakteru, které návrat neumožňovaly (Ronsen 2004a, s. 276).

Koncem 70. let už naplno probíhala diskuse o roli muže a ženy v norské společnosti. V roce 1978 byl vydán Norwegian Gender Equality Act, který oficiálně odsoudil a odmítl jakoukoli diskriminaci na základě pohlaví v oblastech sociálních služeb, vzdělávání, zdravotní péče a práce. Porušení tohoto aktu bylo protizákonné. V témže roce byla povolena umělá přerušování těhotenství na základě žádosti ženy, která až do roku 1960 byla zakázána zcela, do roku 1977 povolena pouze na základě doporučení lékaře. Uznání práva ženy na potrat bylo poměrně kontroverzním tématem. Ve spisu Norwegian Gender Equality Act je přímo zdůrazněno, že UPT by mělo být krajním řešením a společnost by měla vytvořit takové podmínky, aby k tomuto zákroku nedocházelo (Skevik, Hatland 2003, s. 4).

Další změna legislativy, která se dotkla rodiny, byla úprava zákona z roku 1981, která ukládala rodičům povinnost odvádět alimenty až do 18 let věku dítěte, pokud nebylo dítě osvojeno nebo neuzavřelo sňatek. Norská legislativa ponechávala rodičům poměrně volnou ruku, pokud se na částce dohodli sami, nijak stát nezasahoval (Skevik, Hatland 2003, s. 5).

Až do druhé poloviny 80. let nedocházelo v oblasti rodinné politiky k větším úpravám. Předzvěstí změn bylo prodloužení standardní doby rodičovské dovolené o 2 týdny, pokud se matce narodila vícčata (Skevik, Hatland 2003, s. 19). V roce 1987 byla prodloužena doba standardní rodičovské dovolené na 20 týdnů, o rok později na 22 týdnů (Ronsen 2004b, s. 147).

V roce 1988 byl upraven pracovní vztah v zájmu těhotné ženy – pokud výkon její práce ohrožoval zdraví ženy nebo plodu, mohla požádat zaměstnavatele o poskytnutí plně kompenzovaného volna po dobu nezbytně nutnou stanovenou předpisy. Zaměstnavatel, který nenašel pro ženu uplatnění na bezpečnější pozici, musel této žádosti vyhovět (Skevik, Hatland 2003, s. 19).

V následujících letech se prodlužovala doba rodičovské dovolené, v lednu 1989 na 24 týdnů. Od dubna téhož roku byl do celého systému zaveden prvek flexibility, který odrážel přání rodičů zůstat s dítětem déle doma. První možností bylo využít rodičovskou dovolenou v délce 24 týdnů s plnou platovou kompenzací, jak tomu bylo doposud. Alternativou bylo její prodloužení na 30 týdnů,

avšak v tomto případě se snižovala i platová kompenzace na 80 % platu tak, aby celkový obnos peněz byl stejný nezávisle na délce dovolené (Skevik, Hatland 2003, s. 19).

V následujících letech byla doba rodičovské dovolené několikrát prodloužena nejprve na 28 týdnů se 100% respektive 35 týdnů s 80% platovou kompenzací, o rok později na 30 respektive 38 týdnů. Od roku 1992 bylo schváleno, že pokud otec pečoval o dítě sám, mohl čerpat i 6 týdnů, které byly původně vyhrazeny pouze matce (Skevik, Hatland 2003, s. 19).

V roce 1992 byla zavedena nová dávka – rodičovský příspěvek, který si mohla žena nárokovat dva týdny před termínem porodu. Byla opět prodloužena doba rodičovské dovolené. Od tohoto roku tedy celková délka RD činila 33 respektive 42 týdnů plus další dva týdny rodičovského příspěvku, které byly vyhrazeny k zařízení věci souvisejících se samotným porodem a přípravě domácnosti i rodiny na příchod nového člena. Od roku 1992 měly matky, kterým zemřelo dítě v souvislosti s porodem, nárok na dovolenou v délce 6 týdnů (Skevik, Hatland 2003, s. 20).

Následující rok přinesl velké změny. Norsko bylo historicky první zemí, která vyčlenila část rodičovské dovolené výhradně pro otce – otcovská kvóta. Motivací k zavedení kvót bylo posílení vzájemného vztahu otce a dítěte a také větší zapojení mužů do péče a výchovy (Habartová 2012, s. 74). Vyčleněná doba 4 týdnů byla nepřenosná na jiného člena rodiny, pokud ji otec nevyužil, propadala. Norské rodiny se na otcovské kvóty rychle adaptovaly a v roce 1996 už jich využívalo asi 80 % otců. Podíl otců, kteří sdíleli větší část než vymezené 4 týdny, vzrostl ze 4 % na 12 %. V roce 2008 kvóta, která byla mezitím prodloužena na 10 týdnů, využilo 90 % otců. Nad rámec této doby čerpalo rodičovskou dovolenou 16,5 % otců (Habartová 2012, s. 74).

Matkám byl ke stávajícím 8 vyhrazeným týdnům (2 před porodem, 6 po porodu) přidán další předporodní týden, který – pokud nebyl využit – propadal. Délka rodičovské dovolené byla prodloužena na 42 respektive 52 týdnů, z nichž 3 musela matka čerpat před porodem, 6 po porodu a 4 týdny čerpal otec. Ostatních 29 respektive 39 týdnů si mohli rodiče mezi sebe rozdělit zcela libovolně (Ronsen 2004a, s. 279). Ve stejném roce byla představena otcovská dovolená. Otec měl po porodu nárok na 10 dní neplaceného volna, které byly vyhrazeny na pomoc matce před či po příchodu z porodnice a stmelení rodiny (Ronsen 2004b, s. 147). Vyhrazených 10 dní mohlo být čerpáno do 2 týdnů po návratu matky z porodnice, a pokud byl otec neznámý nebo nemohl být přítomen, mohly být tyto dny převedeny na jinou osobu (Skevik, Hatland 2003, s. 22).

Na přelomu 80. a 90. let velmi rostl zájem o umístění dětí v předškolních zařízeních a budovala se nová centra péče. Tato centra byla spravována obcemi s rozšířenou působností a financována státem, obcemi i rodiči, přičemž podíl jednotlivých aktérů byl zhruba 40:30:30. Výši školného si volila zařízení sama, stát nestanovoval žádnou hranici. Částka se však obvykle odvíjela od věku dítěte, počtu hodin strávených ve školce, a byla významně snížena, pokud do stejného zařízení docházeli sourozenci. Poměrně vysoká cena byla kompenzována možností odpisu části nákladů na předškolní zařízení z daní, nárok na sníženou částku měli i samoživitelé (Ronsen 2004a, s. 280, Ronsen 2004b, s. 148).

Ne všichni rodiče však měli ke školkám přístup. V roce 1993 byl přiznán příspěvek pro rodiče ze severní části Norska, kraje Finmark a část Troms, kde nebylo dostatečné pokrytí institucí pro předškoláky (Skevik, Hatland 2003, s. 23–24). Příspěvek je zajímavý tím, že je svým charakterem

předchůdcem příspěvků pro rodiče s malými dětmi (cash-for-care)¹⁹, který představoval alternativu k využití předškolních institucí (viz níže). Mimo klasická zařízení se budovala i otevřená dětská centra, která sloužila k socializaci dítěte a zisku nových podniků. Centra nezaručovala dohled nad dětmi, většina z nich vyžadovala přítomnost rodiče (Skevik, Hatland 2003, s. 13). Od konce 80. let se měnil náhled na zařízení předškolní péče, kdy byla brána jako prostředek pro seberealizaci dítěte a zajištění jeho správného rozvoje. V dokumentu z roku 1995 Kindergarden Act je zdůrazněn i jejich přínos z hlediska pracovního trhu, rozmach předškolních zařízení umožnil většímu počtu matek dřívější návrat do práce. Opačná situace byla například ve Švédsku, kdy byl zpočátku kladen důraz na ekonomickou aktivitu ženy a až od 90. let na správný vývoj dítěte (Lundqvist 2011, s. 74).

Další vstřícný krok směrem ke skloubení kariéry a rodiny bylo představení time-account schématu v roce 1994, které umožnilo práci na částečný úvazek i po dobu čerpání rodičovské dovolené. Rodič mohl zaměstnavatele o zkrácený úvazek požádat. Pokud tohoto práva využíval, neměl poté už nárok na 1 rok neplacené rodičovské dovolené (Skevik, Hatland 2003, s. 20–21).

V roce 1998 nastala velká změna konceptu rodinné politiky. Stejně jako ostatní země se Norsko snažilo pomocí finančního benefitu umožnit rodičům co nejsvobodněji se rozhodnout, zda budou chtít své potomky vychovávat sami, nebo zda využijí služeb předškolních zařízení. Na benefit měl nárok každý rodič, jehož dítě bylo mladší 2 let a nenavštěvovalo předškolní zařízení. Pokud dítě trávilo ve školce několik hodin týdně (maximálně však 33), byla částka poměrově odstupňována (Ronsen 2004a, s. 279). V roce 1999 byl maximální věk zvýšen na 3 roky. Původním záměrem bylo příspěvek rozšířit na celou dobu předškolního vzdělávání, k tomu však nikdy nedošlo (Skevik, Hatland 2003, 24). Od roku 1999 využívá alespoň po určitou dobu cash-for-care benefitu 75 % rodičů (Ronsen 2004a, s. 279).

Od roku 2000 se předškolní péče stává důležitým politickým tématem. Rozšiřují se alternativní formy předškolní péče, jako jsou au-pair, dětské skupiny apod. V roce 2003 navrhla koalice stran skládající se z Dělnické strany, Sociálních demokratů, Centre party a Strany pokroku stanovit horní hranici měsíčního příspěvku, kterou budou rodiče na školky přispívat. Tato hranice měla být v roce 2004 NOK 2500 (cca 9 530 Kč²⁰), od ledna 2005 NOK 1500 (cca 5 570 Kč²¹). Opoziční strany však s návrhem nesouhlasily, nikoli kvůli tomu, že by se neztotožňovaly s myšlenkou, ale proto, že v tak krátkém čase nebylo podle nich možné takovou změnu zrealizovat. Výsledkem této debaty byla úprava zákona, která zavazovala předškolní zařízení k respektování vládních doporučení týkající se jejich hospodaření (Skevik, Hatland 2003, s. 15).

Od roku 2002 si mohl každý rodič nárokovat childcare benefit, který byl vyplácen v případě, že o dítě pečovala jiná osoba než rodič, protože rodič studoval, pracoval nebo si hledal zaměstnání. Childcare benefit byl odstupňovaný podle výše výdělku rodiče. Příspěvek se odvíjel od nákladů na dítě a kompenzoval je až do výše 70 % (Skevik, Hatland 2003, s. 26).

¹⁹ Ve Švédsku se příspěvek založený na stejném principu nazýval home-care příspěvek.

²⁰ Přepočítáno na průměrný kurz z roku 2004. Kurzy.cz [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/historie/NOK-norska-koruna/2004/>

²¹ Přepočítáno na průměrný kurz z roku 2005. Kurzy.cz [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/historie/NOK-norska-koruna/2005/>

V roce 2003 byl přiznán příspěvek na živobytí (transitional benefit) pro všechny samotné rodiče, který jim garantoval minimální příjem ve výši 1,85 násobku tzv. základní měsíční částky, tedy NOK 8766 (cca 34 940 Kč²²). Tento příspěvek rodič dostával pouze tehdy, pokud jeho výdělek nepřekročil polovinu základní částky a rodič studoval nebo pracoval alespoň na poloviční úvazek nebo aktivně hledal zaměstnání. Příspěvek mohl být čerpán rodičem, jehož nejmladší dítě nebylo starší 9 let a doba čerpání nesměla být delší než 3 roky. Na příspěvek na živobytí byly navázány další dávky, např. příspěvky na vzdělání (Educationals benefit), které poskytovaly rodiči prostředky k dokončení studia, příspěvek na stěhování za prací (Removal grant), příspěvek na podporu rodiny (Child support advance), kterou samotný rodič využíval, pokud byl druhý rodič neznámý nebo například zproštěn platby alimentů (Skevik, Hatland 2003, s. 24–27).

První navýšení otcovské kvóty přišlo v roce 2005. Místo původních 4 týdnů trvala otcovská kvóta od tohoto roku 5 týdnů. Celkově se protáhla délka RD o týden na 43 resp. 53 týdnů. Otcovská kvóta byla od roku 2005 prodloužena ještě třikrát, poprvé v roce 2006 na 6 týdnů, v roce 2009 na 10 týdnů (celková délka), potřetí, o dva roky později, na 12 týdnů (OECD Family Database 2014, s. 26).

V roce 2006 prošel legislativní úpravou koncept cash-for-care benefit. Místo 24 resp. 23 měsíců²³ byl benefit vyplácen rodičům pouze 12 měsíců, od 1 roku do 2 let věku. Pokud rodiče využívali zařízení předškolní péče, neměli na tento příspěvek nárok vůbec (OECD Family Database 2014, s. 26).

V současné době činí délka rodičovské dovolené 49 týdnů s plnou platovou kompenzací, nebo 59 týdnů s 80% kompenzací, z této doby je 13 týdnů vyčleněno pro matku (3 před porodem, 10 volně) a 10 týdnů pro otce. Aby měli rodiče na platovou kompenzaci nárok, musí pracovat minimálně 6 měsíců z 10 před nástupem na rodičovskou dovolenou. Flexibilní čerpání dovolené v kombinaci s částečnými úvazky ji umožňuje využívat až do tří let věku dítěte. Platová kompenzace se potom odvíjí od výše úvazku. Matky, které nesplnily podmínku pro vyplácení rodičovského příspěvku, mají nárok na jednorázovou částku (Lump-sum benefit). V roce 2014 činila tato částka NOK 38 750 (zhruba tedy 127 830 Kč)²⁴.

Dalším příspěvkem pro rodiny s dětmi je příspěvek na dítě (child benefit), na který má nárok každý rodič od 1 měsíce po narození dítěte do 18 let věku dítěte. Je vyplácen měsíčně a v roce 2014 činil NOK 970 (cca 3 200 Kč²⁵) na každé dítě, je třeba si o něj po narození dítěte zažádat²⁶.

Jednou z přímých finančních dávek je příspěvek pro rodiče s batoletem (Cash benefit for parents of infants), který nahradil cash-for-care benefit. Každý rodič, jehož dítě je ve věku 13–23 měsíců a nedochází do předškolního zařízení, má nárok na dávku ve výši NOK 6 000 (cca 19 790 Kč).

²² Přepočítáno na průměrný kurz z roku 2003. Kurzy.cz [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/historie/rok-2003/>

²³ V roce 2006 byla doba o měsíc zkrácena (CESifo 2014, s. 26).

²⁴ Kurzy.cz [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?A=H&KM=NOK&D1=2.1.2014&D2=31.12.2014&I=1>

²⁵ Kurzy.cz [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/kurzy.asp?A=H&KM=NOK&D1=2.1.2014&D2=31.12.2014&I=1>

²⁶ Ministry of Children, Equality and Social Inclusion [online]. Dostupné z: <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/innsiktsartikler/family-benefits/id670514/>

Pokud dítě chodí do školky jen na pár hodin týdně (max. 19), má rodič nárok na polovinu vyměřené částky²⁷.

Dlouhodobě se v Norsku rodí okolo 60 tisíc dětí. Na rodičovský příspěvek má průměrně nárok 85 % matek a 70 % otců²⁸. Na rozdělení rodičovské dovolené má vliv možnost 100% náhrady mzdy, která eliminuje aspekt platové mezery mezi muži a ženami. Podle databáze OECD byl platový rozdíl v roce 2012 mezi oběma pohlavími pouhých 6,4 %, což je druhý nejnižší rozdíl v rámci zemí OECD²⁹. Ačkoli většina mužů využívá celou délku otcovské dovolené a někteří i část rodičovské, na celkové době strávené s potomkem se podíleli v roce 2009 jen asi 12 %. V následujících letech se však tento podíl rychle zvyšoval a v roce 2013 už to bylo 21 %³⁰.

Mimo výše uvedené finanční transfery je rodina podporována také pomocí daňových odpisů, náhrady mzdy při péči o nemocné dítě, podpory samoživitelů, umožnění částečných úvazků, zajištění dostatečného počtu míst ve školkách apod., jak je zmíněno výše (Skevik, Hatland 2003, s. 20–23). Podle OECD norské výdaje na rodinnou politiku činily v roce 2011³¹ 3,2 % HDP, což je více než průměr zemí OECD (2,55 %) (2015).

²⁷ Ministry of Children, Equality and Social Inclusion [online]. Dostupné z: <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/innsiktsartikler/family-benefits/id670514/>

²⁸ Ministry of Children, Equality and Social Inclusion [online]. Dostupné z: <https://www.regjeringen.no/en/topics/families-and-children/innsiktsartikler/family-benefits/id670514/>

²⁹ OEDC Family Database [online]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/social/family/database.htm>

³⁰ Nowbase [online]. Dostupné z: <http://nowbase.org/database>

³¹ Poslední dostupný rok v databázi OECD.

Tabulka 5: Přehled přijatých opatření rodinné politiky Norska, 1923–2011.

1923	Penzijní reforma
1946	Příspěvek pro velké rodiny
1947	Daňové úlevy
1956	Zavedení placené mateřské dovolené (12 týdnů placeno)
1959	Možnost individuálního zdanění
60. léta	Prosperita a čerpání dotací
70. léta	Objevení ropných ložisek, rozvoj předškolní péče
1978	Rodičovská dovolená (18 týdnů – 6 vyhrazeno matce, kompenzace 100 %) Neplacená dovolená (až 12 měsíců) Norwegian Equality Act Legalizace umělého přerušení těhotenství
1979	Neplacená dovolená 1 rok Prodloužení neplacené dovolené 2 roky
80. léta	Období ekonomické prosperity a rozvoj školek
1987	Prodloužení rodičovské dovolené (20 týdnů)
1988	Prodloužení rodičovské dovolené (22 týdnů)
1989	Prodloužení rodičovské dovolené (24 týdnů) Flexibilní čerpání rodičovské dovolené (24 nebo 30 týdnů)
90. léta	Období ekonomické recese a zapojení otců
1990	Prodloužení rodičovské dovolené (28/35 týdnů)
1991	Prodloužení rodičovské dovolené (30/38 týdnů)
1992	Rodičovský příspěvek (2 týdny před porodem) Prodloužení rodičovské dovolené (33/42 týdnů)
1993	Otcovská kvóta (4 týdny) Mateřská kvóta (9 týdnů – 3 před porodem, 6 po porodu) Prodloužení rodičovské dovolené (42/52 týdnů) Otcovská dovolená (10 dní) Příspěvek na domácí péči v krajích s horší dostupností předškolních zařízení
1994	Možnost požádat o částečný úvazek Možnost přivýdělků při pobírání rodičovského příspěvku
1998	Cash-for-care benefit (max. 12 měsíců, do 2 let dítěte)
1999	Prodloužení cash-for-care (max. 24 měsíců, do 3 let dítěte)
2000	Rozšiřování předškolní péče a optimalizace opatření
2002	Childcare benefit (max 70 % nákladů na dítě)
2003	Závazná doporučení pro předškolní zařízení Příspěvky pro samotného rodiče
2005	Prodloužení otcovské kvóty (5 týdnů) Prodloužení rodičovské dovolené (43/53 týdnů)
2006	Prodloužení otcovské kvóty (6 týdnů) Prodloužení rodičovské dovolené (44/54 týdnů) Zkrácení doby cash-for-care (1 rok)
2009	Prodloužení otcovské kvóty (10 týdnů) Prodloužení rodičovské dovolené (46/56 týdnů) Navýšení kapacity předškolních zařízení (každé dítě od 1 roku)
2011	Prodloužení otcovské kvóty (12 týdnů) Prodloužení rodičovské dovolené (49/59 týdnů)

4.3 Vývoj rodinné politiky v Dánsku

Počátky rodinné politiky Dánska sahají do roku 1901, kdy byla ženám v továrnách přiznána 2týdenní neplacená dovolená bezprostředně po porodu. Cílem opatření bylo snížit kojeneckou a mateřskou úmrtnost³² a posílit vazby mezi matkou a dítětem. Mateřská dovolená se v té době týkala zhruba 10 % žen v reprodukčním věku. V roce 1909 bylo provedeno zhodnocení, jak je dovolená ženami využívána. Bylo zjištěno, že existuje celá řada překážek, které brání jejímu rozšíření. Zaměstnankyně v továrně byly často chudé ženy, které si z existenčních důvodů nemohly toto volno dovolit, neexistovala ani žádná právní ochrana těhotné ženy – zaměstnavatel mohl kdykoli ukončit pracovní poměr. K celkové situaci nepřispívala ani nízká informovanost žen o jejich právech. Z toho důvodu bylo v roce 1913 zavedeno dobrovolné pojištění. Pokud si její žena platila, měla v případě těhotenství a porodu nárok na částečnou náhradu mzdy a mohla zůstat doma s dítětem déle. Opatření se týkalo nejen továrních dělnic, ale také soukromých učitelek, úřednic apod. (Valdimarsdóttir 2006, s. 11–19).

V roce 1915 bylo ženám přiznáno volební právo a zlepšující se postavení žen bylo deklarováno po válce v roce 1919 úpravou zákona o mateřské dovolené. Od tohoto roku měly ženy, které pracovaly ve státním sektoru³³, právo na 50 % kompenzaci mzdy po dobu až 6 týdnů. Po uplynutí této doby měly matky nárok na 3–6 měsíců neplaceného volna. Jednalo se spíše o formální přiznání volna, protože i v tomto období nebyla matka nijak chráněna před výpovědí. Otcům, kteří nebyli zaměstnaní, byl pravidelně vyplácen příspěvek na dítě, nezaměstnané matky na žádnou podporu nárok neměly. Tradiční rozdělení rolí předpokládalo, že v páru s nezaměstnanou matkou je zaměstnaný otec, proto matkám nebyly přiznány příspěvky na děti (Valdimarsdóttir 2006, s. 11–19).

Součástí nového systému v roce 1919 byl zákon o podpoře předškolních zařízení. Předškolní zařízení v této době téměř neexistovala, s dětmi doma zůstávala často matka nebo jiný člen rodiny. Opatření se týkalo jen malého počtu rodin, avšak ukazovalo směr, kterým se dánská rodinná politika vydá. Dánsko bylo tak vůbec první zemí, která schválila zákon o předškolních zařízeních (Borchorst 2006, s. 6–7).

V souvislosti s poklesem plodnosti na přelomu 20. a 30. let byla ustanovena komise, která měla zkoumat jeho důvody. Příčinnou byla poměrně vysoká pracovní aktivita žen, která znemožňovala matce pečovat o větší počet dětí. V roce 1938 bylo poprvé uvažováno o zavedení rodičovské dovolené, avšak na popud komise, která se obávala dalšího poklesu z důvodu neochoty rodin přijít o druhý plat, byl návrh zákona vyrazen (Valdimarsdóttir 2006, s. 19).

V průběhu 2. světové války bylo Dánsko okupováno Německem, oproti ostatním státům však byly ztráty na životech poměrně malé³⁴. Až do 50. let rodinná politika více méně stagnovala. Stejně jako ostatní státy zažilo Dánsko poválečný baby boom a zlatou éru rodiny. Ekonomická aktivita žen byla v poválečném období nízká, přetrvával model muže živitele a ženy pečovatelky. Pracující ženy s malými dětmi byly vystavovány sociálnímu tlaku a pohlíželo se na ně jako na špatné matky. Když od

³² Míry kojenecké úmrtnosti v roce 1901 byla 134,2 dětí na 1000 živě narozených (Matthiessen 1967, s. 1).

³³ Mateřská dovolená pro matky pracující v soukromém sektoru byla schválena až v roce 1933 (Valdimarsdóttir 2006, s. 18).

³⁴ Zhruba 4 000 osob, což je s výjimkou Islandu nejméně ze skandinávských zemí Druhá světová válka [online] Dostupné z: <http://druha.svetova.cz/clanky/statistiky/>

poloviny 60. let začaly ženy ve velkém vstupovat na trh práce, tento pohled se rychle měnil. V průběhu 60. let se počet vdaných žen, které pracovaly, zvýšil z 25 na 50 % (Borchorst 2006 s. 5). V souvislosti s ekonomickým růstem se od počátku 60. let tvořila nová pracovní místa. Poprvé se začalo přemýšlet o dvou-příjmovém modelu rodiny. Uvažovalo se, jakým směrem se má rodinná politika vydat, zda by měly (převážně) ženy mít nárok na mzdu za domácí práci a péči o členy rodiny, nebo zda využít tento pracovní potenciál ke klasické placené práci a úlohu pečovatelek svěřit institucím (Valdimarsdóttir 2006, s. 14).

V roce 1960 došlo ke změně mateřské dovolené, byla prodloužena na 14 týdnů, z nichž si žena maximálně osm mohla vybrat před porodem, celá doba začala být kompenzovaná platově a nově byla dostupná většině žen pracujících v soukromém sektoru a všem ženám ve státním sektoru. Dovolená byla kompenzovaná stejnou částkou jako nemocenská a měly na ni nárok všechny ženy, které splnily podmínky. Ty, které před porodem nepracovaly, měly nárok jen na dva týdny placené dovolené. Prodloužení a vyšší platová kompenzace usnadnily ženám vstup na trh práce. Čím více žen pracovalo, tím více se současný systém jevil jako nevyhovující a zastaralý. Zvláště znevýhodněné byly ženy, které vykonávaly fyzicky náročnou práci. Musely na mateřskou dovolenou nastoupit poměrně brzy před porodem a po porodu je čekal rychlý návrat do práce. Stále neexistovala právní ochrana zaměstnankyň. V této podobě byla v roce 1966 mateřská dovolená rozšířena na všechny pracující ženy (Valdimarsdóttir 2006, s. 19).

Od počátku 60. let rostl počet míst ve školkách, přesto ještě v roce 1965 zůstávalo 66 % matek s malým dítětem doma³⁵. V roce 1964 začal platit zákon, podle kterého měly být školky státem dotované a který zdůrazňoval potřebu zajištění dostatečné kapacity, aby byly školky dostupné všem (Borchorst 2006, s. 7). Převládal názor, že pro dítě je lepší vyrůstat společně s ostatními dětmi než trávit čas doma s rodičem (Valdimarsdóttir 2006, s. 22). Zvýšily se nároky na školky. Již to neměla být jen místa, která zajišťují dohled a dobré hygienické podmínky pro dítě, ale školky se měly stát centrem socializace, vzdělávání a rozvoje dětí. V roce 1969 bylo zavedeno povinné 3leté studium pedagogů v předškolních zařízeních (Borchorst 2006, s. 7).

Koncem 60. let bylo patrné, že model tradiční rodiny slábne. Rozšíření antikoncepce a přeměna rodiny byly důvodem poklesu plodnosti. Rozpad manželských svazků a neochota mladých vstupovat do manželství vyvolala debaty, zda je současný systém udržitelný. Sociální demokraté navrhovali návrat k hodnotám tradiční rodiny, chtěli vrátit výchovu dětí do tří let věku opět do rukou matek a obnovit model muže živitele. Spekulovalo se také, zda je pobyt ve školce pro dítě přínosem či nikoli. Návrat k původním hodnotám však prosazen nebyl (Borchorst 2006, s. 6–7).

V 70. letech se hlavním tématem postupně stávala rovnost mužů a žen a snaha o zapojení otců do výchovy potomků. Sílily hlasy feministických hnutí, které žádaly prodloužení mateřské dovolené a usnadnění návratu ženy do práce. V roce 1973 se výrazně změnila politická situace, ke čtyřem tradičním parlamentním stranám přibýly dvě nové. Strana pokroku (Progress Party) byla pravicově orientovaná a jejím cílem bylo prosazení genderové rovnosti. Na druhé straně nemalou podporu získala i křesťanská demokratická strana (Christian Democratic Party), která chtěla péči o malé děti

³⁵ Podíl matek, které zůstávaly s malými dětmi doma, se snižoval, v roce 1974 už to bylo jen 43 %, v roce 1991 jen 3 % (Rostgaard 2014, s. 27).

vrátit do rukou rodiny. Ačkoli ani jedna z nových stran neměla příliš velký vliv, přinesla do politiky nová témata. Diskuze o dalším směřování však byly záhy pozastaveny kvůli ropné krizi (Borchorst 2006, s. 6–12).

V témže roce se stalo Dánsko součástí tzv. Evropské skupiny a zavázalo se respektovat rovnost obou pohlaví. Jedním z důsledků tohoto závazku byla legalizace umělých přerušení těhotenství, které bylo možné podstoupit do 12 týdne (Borchorst 2006, s. 6). Idea rovnosti byla stvrzena také Aktem o rovnosti platů a mezd (Pay Equal Act) v roce 1976 (Gupta aj. 2006, s. 17). Neslábnucí snahy feministických hnutí vyústily po odeznění ropné krize ve velké změny v systému rodinné politiky. V roce 1980 zůstávala mateřská dovolená 18 týdnů, z nichž alespoň 4 musely být využity před porodem. Tyto týdny byly kompenzovány 90 % částky podpory v nezaměstnanosti. Pro ženy se středními a vyššími platy bylo nevýhodné mateřskou využít (Würzt 2007, s. 7).

V roce 1984 byl poprvé do výchovy zapojen otec. Ten měl nárok na 14 dní dovolené, které si mohl vybrat do 14 týdnů po porodu dítěte. Mohl také nově zůstat s dítětem doma až po dobu 6 týdnů po skončení mateřské dovolené. O rok později byla tato doba prodloužena na 10 týdnů. Nárok otce na rodičovskou dovolenou se odvíjel od statusu matky, pokud studovala nebo byla nezaměstnaná, otec jej ztrácel. Změna nastala až v roce 1991, kdy možnost nástupu na rodičovskou dovolenou přestala záviset na statusu matky (Borchorst 2006, s. 12–13). Na pobírání mateřského/rodičovského příspěvku měli nárok rodiče, kteří odpracovali alespoň 13 týdnů nebo 120 hodin před nastoupením na dovolenou. Rodičovskou dovolenou mohli čerpat oba rodiče, nikdy však ne souběžně. Pokud rodič zároveň pracoval na částečný úvazek a pobíral rodičovský příspěvek, byla mu dávana jen poměrná částka. V případě, že rodiče nevyužili celou dobu dovolené, nevyužitá doba propadala (Pylkkänen and Smith, 2004, s. 7–8).

Koncem 80. let schválen zákon o ochraně zaměstnanců v době těhotenství, mateřské, otcovské i rodičovské dovolené. Zároveň byla prodloužena mateřská dovolená na 22 týdnů – 8 před porodem, 14 po porodu, rodičovská zůstávala 10 týdnů a rodiče si ji mohli rozdělit dle svého uvážení. Ačkoli už několik let byla dána otcům možnost zůstat s dítětem doma, využívalo ji jen velmi málo otců. Finanční kompenzace byla poměrně nízká a rodina s malým dítětem si často nemohla dovolit přijít o mužův příjem (Valdimarsdóttir 2006, s. 13–20).

Stejně jako ostatní skandinávské státy zasáhla Dánsko v 90. letech ekonomická recese. Jedním z nástrojů ke snížení nezaměstnanosti se stala rodinná politika. V roce 1992 byla do schématu rodinné politiky přidána childminding leave, což byla dánská varianta home-care příspěvku neboli cash-for-care benefitu. Do této doby byla snaha o co největší využití pracovního potenciálu a matky brzy začaly své potomky odkládat do předškolních zařízení a nastupovaly na plný úvazek. Childminding leave měla umožnit rodičům zůstat doma s dítětem a dočasně tak vytvořit pracovní místa. Trvala 26 týdnů a měl na ni nárok každý rodič do 9 let svého dítěte. Tato dovolená neměla nahrazovat mateřskou ani rodičovskou. Nárok na ni měli jen zaměstnaní rodiče, zaměstnavatel je nesměl v průběhu propustit. Platová kompenzace však byla poměrně nízká – 80 % příspěvku v nezaměstnanosti (Pylkkänen and Smith 2004, s. 28). Childminding leave byla rodiči využívána pouze omezeně. Překážkou byla nízká náhrada mzdy a také fakt, že pokud ji rodič využil, nemělo jeho dítě zaručené místo ve školce až do 6 let (Valdimarsdóttir 2006, s. 21). V následujících letech byla childminding leave několikrát upravena. Poprvé v roce 1994, kdy její délka začala záviset na věku dítěte. Pokud bylo mladší jednoho roku, měli

rodiče nárok na 26 týdnů, pokud bylo starší, mohli s dítětem zůstat jen 13 týdnů (Pylkkänen and Smith 2004, s. 28). V rámci úsporných opatření byla v letech 1996 a 1997 snížena náhrada mzdy nejprve na 70 %, po té na 60 %. Důsledkem bylo menší využívání childminding leave a rychlejší návrat rodičů do zaměstnání (Valdimarsdóttir 2006, s. 21).

Koncem roku 1997 došlo k dalšímu prodloužení rodičovské dovolené o dva týdny, tedy z 10 na 12. Týdny byly vyhrazeny pouze pro otce a byly nepřenosné. Tato otcovská kvóta měla více otce zapojit do péče o malé dítě, opatření však bylo značně neflexibilní. Byly přesně určeny týdny, které si mohl otec vybrat (Borchorst 2006, s. 13). V souvislosti s volbami došlo v roce 1998 ke schválení nových opatření, většina z nich však trvala jen do roku 2002, kdy je nová vláda opět zrušila. To se týkalo i otcovské kvóty³⁶. V roce 1999 byla upravena childminding leave a přejmenována na child-care leave scheme. Nově měli na kompenzaci nárok i nezaměstnaní rodiče. Po dohodě se zaměstnavatelem mohla být délka této dovolené až 52 týdnů (Pylkkänen and Smith 2004, s. 8).

V souvislosti s nástupem pravicové vlády a přerušení dlouholeté dominance sociální demokracie, bylo v roce 2002 navrženo nové schéma, které kombinovalo některé prvky child-care leave scheme a klasických dovolených, a které v téměř nezměněné podobě platí dodnes. Mateřská dovolená zůstávala 18 týdnů, významně byla změněna rodičovská dovolená. Bylo zavedeno flexibilní čerpání a rodiče si mohli zvolit, zda budou dostávat příspěvek po dobu 32 týdnů nebo 46 týdnů. Celková vyplacená suma byla v obou případech stejná. Otcovská dovolená zůstávala nezměněná – 2 týdny. Od roku 2002 je tak Dánsko jedinou zemí Skandinávie, která nemá otcovskou kvótu³⁷ (Borchorst 2006, s. 9–11).

Zaměstnavatel byl povinen zajistit návrat na pracovní pozici po dobu 64 týdnů matce a 48 týdnů otci. Bylo možné, podobně jako v Norsku, nastavit si délku čerpání. Pokud rodič chtěl, mohl místo 32týdenní varianty zvolit 46týdenní. Celková vyplácená suma však zůstávala stejná (OECD Family Database, s. 7). Pokud oba rodiče pracovali na částečný úvazek, mohla být rodičovská dovolená prodloužena až na 40 týdnů. Platová kompenzace byla v takovém případě snížena. Od roku 2002 nemuseli rodiče vybrat celou dovolenou, ale pokud jim zbylo 5 týdnů a méně, mohli je vyčerpat do 8 let věku dítěte (Valdimarsdóttir 2006, s. 21–22).

V rámci opatření byla zvýšena i platová kompenzace. Příspěvek na mateřské dovolené byl nově 100 % příspěvku na podporu v nezaměstnanosti ve státním sektoru. Soukromý sektor si tuto výši reguloval sám na základě dohody manažerů a odborů, průměrná kompenzace se pohybuje kolem 60–70 % platu (Pylkkänen and Smith 2004, s. 9).

V roce 2015 byla mateřská dovolená dlouhá 18 týdnů, rodičovská dovolená maximálně 46 týdnů, z nichž 8–13 molo být uschováno a využito později. Rodičovskou dovolenou mohli oba rodiče čerpat současně, placeno však bylo jen v součtu 32 týdnů s plnou náhradou příspěvku v

³⁶ V jiných zemích nazývanou otcovskou kvótou.

³⁷ Zrušení otcovské kvóty bylo poměrně nečekaným řešením situace. Autorka Anette Borchorst ve svém příspěvku spekuluje, že tento krok mohl být strategickým rozhodnutím pravicových stran a symbolickým naznačením nové éry rodinné politiky (2006, s. 19). Dalším možným důvodem je absence silné opozice. Feministická hnutí se po úspěších v 80. a 90. letech stahovala do ústraní, tím pádem neměla dost silnou pozici na změnu rozhodnutí nové vlády (Borchorst 2006, s. 11). Nelze říci, který vliv byl tím rozhodujícím, nicméně faktem zůstává, že rok 2002 byl pro rodinnou politiku zlomový.

nezaměstnanosti. V roce 2014 probíhala mezi zákon dárce diskuse o znovuzavedení otcovské kvóty v délce 3 měsíců. Po četných jednáních však kvóta přijata nebyla a dokonce ani žádná z parlamentních stran ji nezahrnuje do svého volebního programu (Bloksgaard, Rostgaard 2015, s. 2–7).

Mimo výše zmíněné příspěvky je dnes rodina podporována přídavky na děti od 3 do 18 let (respektive 24 let, pokud se dítě soustavně připravuje na budoucí vzdělání) v základní měsíční výši DDK 1307 (cca 4 746 Kč³⁸). Tento příspěvek je zdanitelný a skládá se ze 3 částí, avšak pokud je dítě mladší 18 let, daní se jen 2 ze 3 částí³⁹.

V Dánsku se rodí okolo 60 tisíc dětí každý rok. V roce 2011 vydalo Dánsko 4,1 % HDP na náklady spojené s rodinnou politikou, což byl druhý nejvyšší podíl mezi zeměmi OECD⁴⁰. Po celou dobu vývoje rodinné politiky hrály velkou roli předškolní zařízení. Ačkoli v průběhu 80. a 90. let byly školky budovány, míst stále nebyl dostatek. Umístění dítěte do předškolního zařízení je pro rodiče velmi výhodné a hojně této možnosti využívají. Dostupnost školky je považována za základní právo dítěte i rodiče, dokonce jsou často děti umisťovány do předškolních zařízení, i když je rodič doma (Pylkkänen and Smith 2004, s. 9–10).

V současné době jsou zařízení předškolní péče v kompetenci obcí s RP a jsou státem dotovány. Horní hranice, kterou přispívají rodiče je 25 %. Tato částka se odvíjí od ekonomické situace domácnosti. Povinností obcí s RP je zajistit dostatečnou kapacitu, aby mohlo být přijato každé dítě ve věku od 26 týdnů do 6 let, kdy nastupuje do školy. Dánsko patří v dostupnosti předškolních zařízení na světovou špičku. V roce 2015 navštěvovalo předškolní zařízení 89 % dětí ve věku 1–2 roky a 98 % dětí od 3 do 6 let. Vzhledem k velkým státním dotacím ve prospěch školek a jejich kvalitě, nejsou v Dánsku soukromá zařízení rozšířená. Díky dobré dostupnosti těchto zařízení a krátké mateřské a rodičovské dovolené je v Dánsku ze všech zemí OECD nejvyšší podíl matek s dítětem do 2 let, které pracují. V roce 2012 to bylo 75 %. Matek s dítětem ve věku 3–5 let v témže roce pracovalo 80 %⁴¹.

³⁸ Kurzycz [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/nejlepsi-kurzy/DKK-danska-koruna/>

³⁹ Statsforvaltningen [online]. Dostupné z: <http://www.statsforvaltningen.dk/site.aspx?p=6404>

⁴⁰ OECD Family Database [online]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/social/family/database.htm>

⁴¹ OECD Family Database [online]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/social/family/database.htm>

Tabulka 6: Přehled přijatých opatření rodinné politiky Dánska, 1919–2002

1919	Placená mateřská dovolená pro ženy ve státním sektoru (6 týdnů) Nárok na neplacenou mateřskou dovolenou 3–6 měsíců Zákon o předškolních zařízeních
60. léta	Vstup žen na trh práce
1960	Placená mateřská dovolená 14 týdnů, veřejný a částečně i soukromý sektor
1964	Předškolní zařízení dotuje stát, zajištění dostatečné kapacity
1966	Universální mateřská dovolená pro všechny pracující ženy (14 týdnů)
70. léta	Politika rovnosti pohlaví a rotná krize
1973	Legalizace umělého přerušení těhotenství
1976	Pay Equal Act
80. léta	Období ekonomické prosperity a rozvoj školek
1980	Mateřská dovolená 18 týdnů
1984	Zavedení rodičovské dovolené (6 týdnů) Otcovská dovolená (2 týdny)
1985	Prodloužení rodičovské dovolené (10 týdnů)
1989	Zákon o ochraně zaměstnanců v souvislosti s porodem a výchovou
90. léta	Období ekonomické recese a zapojení otců
1991	Právo otce na rodičovskou dovolenou je universální
1992	Childminding leave (maximální délka 26 týdnů, od 0 do 9 let věku dítěte)
1994	Úprava childminding leave (13–52 týdnů, lze čerpat od 0 do 8 let dítěte)
1996	Snížení kompenzace childminding leave (70 % příspěvku v nezaměstnanosti)
1997	Snížení kompenzace childminding leave (60 % příspěvku v nezaměstnanosti) Rodičovská dovolená prodloužena (12 týdnů) Otcovská kvóta (2 týdny)
1999	Child care leave scheme (maximální délka 52 týdnů, i pro nezaměstnané rodiče)
2000	Nové přístupy
2002	Rodičovská dovolená prodloužena (32 týdnů, respektive 46 týdnů) Zrušení otcovské kvóty Child care leave schéma změněno Možnost flexibilního čerpání (32/46 týdnů) Rodiče mohou vybrat část dovolené až do 8 let věku dítěte Navýšení kompenzace mateřské dovolené (100 % z příspěvku v nezaměstnanosti) Navýšení kompenzace rodičovské dovolené (100 % z příspěvku v nezaměstnanosti)

4.4 Vývoj rodinné politiky ve Finsku

Stejně jako v ostatních skandinávských státech má rodinná a sociální politika silné kořeny, které sahají až do 19. století. V tomto období se legislativa zaměřovala na ochranu sirotků a úpravu pracovně-právních vztahů. Od počátku 20. století začaly být podporovány i nevdané ženy s malými dětmi (Forssén 2003, s. 3). V roce 1917 byl uznán nárok pracujících matek na příspěvek v souvislosti s porodem. Matka měla dostávat tento příspěvek po dobu 4 týdnů, v roce 1919 byla doba prodloužena na 6 týdnů (Valdimarsdóttir 2006, s. 11–12). Mateřský příspěvek byl vyplácen nejen v hotovosti, ale také v naturáliích. Naturální dávky dostávaly matky, které byly závislé na alkoholu nebo měly hýřivý způsob života (Forssén 2003, s. 5).

Mezitím, v roce 1918, byla započata ideová diskuse, zda Finsko patří do společenství nordických zemí, které se vyznačovaly nejen geografickou polohou, ale také silným vlivem sociální demokracie, rozvinutou demokracií a vyspělou ekonomikou. Finsko mělo mezi zeměmi specifické postavení, velká část ekonomiky byla totiž navázána na dřevozpracovatelský průmysl, tím pádem docházelo k častým sezónním výkyvům a ekonomika za ostatními zeměmi zaostávala. Pnutí mezi levicovým a konzervativním směrem vyvolalo v roce 1918 občanskou válku. Konflikt trval pouze 5 měsíců, přesto však byl velmi násilný a brutální, což popíralo základní principy demokracie. S tím úzce souviselo i oslabené postavení sociálně-demokratických směrů (Kettunen 2001, s. 234).

Ve dvacátých letech se Finsko pomalu začalo zotavovat z občanské války a rozvíjel se systém sociální podpory. Místo podpory porodnosti se dávky začaly zaměřovat na snížení kojenecké úmrtnosti, která ještě v roce 1920 dosahovala 97 promile⁴². Součástí návrhů bylo i zajištění stravování školákům s cílem zvýšit zdraví dětí a snížit počet podvyživených dětí. O stravování se nejprve staraly charity, po té obce s rozšířenou působností. V roce 1920 byly ve Finsku zavedeny daňové odpisy na každé nedospělé dítě (Forssén 2003, s. 4–6).

V souvislosti s rozvojem rodinných politik v sousedních státech započala ve 30. letech ve Finsku debata o systému příspěvků. Cílem finské vlády byl růst populace. Jedním z návrhů bylo zavedení příjmového testování. Návrhy však ještě nějakou dobu zůstávaly pouze teoretickými koncepty. V roce 1937 byl podepsán Maternity Allowance Act, díky kterému měly chudé matky nárok na peněžitou nebo naturální pomoc v mateřství. Podmínkou udělení tohoto příspěvku bylo mimo špatných majetkových poměrů matky docházení na pravidelné lékařské prohlídky (Forssén 2003 4–6). V průběhu 40. let vznikla celá řada příspěvků na podporu rodin s mnoha dětmi (family allowance v roce 1943 a family benefit v roce 1947). V roce 1948 vznikl universální příspěvek na dítě (child benefit), který se stal jedním z pilířů rodinné politiky a byl od této doby platný více než 50 let (Kettunen 2001, s. 235).

Válečné ztráty na životech po 2. světové válce byly vyčísleny na 79 tisíc padlých a mnoho finských občanů bylo vážně zraněno⁴³. Mezi padlými byly zejména muži v produktivním věku. Povinnost platit vysoké válečné reparace SSSR vedly v kombinaci s nedostatkem mužů k většímu zapojení žen, než tomu bylo v ostatních zemích. Poválečný baby boom tak zasáhl Finsko jen poměrně krátce (Ronsen 2004b, s. 144). V průběhu 50. a 60. let rodinná politika zadluženého Finska více méně

⁴² Statistic Finland [online]. Dostupné z: <http://tilastokeskus.fi/tup/tilastotietokannat/index-en.html>

⁴³ Druhá světová válka [online]. Dostupné z: <http://druha.svetova.cz/clanky/statistiky/>

stagnovala. Ačkoli již od konce 2. světové války byla ideálem podpora všech rodin nezávisle na výši jejich příjmů, ekonomická situace dovozovala jen omezené výdaje na rodinnou politiku. V roce 1961 byl přiznán příspěvek rodinám s postiženými dětmi (Forssén 2003, s. 7).

Důležitou změnu přinesl rok 1964, kdy se z původního mateřského příspěvku, který byl součástí dobrovolného pojištění, stala universální dávka. Všechny matky, které před porodem pracovaly, měly nárok na 9 týdnů mateřské dovolené – 3 týdny před narozením dítěte, 6 týdnů po porodu – se zhruba 45% náhradou (Ronsen 2004b, s. 145). Universální právo na placenou mateřskou dovolenou bylo také symbolickým uznáním rovnosti neplacené a placené práce (Foessén 2003, s. 7).

Rozvoj finského sociálního státu započal až v 70. letech. Důvodů tohoto opoždění bylo několik. Mezi nejpodstatnější patří výše zmíněné válečné reparace a slabší pozice sociálně-demokratických stran. Specifickým rysem Finska byla také závislost ekonomiky na dřevotěžbě a zemědělství, Finsko tak bylo ještě na počátku 50. let rurální zemí. Transformace zemědělské společnosti potom proběhla velmi rychle – v 80. letech už byl plně rozvinut sociální stát (Kettunen 2001, s. 226).

Od počátku 70. let se postupně dostával do popředí problém nedostatečného pokrytí předškolní péče. Ačkoli ve Finsku byla od 50. let vysoká pracovní aktivita žen (v roce 1960 pracovalo zhruba 65 % žen ve věku 16–64), bylo jen velmi málo míst v předškolních zařízeních. Děti byly potom často hlídány členy širší rodiny nebo zůstávaly samy doma (Forssén 2003, s. 7–8). Od roku 1970 se masivně zakládala zařízení předškolní péče, a v roce 1973 již 10 % dětí navštěvovalo školku (Gupta aj. 2006, s. 7).

V roce 1972 byla mateřská dovolená prodloužena na 12 týdnů (Gupta aj. 2006, s. 7), o dva roky později dokonce na 29 týdnů (Ronsen 2004b, s. 145). V roce 1974 se změnila také forma zdanění. Společná daň byla nově nahrazena individuální daní. Účelem tohoto opatření bylo odstranit nevýhody pro rodiny se dvěma příjmy, které plynuly ze společného zdanění, a zvýšit tak podíl pracujících žen (Ministry of Social Affairs and Health 2013, s. 15).

V závěru 70. let byli do výchovy a péče zapojeni i otcové. Mateřská dovolená byla prodloužena na 31 týdnů, z nichž 2 byly vyhrazeny pro otce. Otec mohl nastoupit na rodičovskou dovolenou až po narození dítěte (Ronsen 2004b, s. 145). V roce 1979 byla doba mateřské ještě zvýšena na 35 týdnů, z nichž 12 dní mohl využít otec (Ronsen and Sundström 2002, s. 124).

V roce 1980 byla zavedena rodičovská dovolená, která trvala 24 dní a navazovala na mateřskou dovolenou v délce 33 týdnů (OECD Family Database 2014, s. 8). Otcové mohli čerpat 4 týdny z doby mateřské dovolené, pokud s tím matka souhlasila. V opačném případě měli nárok jen na 12 dní (Gupta aj. 2006, s. 7). Otcové postupně byli zapojováni do péče o dítě, avšak jejich část byla dlouhou dobu součástí mateřské dovolené. V ostatních zemích se nastavovaly kvóty, které měly motivovat otce k uplatnění vybraní minimální doby strávené na rodičovské dovolené, ve Finsku byla stanovena naopak maximální doba, kterou může otec strávit s dítětem. Péče tak byla dlouhou dobu převážně záležitostí matky. V průběhu 80. let se měnil koncept rodinné politiky. Postupně docházelo ke zrovnoprávnění obou rodičů. Zkracovala se délka mateřské a naopak se prodlžovala doba rodičovské dovolené. V roce 1981 byla prodloužena na 48 dní, o rok později došlo ke zkrácení mateřské dovolené na 146 dní, rodičovská se zvýšila na 100 dní (Ronsen and Sundström 2002, s. 124–125). V téže roce se významně navýšila platová kompenzace, místo původních 45 % měly ženy po

dobu mateřské nárok na 80 %, rodičovská dovolená byla nahrazována 70 % platu. Tento příjem byl zdanitelný a započítával se pro důchod. Absolutní výše příspěvku potom byla počítána jako procenta z platu u posledního zaměstnavatele. Aby se zamezilo podvodům, sledovalo se, zda matka nezměnila krátkou dobu před nástupem na mateřskou dovolenou zaměstnání. Pokud ano a její výdělek byl o více než 20 % vyšší než v původním zaměstnání, vypočítávala se výše dávky jako 80 % průměrného výdělku za posledních šest měsíců. Matky, které před porodem nepracovaly, měly nárok na měsíčně vyplácenou částku, která však byla poměrně nízká (Ronsen 2004b, s. 145–146).

Na počátku 80. let předškolní zařízení pravidelně navštěvovalo 25 % dětí (Forssén 2003, s. 8). Přesto nebylo pokrytí dostatečné. Pomalu se začal rozvíjet koncept příspěvků, který by měl podporovat ty rodiče, kteří chtějí se svými dětmi zůstat delší dobu doma nebo kteří nemohli umístit své dítě do mateřské školky. Finsko bylo první z nordických zemí, které dalo rodičům svobodnou volbu, zda chtějí přihlásit dítě do školky, nebo s ním zůstanou doma. Schéma bylo postupně rozvíjeno a od roku 1990 měl na příspěvek při péči o dítě nárok každý rodič. V rámci nového systému byla zavedena neplacená dovolená, zaměstnavatelé museli zaručit návrat zaměstnanci do práce do 3 let věku dítěte (Ronsen 2004b, s. 145–147).

V roce 1985 byl představen nový systém příspěvků, který mimo jiné prodloužil rodičovskou na 158 dní a zkrátil mateřskou ze 146 na 100 dní. Rodiče si mohli rozdělit celou dobu rodičovské dle svého uvážení. V závěru 80. let se prodloužila mateřská na 105 dní (Gupta aj. 2006, s. 7). Zároveň byl zrušen limit, který určoval maximální počet dní, které může být s dítětem doma otec. Rodiče si tak mohli dovolenou rozdělit dle svého uvážení. Péče o děti přesto zůstávala především v rukou matky. Vzhledem ke kompenzaci rodičovské dovolené, která činila 70 % platu, bylo výhodnější, aby s dítětem zůstal ten rodič, který měl nižší plat, což byla obvykle žena⁴⁴. V roce 1986 byl podepsán Akt rovnosti mezi muži a ženami (Act on Equality between Men and Women), který zaručoval stejná práva obou pohlaví při péči o dítě. Zároveň se Finsko zavazovalo k podniknutí kroků ke sladění rodinného pracovního života žen a zajištění institucionální geriatrické péče, která by ulevila rodině při péči o staré členy (Ombudsman for Equality, 1999, s. 14).

Od počátku 90. let zasáhla stát hospodářská recese. Před jejím nástupem však ještě došlo k několika změnám. Byl upraven již zmíněný home-care příspěvek a nově na něj měla nárok každá rodina s dítětem, které nenavštěvovalo školu, až do jeho 3 let. Na počátku roku 1990 docházelo do školky 45 % dětí předškolního věku, po zavedení home-care příspěvku se podíl dětí ve školce skokově snížil, poté ale opět rostl. Příspěvek se skládal ze základní částky, příjmově testovaného příspěvku a odvíjel se také od počtu dětí v rodině. Dobrovolně přispívaly svým obyvatelům i některé obce (Ronsen 2004b, s. 147–148).

V roce 1991 byla prodloužena rodičovská dovolená na 34 týdnů a byla zavedena 6denní otcovská dovolená, kterou si otec musel vybrat po návratu matky z porodnice, a která byla určena na pomoc v domácnosti a stmelení nové rodiny. Mateřská dovolená od roku 1987 zůstávala 105 dní, z nichž minimálně 30 a maximálně 50 bylo třeba vyčerpat před porodem (Ronsen and Sundström 2002, s. 125). V lednu roku 1992 byla zvýšena platová kompenzace rodičovské dovolené na 75 %,

⁴⁴ OECD Family Database [online]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/els/family/LMF-1-5-Gender-pay-gaps-for-full-time-workers.pdf>

avšak v důsledku úsporných opatření byla v září opět snížena na 70 %. V roce 1994 byla zkrácena ze 34 týdnů na zhruba 31 týdnů (158 dní) a snížila se platová kompenzace na 66 % (Ronsen 2004b, s. 145). Otcovská dovolená se v témže roce prodloužila na 18 dní (Ronsen and Sundström 2002, s.125). Rok 1994 přinesl velké změny v daňovém systému Finska. Od tohoto roku byly slevy na dani na děti nahrazeny za finančními bonusy na dítě a příspěvky na bydlení (Ministry of Social Affairs and Health 2013, s. 9).

Zvyšující se poptávka po předškolní péči vedla v roce 1997 ke změně home-care příspěvku, který nově mohli rodiče využívat i na zaplacení soukromých zařízení. Cena za umístění dítěte do školky byla závislá na rozhodnutí soukromníků a obcí s RP. Státní školky byly financovány obcemi a rodiči. Poplatek se odvíjel od výše příjmu rodičů a počtu sourozenců umístěných ve stejném zařízení. Poplatky za školku si rodiče nemohli odepsat z daní. Samoživitelé měli speciální slevy (Ronsen 2004b, s. 148). Od roku 1997 došlo k masivnímu rozšíření forem předškolní péče. Cílem bylo umožnit ženám dřívější návrat do zaměstnání a lepší možnost sladění rodinného a pracovního života. Povinností každé obce s RP bylo zajistit dostatečný počet míst v soukromých i státních školkách, aby každé dítě od 3 let věku mohlo být do školky umístěno. Rok před nástupem do školy byl pobyt ve školce zdarma. V roce 2000 zůstávalo 73 % dětí mladších 3 let doma s rodičem, který pobíral home-care příspěvek, ve věku 3–6 let zůstávalo doma už jen 37 % dětí. Stejně jako ostatní země umožňuje Finsko flexibilní čerpání rodičovské dovolené, které dává možnost zkrácení pracovní doby a to až do druhé třídy (cca 7–8 let) (Kotrusová, Kux 2006, s. 12).

V roce 2005 byla prodloužena doba rodičovské dovolené a zvýšena platová kompenzace na 70 %. Dovolená nově trvala 34 týdnů, přičemž 32 týdnů mohli čerpat otec i matka, 2 týdny byly vyhrazeny pro otce. Podmínkou pro získání týdnů vyhrazených otci bylo, aby využil minimálně 2 týdnů ze společné části. Pokud se tak nestalo, doba propadala (Gupta aj. 2006, s. 7–8). V roce 2010 byla prodloužena kvóta na 4 týdny a o rok později přestalo být podmínkou využití 2 týdnů ze společné části. Otcovská kvóta byla ještě o další dva týdny prodloužena – celkem tedy na 6 týdnů (OECD Family Database).

V současné době existuje ve Finsku celá řada opatření podporující rodiny s dětmi. Dlouhodobým trendem je snaha o co největší svobodu rodičů při rozhodování o rodinném a profesním životě (návrat do zaměstnání, široké možnosti péče o děti,...) a flexibilitu. Podle Instituce sociálního zabezpečení (KELA) si mohou nastávající matky vybrat mezi porodním (Maternity grant) ve formě balíčku věcí a oblečení pro dítě, nebo slevou na dani ve výši €140 (cca 3 790 Kč⁴⁵). Dále je možné začít 50 dnů před porodem, pokud neurčí lékař jinak, čerpat čtyřměsíční mateřskou dovolenou. V průběhu mateřské dovolené může žena pracovat, nicméně dny, které byla v práci, jsou kompenzovány jen minimální částkou €24/den (cca 650 Kč⁴⁶).

Otcovská dovolená trvá ve Finsku 9 týdnů, 3 týdny mohou být využity bezprostředně po návratu matky z porodnice a můžou je matka i otec čerpat současně, zbylých 6 týdnů je třeba vyčerpat do 2 let věku dítěte. Rodičovská dovolená trvá 9 měsíců a rodiče si ji mohou rozdělit bez omezení.

⁴⁵ Kurzycz [online] Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/nejlepsi-kurzy/EUR-euro/>

⁴⁶ Kurzycz [online] Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/nejlepsi-kurzy/EUR-euro/>

Do 3 let věku dítěte je možné čerpat výše zmíněný home-care příspěvek, do 7 let věku dítěte je potom možné dostávat státní příspěvek na soukromé zařízení předškolní péče. V rámci snahy o sladění rodinného a pracovního života je možné získat i příspěvek při práci na částečném úvazku, na který mají nárok rodiče dětí předškolního věku až do 2. třídy ZŠ. Pokud rodič pracuje na maximálně 80% úvazek a pečuje o dítě, má na tento příspěvek nárok.

Stejně jako ve Švédsku jsou finští rodiče motivováni ke snížení meziporodního intervalu. Pokud se dítě narodí do 3 let po předchozím, částka mateřské a rodičovské dovolené se odvíjí od původního platu ženy, který měla před nástupem na mateřskou dovolenou⁴⁷.

Další dávkou je child benefit, který dostává každý rodič do 17 let věku dítěte, pokud si o tento příspěvek zažádá. Výše benefitu se odvíjí od počtu dětí v rodině – čím více, tím vyšší je i částka. Příspěvkem na podporu mladistvých je i child maintenance příspěvek, který má do jisté míry kompenzovat alimenty, pokud je od nich rodič z nějakého důvodu osvobozen. Mimo výše zmíněné příspěvky existuje ještě celá řada dávek na podporu rodiny při adopci nezletilého, při nemoci dítěte, apod.

Myšlenka rovnosti obou pohlaví je stěžejním pilířem rodinné politiky. Dlouhodobě vysoká pracovní aktivita žen vedla k rozšíření sítě předškolních zařízení, které bylo od 70. let ústředním tématem rodinné politiky. Podíl dětí, které zůstávají s rodičem doma, je závislý na věku. Ve věku do 2 let navštěvovalo v roce 2012 předškolní zařízení jen 28 % dětí, ve věku 3–5 už to bylo téměř 75 %. Přesto je Finsko v rámci zemí OECD v podílu dětí, které navštěvují předškolní zařízení podprůměrné – průměr je u dětí do 2 let 32 %, u starších 82 % (OECD).

Ve Finsku se každý rok narodí zhruba 50 tisíc dětí. V porovnání s ostatními státy zde zůstává o něco vyšší podíl bezdětných – v roce 2010 to bylo 20 % žen ve věku 40–44 let. Zhruba 80% platová kompenzace a poměrně velké platové rozdíly mezi muži a ženami⁴⁸ jsou příčinou nižšího zapojení muže do výchovy – muži využívají jen 9 % z doby rodičovské dovolené.

Výrazným prvkem finské rodinné politiky bylo zavedení home-care příspěvku v roce 1985, který v podstatě podporoval tradiční rozdělení rolí. Ačkoliv v ostatních státech byla tato dávka zavedena postupně také, nebyla využívána tolik jako ve Finsku. Odlišujícím prvkem je také dlouhá tradice naturálních dávek a i dnes si rodiče mohou vybrat mezi slevou na dani a balíčkem s oblečením a dalšími věcmi. Výdaje na podporu rodin činily v roce 2011 3,22 % HDP, což je více než je průměr zemí OECD. Podpora rodiny ve Finsku probíhá formou přímých dávek a dotací na služby, oproti ostatním zemím zde není možné náklady na potomka odepsat z daní.

Tabulka 7 shrnuje nejdůležitější opatření rodinné politiky od roku 1917 do roku 2011.

⁴⁷ KELA [online]. Dostupné z: <http://www.kela.fi/web/en/families>

⁴⁸ Podle statistiky OECD byl posledním sledovaným roce platový rozdíl mezi muži a ženami pracujícími na plný úvazek 19%. Průměrný rozdíl mezi zeměmi OECD je 15% (OECD Family Database).

Tabulka 7: Přehled přijatých opatření rodinné politiky Finska, 1917–2011

1917	Placená mateřská dovolená jako součást dobrovolného pojištění (4 týdny)
1919	Prodloužení mateřské dovolené (6 týdnů)
1920	Daňové odpisy na nezletilé děti
1937	Maternity Allowance Akt
1943	Family Allowance
1947	Family benefit
1948	Universální příspěvek na nezletilé dítě
60. léta	Vysoká ekonomická aktivita žen, placení reparací
1964	Universální mateřská dovolená (9 týdnů)
70. léta	Rozvoj předškolní péče a základy sociálního státu
1972	Prodloužení mateřské dovolené (12 týdnů)
1974	Prodloužení mateřské dovolené (29 týdnů)
	Individuální zdanění
1978	Prodloužení mateřské dovolené (31 týdnů, 2 týdny vyhrazeny otci)
1979	Prodloužena mateřská dovolená (35 týdnů, 12 dní vyhrazeno otci)
80. léta	Období ekonomické prosperity
1980	Zavedení rodičovské dovolené (24 dní)
	Otcové mohou využít 4 týdny z mateřské dovolené
1981	Prodloužení rodičovské dovolené (48 dní)
1982	Zkrácení mateřské dovolené (146 dní)
	Prodloužení rodičovské dovolené (100 dní)
	Navýšení platové kompenzace mateřské i rodičovské dovolené (80 %)
1985	Prodloužení rodičovské dovolené (158 dní)
	Zkrácení mateřské dovolené (100 dní)
	Home-care příspěvek
1986	Akt rovnosti mezi muži a ženami
1989	Prodloužení mateřské dovolené (105 dní)
90. léta	Období ekonomické recese
1990	Neplacená dovolená až do 3 let dítěte
1991	Prodloužení rodičovské dovolené (34 týdnů)
	Otcovská dovolená (6 dní)
1992	Navýšení platové kompenzace rodičovské dovolené (75 %)
	Snížení platové kompenzace rodičovské dovolené (70 %)
1994	Zkrácení rodičovské dovolené (31 týdnů)
	Snížení platové kompenzace rodičovské dovolené (66 %)
	Prodloužení otcovské dovolené (18 dní)
1997	Změna čerpání home-care příspěvku (lze ho využít na platbu soukromých zařízení)
	Flexibilní čerpání až do cca 8 let věku
2000	Zapojení otců do výchovy
2005	Prodloužení rodičovské dovolené (34 týdnů)
	Navýšení platové kompenzace rodičovské dovolené (75 %)
2010	Prodloužení otcovské kvóty (4 týdny)
2011	Prodloužení otcovské kvóty (6 týdnů)

Kapitola 5

Zhodnocení skandinávského modelu

5.1 Srovnání vybraných nástrojů rodinné politiky

Politiky severských zemí mají významného společného jmenovatele a tím je snaha o genderovou rovnost jak v rodině, tak na trhu práce, a usnadnění rodičům sladění kariéry a rodiny. Zhruba od 70. let byl kladen velký důraz na zakládání zařízení předškolní péče a jejich zkvalitnění. V 90. letech se tento trend trochu zbrzdil snahami umožnit rodičům svobodně si zvolit, jak a kdo by měl jejich dítě vychovávat. Přestože se v každé zemi vyvíjela rodinná politika trochu jinak, často se státy vzájemně inspirovaly. Následující částí je srovnáván vývoj některých nástrojů rodinných politik ve vybraných státech.

5.1.1 Mateřská dovolená

Mateřská dovolená je jedním z nejstarších opatření rodinné politiky. V mnoha státech fungovala určitá forma mateřská daleko dříve, nicméně až do 50. let často nebyla universální ani placená. Tabulka 8 srovnává různé aspekty mateřské dovolené. Moderní mateřská dovolená byla nejdříve zakotvena ve Švédské legislativě, a to roku 1954, nejpozději potom ve Finsku. V současné době jako taková existuje pouze ve Finsku a Dánsku, Norsko a Švédsko ji nahradily částí rodičovské dovolené vyhrazené pro matku. Kompenzace na mateřské dovolené je ve všech státech kromě Dánska nad průměrem zemí OECD a vypočítává se z původní mzdy. Platová kompenzace v Dánsku je odvozena od dávky v nezaměstnanosti, je tedy pro všechny jednotná – zhruba polovina průměrné mzdy. Nejvyšší náhradu mzdy dostávají matky v Norsku, kde doba vymezená pro matku poměrně krátká – 13 týdnů.

Tabulka 8: Srovnání vybraných charakteristik mateřské dovolené, 2015.

	rok vzniku	délka (v týdnech)	platová kompenzace (% původního platu)
Švédsko	1954	13	80
Norsko	1956	13	80–100
Dánsko	1960	18	100 ⁴⁹
Finsko	1964	18	70–90

5.1.2 Rodičovská dovolená

Zhruba o 20 let později začal vznikat koncept rodičovské dovolené, který měl umožnit otcům podílet se na péči a výchově dítěte. Rodičovskou dovolenou srovnává Tabulka 9. Stejně jako mateřská dovolená byla rodičovská nejdříve představena ve Švédsku – v roce 1974. Rodičovská dovolená byla úplnou novinkou a na rozdíl od mateřské nenavazovala na předchozí opatření. Její základní myšlenkou je předpoklad, že péče o dítě není biologicky vrozená, ale naučená, a že otcové mají stejné právo na péči o dítě jako matky. Rodičovská dovolená byla ve všech státech postupně prodlužována často na úkor mateřské. Nejdelší rodičovskou dovolenou mají rodiče ve Švédsku – mohou si volně rozdělit 43 týdnů, z nichž však zhruba 14 týdnů je kompenzováno jen základní částkou, která se neodvíjí od původního platu. Nejkratší volně dělitelná rodičovská dovolená je v Norsku, pokud se rodiče rozhodnou pro stoprocentní kompenzaci platu, a Finsku.

Tabulka 9: Srovnání vybraných charakteristik rodičovské dovolené, 2015.

	rok vzniku	délka (v týdnech)	platová kompenzace (% původního platu)
Švédsko	1974	43 ⁵⁰	80
Norsko	1978	26/36 ⁵¹	80–100
Dánsko	1984	32	100 ⁵²
Finsko	1980	26	70

5.1.3 Otcovská dovolená

Koncem 70. let vznikala otcovská dovolená, v Norsku a Finsku byla zavedena dokonce dříve než rodičovská. Otcovská dovolená byla zpravidla krátká doba poskytnutá otci k péči o nově vzniklou rodinu a pomoc s chodem domácnosti. Byla poměrně dobře platově kompenzována a nebyla přenosná na jiného člena rodiny. Otcovská dovolená funguje dnes ve všech vybraných státech kromě Norska, kde je součástí otcovské kvóty. Podobně je to ve Finsku, otcovská dovolená trvá 9 týdnů, z nichž mohou 3 být využity simultánně s matkou a svým principem jsou této dovolené podobné. Tabulka 10

⁴⁹ 100 % z příspěvku v nezaměstnanosti, zhruba 53 % průměrné mzdy.

⁵⁰ Podle údajů Försäkringskassan se délka rodičovské dovolené uvádí ve dnech – 300 dní. Při přepočtu na týdny byl celkový počet dní vydělen sedmi. Försäkringskassan [online] Dostupné z:

<https://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder>

⁵¹ Z toho vyhrazeno 3 týdny pro matku před porodem. Doba 26 při 100% kompenzaci, 36 při 80% kompenzaci, z toho 13 týdnů mateřská kvóta, 10 týdnů otcovská kvóta.

⁵² 100 % z příspěvku v nezaměstnanosti, zhruba 53 % průměrné mzdy.

srovnává základní charakteristiky otcovské dovolené. Nejdříve byla zavedena v Norsku, nejpozději v Dánsku. Kompenzace je podobná svou výší kompenzace mateřské i rodičovské.

Tabulka 10: Srovnání vybraných charakteristik otcovské dovolené, 2015.

	rok vzniku	délka (v týdnech)	platová kompenzace (% původního platu)
Švédsko	1980	2	80
Norsko	1977	-	-
Dánsko	1984	2	100 ⁵³
Finsko	1978	3	70

5.1.4 Otcovská kvóta

Snahy o rovnost mužů a žen vyvrcholily v 90. letech zavedením otcovských kvót. Byla to část dovolené, která prodlužovala dobu, kterou mohli rodiče strávit doma s dítětem, avšak bylo nutné, aby ji čerpal otec – nebyla přenosná. K otcovské kvótě byla postupně přidána další opatření, která měla motivovat otce k využití i části rodičovské dovolené (např. nižší daň ve Švédsku nebo povinnost podílet se i na rodičovské dovolené ve Finsku). Tabulka 11 uvádí základní vlastnosti otcovské kvóty všech států. První zemí, která zavedla kvótu, bylo Norsko, poslední Finsko. V současné době nefunguje otcovská kvóta jen v Dánsku, které ji v roce 2002 zrušilo. Ve Finsku je část pro otce dlouhá 9 týdnů, z nichž 3 mohou být využity po porodu společně s matkou. Zbývajících 6 týdnů je délka otcovské kvóty. Náhrada mzdy je stejná jako náhrada na rodičovské dovolené a žadatel musí splnit stejné podmínky. V souladu s myšlenkou genderové rovnosti byly ve Švédsku a Norsku zavedeny mateřské kvóty, které nahrazují formálně neexistující mateřskou dovolenou.

Tabulka 11: Srovnání vybraných charakteristik otcovské kvóty, 2015.

	rok vzniku	délka (v týdnech)	platová kompenzace (% původního platu)
Švédsko	1995	13	80
Norsko	1993	10	80–100
Dánsko	1997	-	-
Finsko	2005	6	70

5.1.5 Home-care příspěvek

Tabulka 12 znázorňuje rok vzniku, délku a platovou kompenzaci v Kč home-care příspěvku. Od 90. let je home-care příspěvek (nebo také cash-for-care benefit) jedním ze společných prvků rodinné politiky. Jako první jej představilo Finsko a jeho cílem bylo finančně podporovat rodiče, kteří chtěli zůstat doma s dítětem. Opatření bylo ve většině zemí přijato na počátku 90. let, kdy severské země zasáhla ekonomická krize. Motivací pro zavedení bylo mimo péče o dítě také pozdržet návrat žen do zaměstnání. Opatření bylo v té době poměrně kontroverzní, protože svým principem vracelo do rodiny úlohu pečovatele, která díky rozvoji kvalitní předškolní péče byla částečně svěřena institucím. Ve Švédsku byl příspěvek zaveden v roce 1993, avšak o rok později byl zrušen. Znovuzavedení přišlo

⁵³ 100 % z příspěvku v nezaměstnanosti, zhruba 53 % průměrné mzdy.

v roce 2008. Odlišný je koncept home-care příspěvku v Dánsku, kde od roku 2002 funguje jako dávka pro rodiče, kterým se nedaří navrátit se zpět do zaměstnání. Ve všech státech je tento příspěvek využíván dodnes.

Tabulka 12: Srovnání vybraných charakteristik home-care příspěvku, 2012.

	rok vzniku	délka (v měsících)	platová kompenzace (v Kč ⁵⁴)
Švédsko	1993/2008 ⁵⁵	do 2 let	9 190 Kč
Norsko	1998	do 2 let	11 620 Kč
Dánsko	1992 ⁵⁶	do 1 roku	25 543 Kč ⁵⁷
Finsko	1985/1990 ⁵⁸	do 3 let	9220 Kč

Zdroj: Elligsaeter 2012, nav.org, Rostgaar.

Absolutně nejdelší dovolená bez započtení home-care příspěvku je ve Švédsku – cca 70 týdnů, avšak v posledních zhruba 13 týdnů je platová kompenzace pro oba rodiče minimální. Rodičovské příspěvky mohou být ve všech zemích čerpány často až do té doby než dítě nastoupí do školy, a to v případě, že rodič využije možnosti úpravy pracovní doby, dále je možné s dítětem do určitého věku zůstat doma díky home-care příspěvku. Nejkratší dobu stráví s dítětem rodiče v Dánsku – maximálně 52 týdnů, kde však je hustá síť předškolních zařízení a o děti je zde postaráno už od útlého věku. O týden více mohou být se svými potomky finští rodiče. Norští rodiče si volí délku dovolené dle dvou variant, mohou být s potomkem doma buď 49, nebo 59 týdnů. Všechny státy mimo Švédska se v délce doby strávené doma s dítětem pohybují kolem průměru OECD, který je 54 týdnů⁵⁹.

Na základě zkoumání vývoje rodinné politiky v těchto zemích bylo zjištěno, že všechny země naplňují předpoklady skandinávského modelu, jak byl definován na začátku této kapitoly. Nejméně rozvinutý systém sociálních dávek a zapojení otce do výchovy byl pozorován v Dánsku, které však investuje značnou část financí do budování a dotování předškolních zařízení, čímž umožňuje matkám brzký návrat do zaměstnání a podporuje tak rovnost obou pohlaví.

⁵⁴ Převod dle kurzu ČNB ze dne 26. 4. 2016. Kurzy.cz. [online]. Dostupné z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/nejlepsi-kurzy/EUR-euro/>

⁵⁵ Zavedeno 1993, 1994 zrušeno. Opět zavedeno až 2008.

⁵⁶ Zrušeno 2002, nahrazeno novým schématem. Částku vyplácí obce s RP. Forma podpory nepracujících rodičů s dětmi.

⁵⁷ Částku určují ORP, částka z oblasti Kodaně.

⁵⁸ Od 1990 mají nárok všichni rodiče dětí do 3 let.

⁵⁹ OECD Family Database [online]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/social/family/database.htm>

5.2 Zhodnocení

Na začátku kapitoly 3 byl vymezen skandinávský model rodinné politiky, jak ho definoval Esping-Andersen (1990). V následujících odstavcích jsou na základě výše popsaného vývoje rodinné politiky vyhodnoceny jednotlivé vcharakteristiky a zodpovězena otázka, zda země naplňují podstatu vymezeného skandinávského modelu.

5.2.1. Politika rovnosti pohlaví

Genderová rovnost je ve všech sledovaných zemích základním pilířem politiky. Od 70. let byl kladen důraz na stejné podmínky pro muže a ženy při výchově potomků i pracovním právu. V průběhu vývoje rodinné politiky se měnil náhled na rozdělení generových rolí a v posledních desetiletích neexistují formální rozdíly mezi muži a ženami. Ve všech státech existuje část dovolené vyhrazená pro matku, ne však pro otce, což ovšem souvisí s biologickými potřebami novorozence a matky krátce po porodu. Část dovolené vyhrazená pro otce neexistuje od roku 2002 jen v Dánsku, není zde však ani legislativní překážka, která by otcům bránila zůstat s dítětem doma i déle než polovinu stanovené doby. I přes politiku genderové rovnosti jsou mezi muži a ženami platové rozdíly⁶⁰. Ženy také daleko častěji využívají část rodičovské dovolené, kterou si oba partneři mohou rozdělit mezi sebe. Politika rovnosti pohlaví má bezpochyby silnou legislativní oporu ve všech státech. Otázkou však stále zůstává její uvedení do praxe.

5.2.2. Dvou-příjmová rodina a vysoká ekonomická aktivita žen

Skandinávský model se vyznačuje širokými možnostmi sladění pracovního a rodinného života. Možnost relativně brzkého návratu do zaměstnání do značné míry přispívá k rozvinutí dvou-příjmové rodiny, kde se péče o potomka nestává prací na plný úvazek, ale žena si může udržet vlastní příjem. Narození dítěte tak není velkou překážkou pro její kariéru. Pozitivním dopadem je také snižování platových rozdílů mezi muži a ženami neboť rychlý návrat do zaměstnání zamezuje ztrátě profesních znalostí a dovedností. Ve všech zemích je historicky vysoká ekonomická aktivita žen, podíl zaměstnaných žen ve věku 15–64⁶¹, které mají alespoň jedno dítě, se pohyboval v roce 2013⁶² nad 73 % a je tak vysoko nad průměrem zemí OECD (67 %). Nejvyšší podíl zaměstnaných žen s alespoň jedním dítětem do 15 let byl v Norsku (84 %)⁶³, o jeden procentní bod se lišilo Švédsko (83 %), a téměř srovnatelně tomu bylo i v Dánsku (82 %).

⁶⁰ V roce 2012 byla platová mezera mezi muži a ženami 7 % v Norsku, 8 % v Dánsku. O něco vyšší rozdíly byly ve Švédsku (15 %) a Finsku (19 %). Platová mezera byla počítána jako rozdíl mezi střední hodnotou mužů a žen vztážená k platu muže. Značná část nerovnosti může být tedy ovlivněna sektorem a pracovní pozicí. Platová mezera je vyšší ve státech, které poskytují příspěvek na péči o malé dítě po delší dobu (OECD Employment Database).

⁶¹ Švédsko věk 15–74 let.

⁶² Pro Finsko údaj z roku 2013.

⁶³ Data z roku 2009 (Gerster a Lappegard 2010, s. 3)

5.2.3. Vysoké zdanění

Všechny vybrané země mají poměrně vysoké daňové zatížení, které při průměrném výdělku představuje společně s povinným pojištěním více než 42 %. Nejnižší daň platí Dánové – 42 %, nejvyšší naopak Finové (55 %). Norští obyvatelé odvádí z výdělku 51 %, Švédští 48 %. Ve všech zemích je zdanění progresivní a daň je individuální⁶⁴.

5.2.4. Štědré sociální dávky

Vysoké zdanění poskytuje dostatečné množství prostředků pro přerozdělování. Ve všech státech mimo Dánska je rodičovská dovolená placena státem, v Dánsku se rozlišuje mezi tím, zda je rodič zaměstnancem státního či soukromého sektoru. Je zde také nejvyšší mateřský a rodičovský příspěvek, který se neodvíjí od výše předchozího výdělku, ale od dávky v nezaměstnanosti a tvoří tak zhruba polovinu průměrné mzdy. V ostatních státech se kompenzace pohybuje mezi 70–100 procenty, nejvyšší je v Norsku, nejnižší ve Finsku. Mimo dávek rodičovské dovolené poskytují všechny země ještě další finanční příspěvky, které byly zmíněny výše (například home-care, apod.). V této charakteristice se poměrně značně liší od ostatních států Dánsko. Příspěvky jsou ve srovnání nižší a jsou vypláceny daleko kratší dobu. Dánsko předpoklad štedrých sociálních dávek tedy nenaplnuje.

5.2.5. Státní investice a dostupnost předškolních zařízení

Od 70. let se postupně rozvíjel systém předškolních zařízení. Docházelo tak k postupnému navyšování počtu míst ve školkách a zkvalitnění služeb. Postupně začalo být zdůrazňováno právo dítěte na školku a pozitivní vliv pobytu mezi ostatními dětmi. Mimo školek se od 90. let rozvíjela celá řada alternativních forem vzdělávání, jako jsou dětské skupiny, au-pair nebo soukromé školky. Ve všech státech bylo také zavedeno opatření, které ukládalo za povinnost zajistit dostatečný počet míst v předškolních zařízeních. Nejvíce dětí navštěvovalo v roce 2012 školku v Dánsku, ve věku 0–2 roky 67 %, ve věku 3–5 let 98 %. Školky jsou státem bohatě dotovány a jsou oceňovány pro svoji kvalitu i dostupnost. V ostatních státech je zastoupení dětí navštěvujících školku vysoké. Výjimkou je Finsko, kde ve věku 0–2 let navštěvuje školku jen 28 %, ve věku 3–5 let 74 %, což je pod průměrem zemí OECD. Ve Finsku je poměrně často využívána alternativa home-care příspěvek, která umožňuje rodičům zůstat s dítětem doma až do 3 let jeho věku. V roce 2013 činily výdaje Dánska na péči o dítě předškolního věku 2 % z HDP, což je nejvíc mezi zeměmi OECD. Větší část 1,3 % byla investována do předškolních zařízení a jen 0,7 % na péči o dítě. Dánsko je jedinou ze zemí, kde investice do předškolních zařízení převyšovaly náklady na příspěvky na dítě. Nejnižší náklady na předškolní zařízení vydalo Finsko, jen 0,3 % HDP. Norsko investovalo 0,35 % a Švédsko 0,5 % HDP. Investice do předškolních zařízení stejně jako zapojení dětí do předškolní péče jsou ve Finsku pod průměrem OECD zemí. Finsko předpoklad vysokých státních investic do předškolní péče a její dobrou dostupnost nenaplnuje.

⁶⁴ OECD Tax Database [online]. Dostupné z www: <http://www.oecd.org/tax/tax-policy/tax-database.htm>

5.2.6. Zapojení otců do výchovy

Dalším krokem ke sladění rodinného a pracovního života žen bylo zapojit otce více do výchovy a ulevit tak ženám, aby se mohly více zaměřit na budování kariéry. Od roku 1974 se postupně rozvíjely možnosti zapojení mužů. Nejprve byla rovnost ukotvena v zákoně, avšak v praxi se téměř nic nezměnilo. Dalším krokem bylo zavedení otcovské dovolené a otcovských kvót, které měly rodiče motivovat k přerozdělení péče o potomky. V průběhu let byla kvóta zavedena ve všech státech, účinnější však byla tam, kde byla vyšší náhrady platu, neboť rodina tak nepřicházela o mužův příjem, který často převyšoval plat ženy. Ačkoli se po formální stránce podařilo odstranit bariéry, počet mužů, kteří se pobírají rodičovský nebo otcovský příspěvek je stále nízký. V roce 2009 obdržela rodičovský příspěvek jen třetina mužů a dvě třetiny žen v Norsku, Dánsku i Finsku. Ve Švédsku byl podíl mužů o něco vyšší, zhruba 44 %. Data udávají, zda byl adresátem příspěvku muž nebo žena, nevypovídají však nic o délce dovolené. Jiný ukazatel se zaměřuje na podíl dnů, kdy příspěvek obdržel muž, kdy žena. Podle tohoto ukazatele se v roce 2013 muži na celkové době rodičovské dovolené nejvíce podíleli ve Švédsku (25 %). O něco více než pětinu dní pobírali příspěvky muži v Norsku. Velmi málo byli proti tomu zapojeni dánští a finští muži – zhruba 8–9 %. Kombinací těchto dvou ukazatelů bylo zjištěno, že v Dánsku a Finsku se poměrně značná část mužů do výchovy zapojuje, avšak jen na krátkou dobu. Oproti tomu norští a švédští otcové s dítětem tráví delší dobu.

5.2.7. Částečné úvazky

Sedmým bodem, který je předpokladem skandinávského modelu, je poměrně velké množství žen ve věku 25–54 pracujících na částečný úvazek. Ve Švédsku a Norsku je částečný úvazek pro rodiče s malým dítětem jakousi alternativou k rodičovské dovolené. Zaměstnavatel pak musí rodiči pečujícímu o malé dítě částečný úvazek umožnit. Nejvíce byly v roce 2015 částečné úvazky využívány ženami v Norsku, zhruba 19 % žen. Nejméně potom ve Finsku, kde se podíl částečných úvazků pohyboval kolem 10 %. Zhruba 16 % žen pracuje na zkrácený úvazek v Dánsku a 12 % ve Švédsku. V rámci zemí OECD pracuje na částečný úvazek 22 % žen. Ve srovnání s ostatními zeměmi OECD jsou částečné úvazky využívány spíše podprůměrně. Zkrácené úvazky více využívají ženy. V Dánsku a Švédsku jsou z dvou třetin uživatelkami ženy, v Norsku se podílí dokonce 73 %. Nejmenší podíl žen byl v roce 2015 ve Finsku, kde byly částečné úvazky čerpané ženami jen ze 63 %. Poměr mužů a žen se od roku 2000 postupně mění ve prospěch mužů. V porovnání s ostatními zeměmi nelze o žádné ze zemí říct, že by zastoupení žen pracujících na zkrácený úvazek ve věku 25–54 bylo vysoké. Tuto charakteristiku nenaplní ani jeden ze států.

Celkově lze říct, že každý stát splnil minimálně pět ze sedmi podmínek skandinávského modelu rodinné politiky. Charakteristika velkého zastoupení žen pracujících na částečný úvazek nebyla vyhodnocena jako typická pro žádný ze států. Norsko a Švédsko tak splnily šest bodů ze sedmi. Pro Dánsko není charakteristický štedrý systém dávek, na druhou stranu značná část financí je přerozdělována ve prospěch předškolních zařízení. Opačná situace je ve Finsku, které nabízí poměrně štedré dávky, dostupnost a investice do předškolních zařízení jsou spíše nižší. Opatření týkající se zapojení otců do výchovy a zrovnoprávnění žen jsou zatím ukotveny spíše legislativně.

Žádný ze států není zcela typickým reprezentantem skandinávského modelu, jak je chápán v této práci, přesto se však k němu všechny státy blíží a lze je za představitele považovat.

Kapitola 6

Analýza vývoje plodnosti s přihlédnutím k vývoji rodinné politiky

V minulých kapitolách byla představena opatření rodinné politiky jednotlivých států a vybrané otázky související s reprodukcí a hodnotovou orientací. Cílem této kapitoly je v návaznosti na získané znalosti analyzovat plodnost žen ve vybraných státech. Každý stát je zkoumán zvlášť a to z hlediska úhrnné plodnosti, specifických měr plodnosti, narozených podle legitimacy a plodnosti podle pořadí narození dítěte.

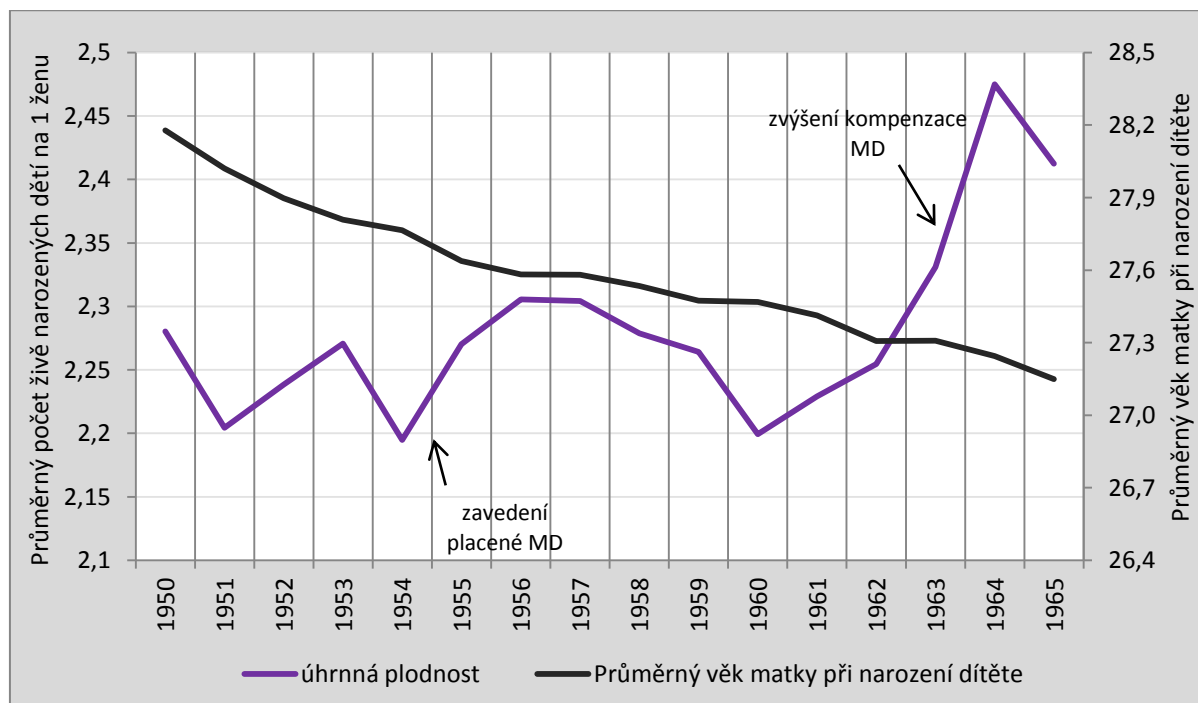
Zvyšování či snižování plodnosti a porodnosti je výsledkem interakce celé řady vlivů. Mezi takové vlivy se řadí například ekonomická situace, názory na ideální počet dětí, celospolečenské hodnoty nebo právě rodinná politika. Z toho důvodu je obtížné vyčíslit vliv jednotlivých faktorů a není to ani cílem této diplomové práce.

6.1 Švédsko

Po druhé světové válce se těšilo Švédsko poměrně dobré výchozí pozici. Díky čerpání dotací z Marshallova plánu mohl být plně rozvíjen sociální stát, jehož základy byly položeny už ve 30. letech. Graf 1 zobrazuje vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku při narození dítěte mezi lety 1950 a 1964. Na počátku sledovaného období mělo Švédsko v porovnání s ostatními skandinávskými státy o něco nižší úroveň úhrnné plodnosti. Stejně jako ostatní sledované země však zaznamenávalo v průběhu 50. a počátkem 60. let „baby boom“. Celá 50. léta byla dobou ekonomické prosperity země a návratu k tradičnímu uspořádání rodiny. Příznivá ekonomická situace umožnila mladým párům dřívější osamostatnění a založení rodiny. Hodnoty úhrnné plodnosti se v celém období pohybovaly nad hranicí prosté reprodukce. Minima 2,2 dítěte na ženu bylo dosaženo v roce 1954. Ve stejném roce byla zavedena placená mateřská dovolená, která přispěla ke zvýšení úhrnné plodnosti v následujících letech. Od tohoto roku kolísala až do počátku 60. let mezi hodnotami 2,2 a 2,3, poté se začala zvyšovat a v roce 1964 dosáhla lokálního maxima 2,48 dítěte na ženu. V roce 1963 byla mateřská dovolená prodloužena a zvýšila se její kompenzace na 80 % původního platu, což podpořilo i tak rostoucí trend úhrnné plodnosti.

V celém období klesl průměrný věk matky při narození dítěte, a to o téměř jeden rok – z 28 let na 27,2 let. Pokles průměrného věku byl dán příznivou ekonomickou situací, která umožnila dřívější založení rodiny.

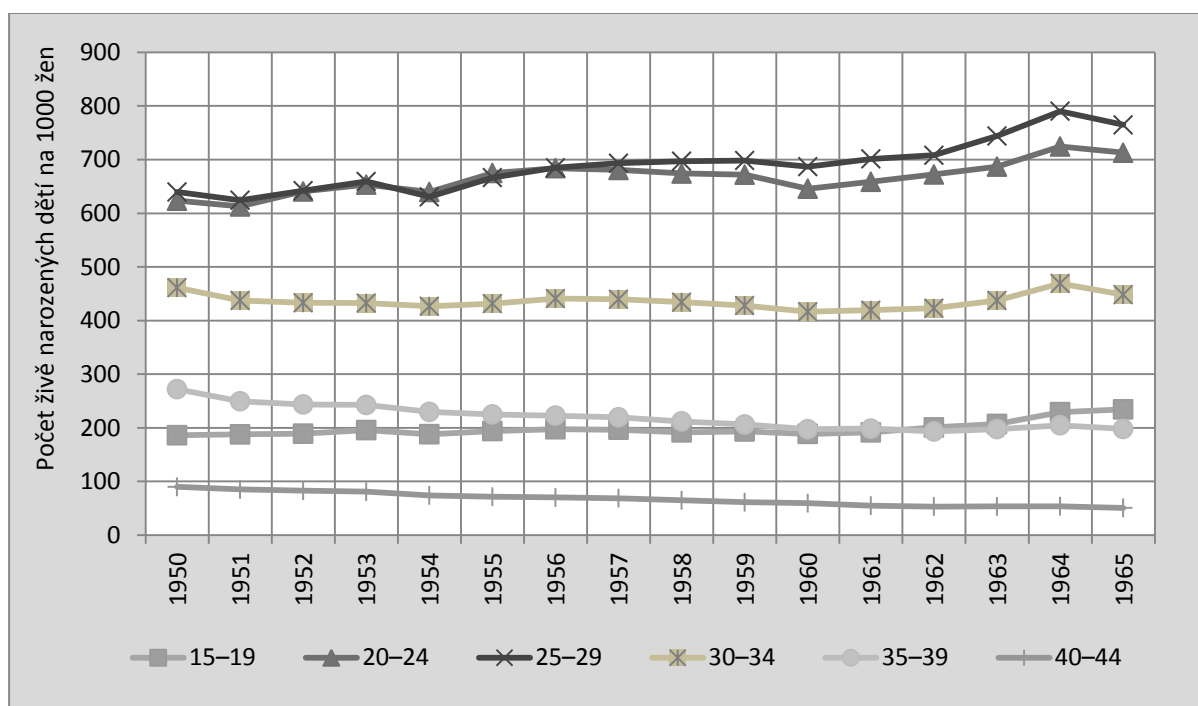
Graf 1: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Švédsku, 1950–1965

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Graf 2 ukazuje vývoj specifických měr plodnosti podle pětiletých věkových skupin. Mírně rostla plodnost žen ve věku 15–29 na úkor starších žen. Do roku 1953 se nejvíce na úhrnné plodnosti podílely matky ve věkové skupině 25–29 let a 20–24 let (obě cca 660 promile). V letech 1954 a 1955 došlo k pomyslnému překřížení křivek měr plodnosti těchto věkových skupin. Zatímco se v průběhu následujících let zvyšoval podíl na úhrnné plodnosti 25–29letých matek, podíl 20–24letých se téměř neměnil. Výrazněji se snižovala plodnost žen ve věku 35–44 let, z toho lze usuzovat, že v těchto skupinách docházelo k vědomému počtu omezování plodnosti, jak o tom píše například Calot a Blayo (1982).

Graf 2: Vývoj specifických měr plodnosti ve Švédsku, 1950–1965.

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Graf 3 zobrazuje vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku ve Švédsku mezi lety 1965 a 1989. V roce 1965 započal v důsledku 2. demografického přechodu pokles plodnosti, který se zcela zastavil až v roce 1978. Výjimkou byly roky 1969 a 1970, kdy úhrnná plodnost stagnovala, a rok 1972, kdy se oproti předchozímu roku mírně zvýšila. Šlo však spíše jen o výkyv v dlouhodobém poklesu. V roce 1968 klesla úhrnná plodnost poprvé od 2. světové války pod úroveň prosté reprodukce. Ačkoli v 80. letech opět rychle rostla, hodnoty 2,1 bylo znovu dosaženo až v roce 1990. Na počátku období v roce 1965 bylo spočítáno maximum 2,4 dítěte na ženu, minimální hodnoty 1,6 dosáhla úhrnná plodnost v roce 1978.

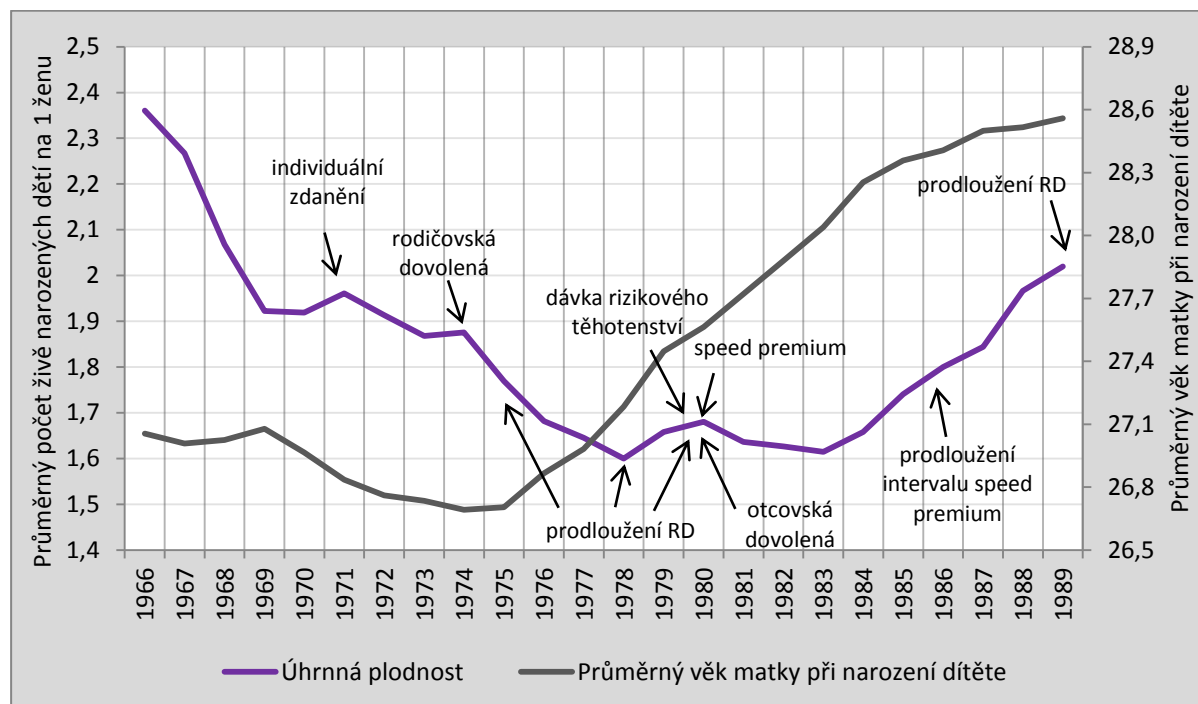
V 70. letech byla prosazována genderově neutrální politika, ženám mělo být usnadněno skloubit profesní a soukromý život. Sociální systém se začal orientovat na jednotlivce. Rozšiřovala se síť předškolních zařízení a do výchovy začal být postupně zapojován i otec. Rozvoj rodinné politiky byl v roce 1973 zpomalen ropnou krizí. Ačkoli byly ze strany levicové vlády podniknuty kroky ke zmírnění dopadů krize, došlo ke zpomalení ekonomického růstu a navýšení inflace až na 10 % ročně⁶⁵. V roce 1974 byla představena rodičovská dovolená v délce 6 měsíců, postupně se do roku 1980 prodloužila na 12 měsíců, z nichž 9 bylo placeno. Zavedení a prodlužování rodičovské dovolené rozšířilo možnosti sladění práce a rodiny a mělo vliv na růst úhrnné plodnosti.

Druhá vlna ropné krize zasáhla Švédsko v roce 1979, došlo k devalvaci koruny, což ale záhy vedlo k postupnému zlepšování ekonomické situace. Celá 80. léta se nesla ve znamení prosperity. V roce 1980 byla maximální délka meziporodního intervalu, při které měly matky nárok na stejnou náhradu jako při narození předchozího dítěte („speed premium“ opatření), prodloužena na 24 měsíců. Toto opatření mělo značný vliv na časování plodnosti a snížení meziporodního intervalu. V roce 1986 byla tato doba prodloužena na 30 měsíců. Kombinace příznivých ekonomických podmínek, rodinné politiky a anticipace měla za důsledek zvýšení úhrnné plodnosti v 80. letech. Mezi lety 1983 a 1989 se zvýšila o 0,4 – na 2 děti na ženu.

Průměrný věk ženy při porodu se od počátku období až do poloviny 70. let mírně snižoval až na 26,7 let. Od roku 1975 však poměrně prudce rostl. Za těchto 15 let se zvýšil téměř o 2 roky. Tato změna souvisela se změnou režimu rození dětí, které se realizovalo v čím dál vyšším věku.

⁶⁵ InflationSweden 1970 [online]. Dostupné z: <http://www.inflation.eu/inflation-rates/sweden/historic-inflation/cpi-inflation-sweden-1970.aspx>

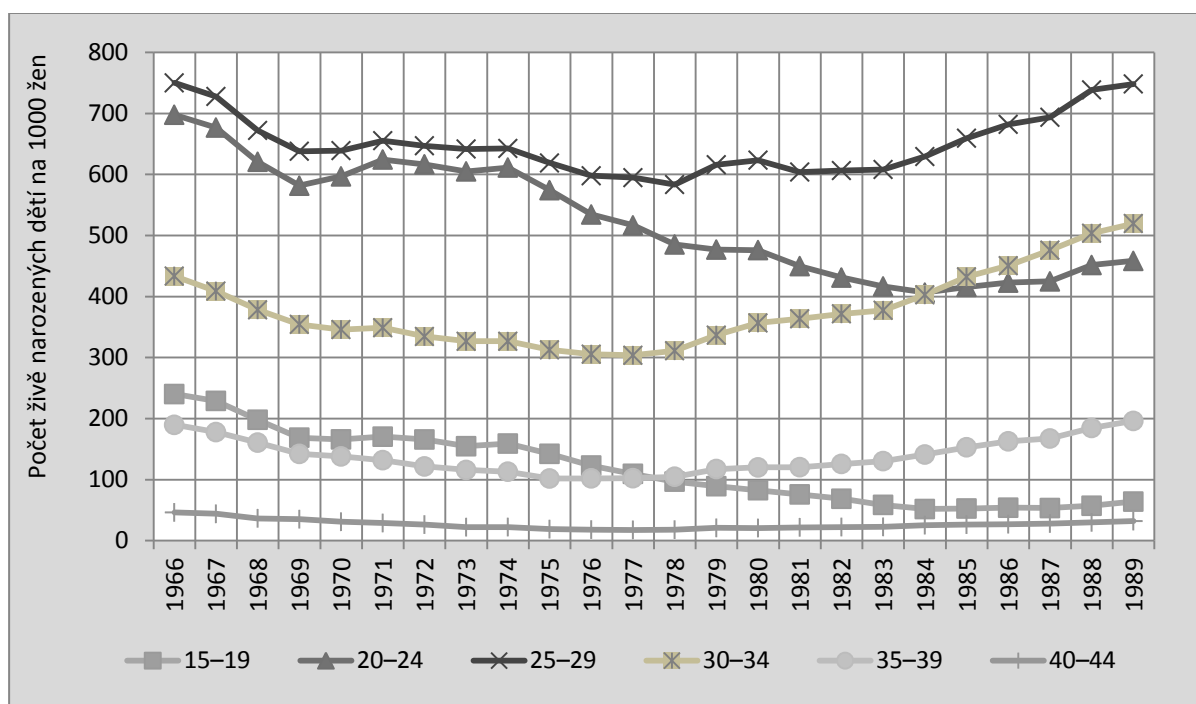
Graf 3: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Švédsku, 1966–1989.

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Graf 4 zobrazuje rozložení měr plodnosti podle pětiletých věkových skupin. V celém období se na úhrnné plodnosti nejvíce podílela skupina 25–29, v této skupině se rodilo na začátku a na konci období zhruba 800 dětí na 1000 žen. V 70. a počátkem 80. let to bylo o něco méně. Až do roku 1974 kopírovala plodnost 20–24letých 25–29leté. Plodnost věkové skupiny 20–24 let však od roku 1975 rychle klesala a o deset let později byla dokonce nižší než míra plodnosti věkové skupiny 30–34 let. Od druhé poloviny 70. let rostly specifické míry plodnosti žen ve věku 25–39 let. Plodnost mladších věkových skupin se snižovala. Míry plodnosti nejstarší věkové skupiny (40–44 let) se pohybovaly pod úrovní 50 dětí na 1000 žen v daném věku.

Graf 4: Vývoj specifických měr plodnosti ve Švédsku, 1966–1989.

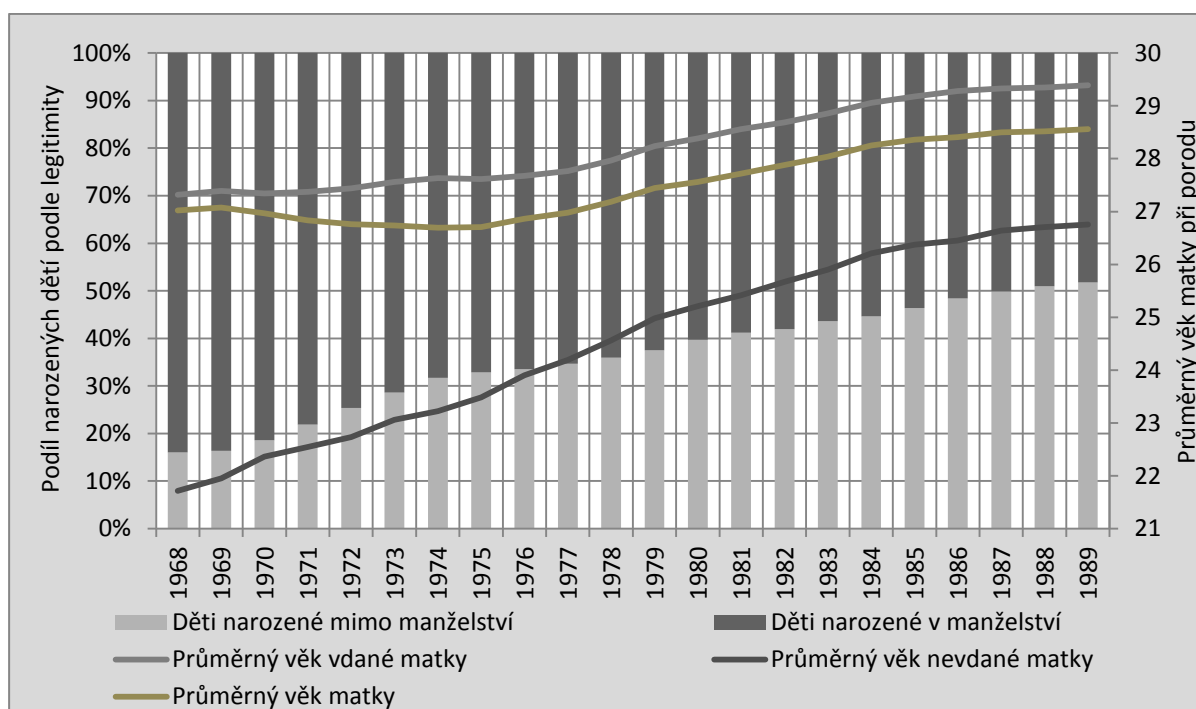

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Graf 5 zobrazuje podíl dětí narozených v manželství a mimo něj a průměrný věk matek v letech 1968–1989. Ve Švédsku je historicky poměrně vysoký podíl dětí narozených mimo manželství. Zatímco se v polovině 60. let rodilo v zemích OECD necelých 6,5 % dětí mimo manželství, ve Švédsku to již v té době bylo více než 15 %⁶⁶. Po celé sledované období se tento podíl ještě zvyšoval, do roku 1989 podíl dětí narozených mimo manželství vzrostl na 52 %. V roce 1988 poprvé převýšil počet dětí narozených mimo manželství počet dětí narozených v něm. Rostoucí podíl nevdaných matek byl dán změnou hodnot a sociální politikou. Pokud zůstala matka s dítětem sama, měla nárok na státní podporu. Nebyla již tolik závislá na příjmu muže. Pro nevdané matky již nepředstavovala obava o materiální zajištění motivaci k uzavření sňatku.

Výrazné změny v časování rození dětí odráží růst průměrného věku vdaných i nevdaných matek. Po celé období byl průměrný věk nevdaných matek nižší než věk vdaných a po celé období se zvyšoval. Z původních 21,7 let v roce 1968 vzrostl průměrný věk nevdané matky na 26,8 let v roce 1989. Průměrný věk vdaných matek sice také rostl, ale ne tak výrazně – jen o 2,5 roku na 29,4 let. Zvyšující se podíl narozených mladším nevdaným matkám se odrazil na celkovém průměru – ve sledovaném období rostl věk vdaných i nevdaných matek, avšak celkový průměrný věk až do druhé poloviny 70. let stagnoval nebo mírně klesal a v celém období se zvýšil jen o 1,5 roku.

Graf 5: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte ve Švédsku, 1968–1989.

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

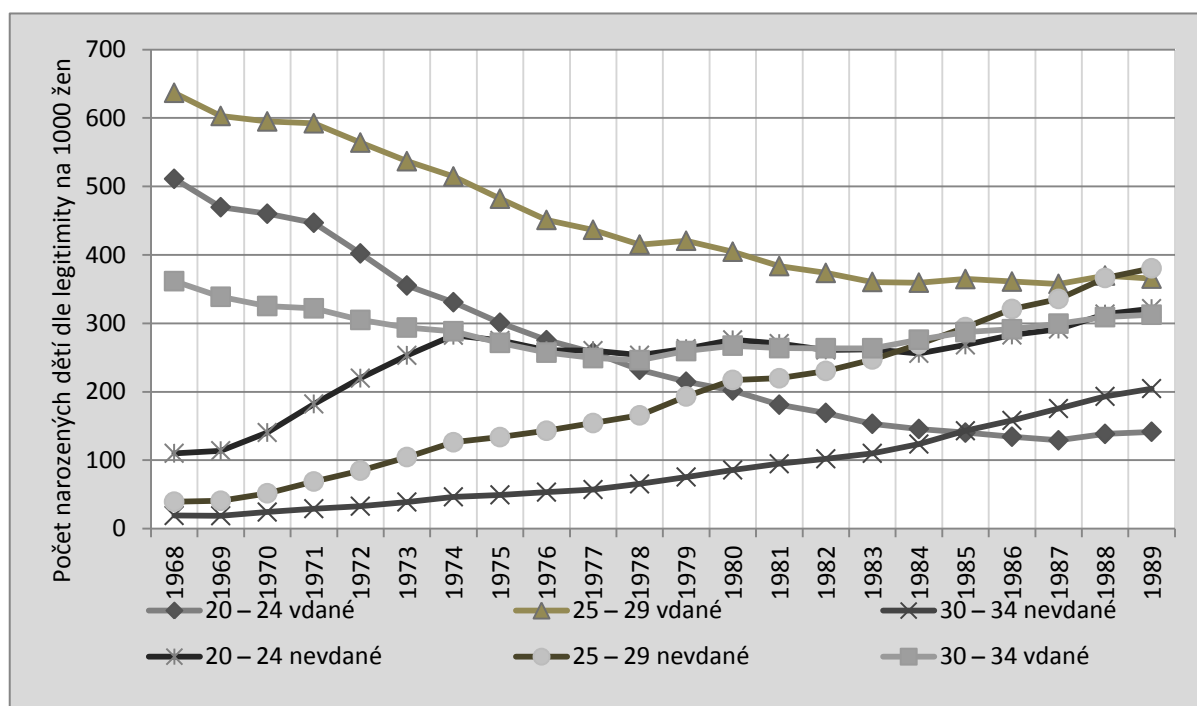
Poznámky: ¹ Jedná se o podíl živě narozených dětí v manželství a mimo něj. Počítány jsou míry 2. kategorie.

⁶⁶ OECD Family Database [online]. Dostupné z [www: http://www.oecd.org/social/family/database.htm](http://www.oecd.org/social/family/database.htm)

Graf 6 znázorňuje změnu plodnosti podle legitimacy dítěte ve třech věkových skupinách. Ostatní skupiny nejsou zobrazeny z toho důvodu, že se na úhrnné plodnosti nepodílely tak výrazně. Od počátku sledovaného období plynule klesaly míry manželské plodnosti ve věku 20–24 a 25–29 let. Tento pokles byl však kompenzován rostoucí mimomanželskou plodností v těchto skupinách. Až do roku 1974 prudce rostly míry mimomanželské plodnosti 25–29letých, v roce 1989 dosáhly lokálního maxima. Ve skupině 25–29 se v roce 1989 narodilo 380 dětí na 1000 žen.

Specifický charakter měla změna plodnosti vdaných žen ve věkové skupině 30–34 let, kdy se až do roku 1977 míry plodnosti postupně snižovaly, poté rostly. U ostatních skupin byl často pokles manželské plodnosti kompenzován růstem mimomanželské plodnosti. V této skupině však od konce 70. let rostla manželská i mimomanželská plodnost zároveň. Tento růst byl dán zejména změnou časování a od počátku 80. let a „speed premium“ opatřením. Ženy se snažily o narození dalšího dítěte do 24 měsíců, aby měly nárok na stejnou částku, jako u předešlého dítěte. Došlo tedy k tomu, že posunuly založení rodiny do vyššího věku a zároveň snížily interval mezi porody. Rodiče tak často odcházeli na rodičovskou dovolenou s již vybudovanou kariérou a po dosažení chtěného počtu dětí (často v rychlém sledu za sebou) se do práce vraceli, i třeba jen na částečný úvazek.

Graf 6: Vývoj měr plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy ve Švédsku, 1968–1989

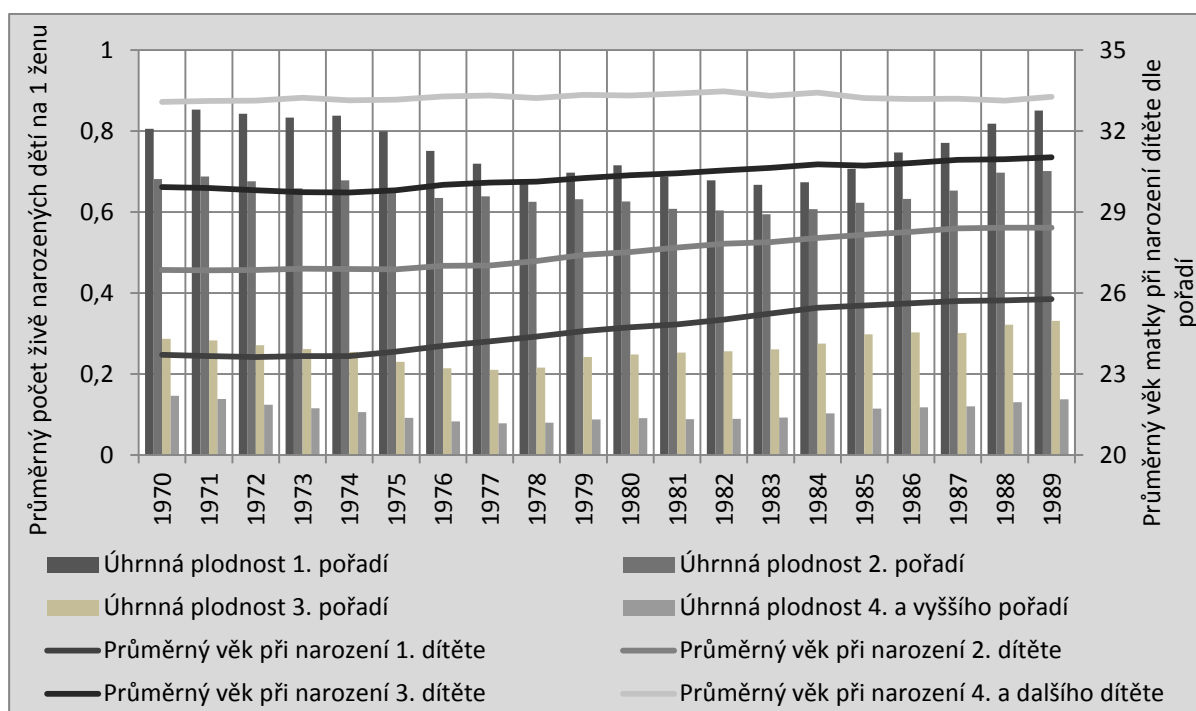

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Graf 7 ukazuje, jak se měnila úhrnná plodnost podle pořadí narození. Nejvíce se legislativní změny odrážely v intenzitě rození dětí prvního pořadí. Po celé období byl ve Švédsku ideálem model dvou-dětné rodiny, proto je také dlouhodobě poměrně malý rozdíl mezi úhrnnou plodností dětí prvního a druhého pořadí. Ačkoli se snažil stát zejména finančně pomocí bonusů na děti vyššího pořadí motivovat rodiče k rození většího počtu dětí, zažitý vzor se téměř neměnil. V celém období se rodilo v prvním pořadí přibližně 45 % dětí, ve druhém 35 % a asi pětina dětí ve 3. a vyšším pořadí, z toho třetina ve 4. a vyšším pořadí.

Poměrně vysoká úhrnná plodnost dětí 1. pořadí ještě na počátku 70. let postupně klesala. Ke zlepšení došlo až kolem roku 1978, kdy se pokles zastavil a poté plodnost s mírným zaváháním rostla až do počátku 90. let. Úhrnná plodnost dětí druhého pořadí měla až do 80. let mírně sestupnou tendenci, kolísala mezi 0,6–0,7 dětmi na 1 ženu. Od počátku 80. let lze sledovat nárůst úhrnné plodnosti ve všech pořadích. V celém období pozvolna narůstal průměrný věk matky při porodu ve všech pořadích. „Speed premium“ opatření mělo za následek snižování meziporodního intervalu a přiblížení věku matky při narození prvního a druhého dítěte. Nejmenší rozdíl průměrného věku matky při narození prvního a druhého dítěte byl v roce 1982 – 2,8 roku. To bylo pravděpodobně reakcí na zákon o „speed premium“ opatření z roku 1980.

Graf 7: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte ve Švédsku, 1970–1989.

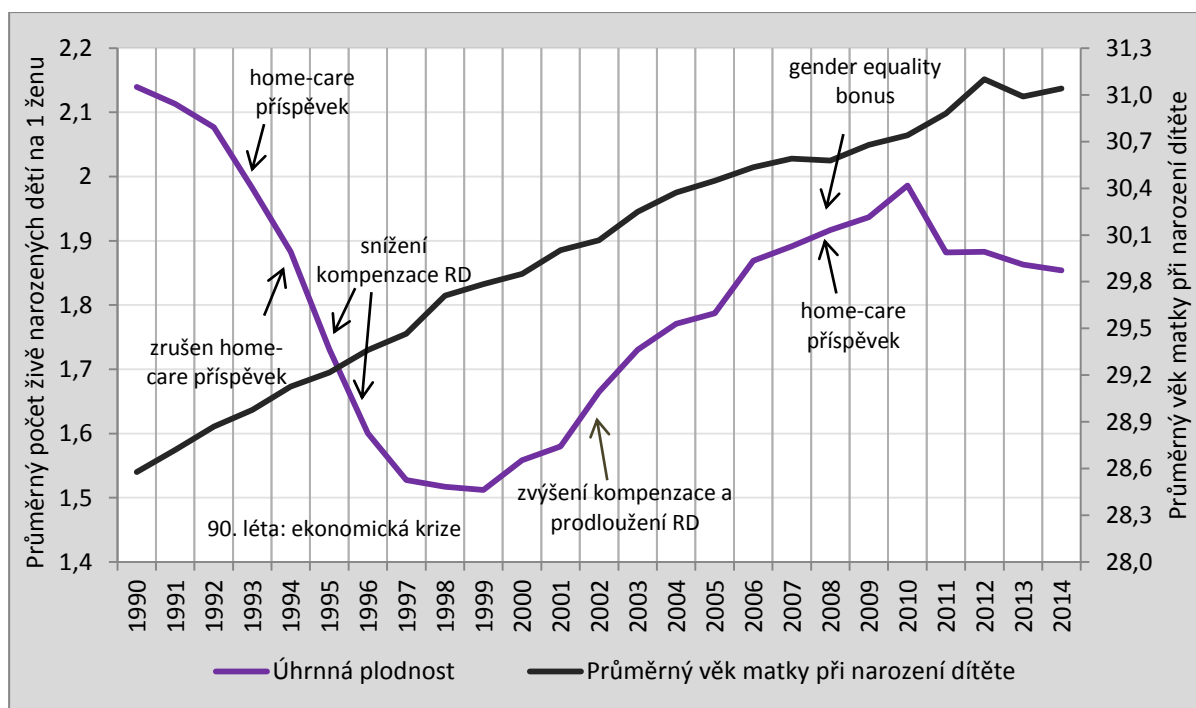

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Graf 8 znázorňuje vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matek mezi lety 1990 a 2014. Na počátku třetího období dosáhla úroveň úhrnné plodnosti nad hranici prosté reprodukce a to v letech 1990 a 1991. Od roku 1992 začala klesat až na minimum 1,5 v roce 1999. Tento pokles byl způsoben souhrou několika faktorů například růstem ceny bytů, vysokou úrovní nezaměstnanosti a anticipací plodnosti v druhé polovině 80. let (Hoem 2005, s. 560). K zastavení poklesu nepřispěla ani úsporná opatření, která se dotkla i rodinné politiky. Roku 1994 byl rok po zavedení opět zrušen home-care příspěvek a v letech 1996 a 1997 byla snížena kompenzace mzdy na rodičovské dovolené. Zlepšení nastalo až po odeznění krize v roce 2000. Následujících 10 let se úhrnná plodnost plynule zvyšovala. V roce 2002 byla platová kompenzace navýšena na 80 %, kde zůstává dodnes. V roce 2008 byl znovuzaveden home-care příspěvek, tentokrát však bylo jeho vyplácení svěřeno obcím s rozšířenou působností. Rodiče si mohli také zažádat o tzv. Gender equality bonus ve formě daňové úlevy, pokud se na rodičovské dovolené podíleli rovnoměrněji, než jen pouze vybráním kvót. V roce 2010 se úhrnná plodnost zastavila těsně pod hranicí 2 a od tohoto roku až do konce období mírně klesala.

V celém období i nadále pokračoval trend zvyšování průměrného věku při narození dítěte, z 28,5 roku se během 24 let zvýšil na 31 let.

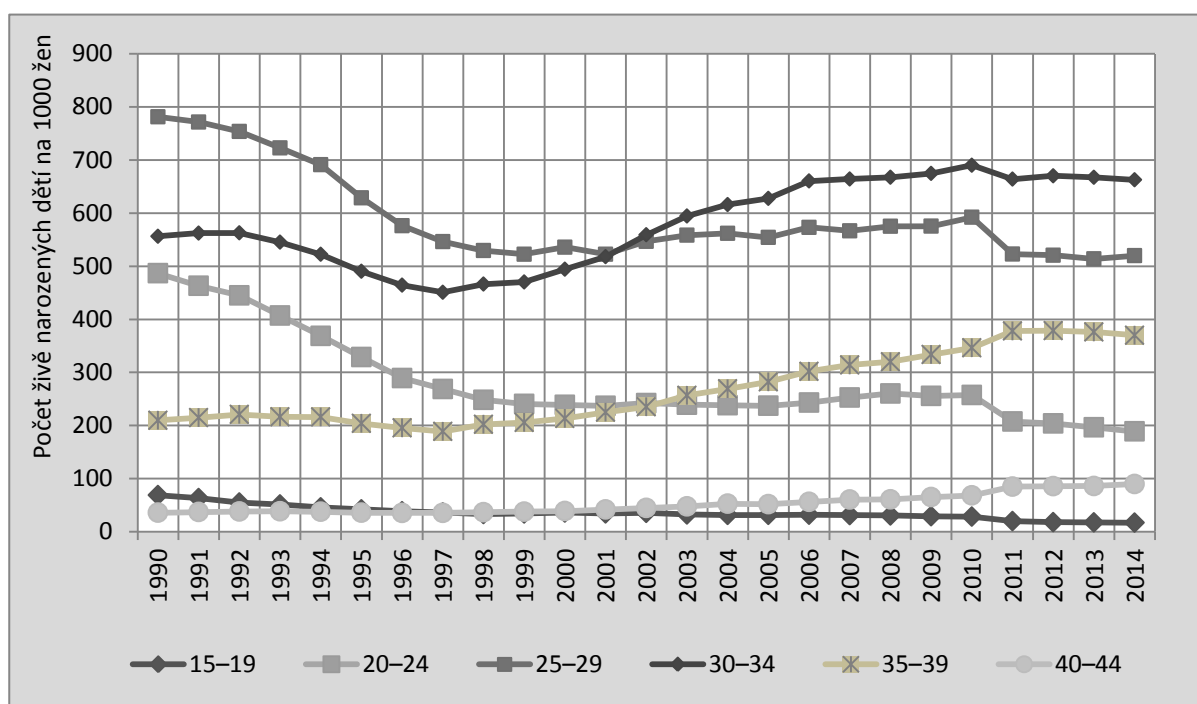
Graf 8: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Švédsku, 1990–2014

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Sweden, vlastní výpočty.

Vývoj specifických měr plodnosti v pětiletých věkových skupinách mezi lety 1990 a 2013 zobrazuje Graf 9. Na počátku období došlo k poklesu měr plodnosti ve všech věkových kategoriích mimo 40–44 let. Nejvíce se snižovala plodnost 20–24letých matek z 50 na 24 dětí narozených 1000 ženám v daném věku v roce 1999. Značně se v tomto období snižovala i plodnost žen ve věku 25–29 – z necelých 80 dětí na 52. Zatímco se míry plodnosti žen v nižším věku snižovaly, rostly míry plodnosti starších věkových skupin, zejména 30–34 a 35–39 let. V roce 2002 historicky poprvé přesáhla míra plodnosti matek ve věku 30–34 míru 25–29letých matek. V roce 2003 poprvé převýšila skupina 35–39 let skupinu 20–24letých. Poměrně výrazně se zvyšovala plodnost také ve věkové skupině 40–44 let. Oproti předchozímu období zasahuje znatelně do rozložení plodnosti podle věkových skupin i skupina 40–44 let, která se od roku 1998 podílí na celkové plodnosti větší měrou než skupina 15–19 let, v roce 2014 míra plodnost této skupiny byla téměř 90 dětí na 1000 žen v daném věku.

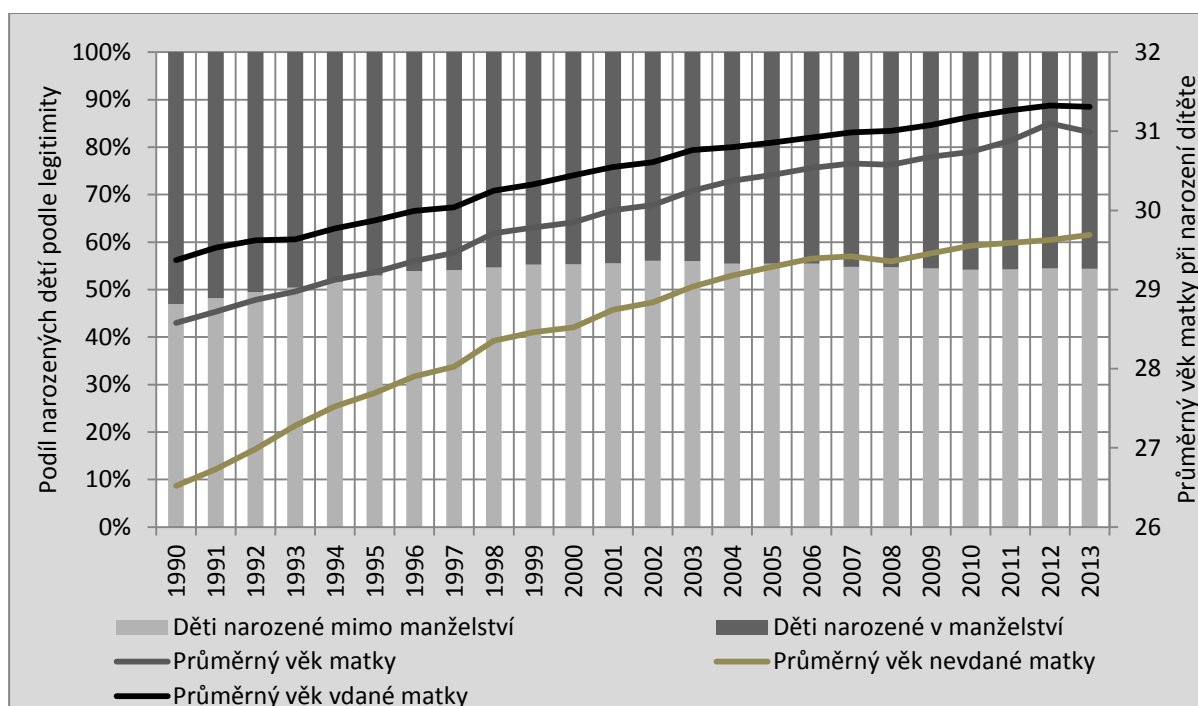
Graf 9: Vývoj specifických měr plodnosti ve Švédsku, 1990–2014.

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Sweden, vlastní výpočty.

Trend rození dětí mimo manželství započatý v 60. letech i nadále pokračoval, nicméně v daleko mírnějším tempu, jak ukazuje Graf 10. Na počátku 90. let se podíl dětí narozených mimo manželství stabilizoval mezi 50 a 55 %, kde se pohybuje dodnes. V celém období opět docházelo k mírnému nárůstu průměrného věku vdaných i nevdaných matek. Oproti minulému období se rozdíl průměrného věku vdaných a nevdaných matek stabilizoval a pohyboval se v celém období okolo 2 let. I v tomto období platilo, že průměrný věk nevdaných matek byl nižší než průměrný vdaných matek. První dítě se velmi často ve Švédsku rodilo mimo manželství a pár uzavíral sňatek až po narození potomka (Lesthaghe 2012, s. 225).

Graf 10: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte ve Švédsku, 1990–2013.

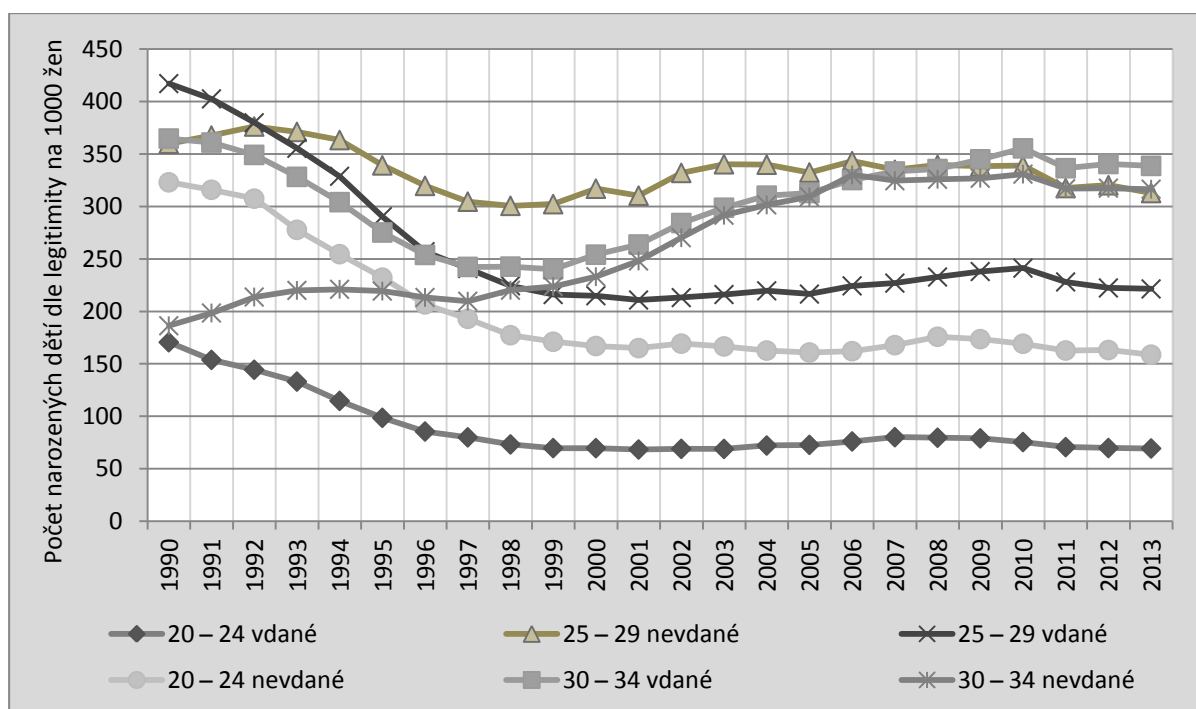

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Sweden, vlastní výpočty.

Poznámky: ¹ Jedná se o podíl živě narozených dětí v manželství a mimo něj. Počítány jsou míry 2. kategorie.

Graf 11 zobrazuje manželskou a mimomanželskou plodnost podle věkových skupin. Na počátku období klesaly v důsledku zhoršení ekonomické situace míry plodnosti vdaných i nevdaných žen. Výjimkou byla skupina nevdaných žen ve věku 25–29 let a 30–34 let. V první zmiňované skupině pokračoval s jistou setrvačností až do roku 1993 trend započatý v předchozím období, poté míry plodnosti až do roku 1998 klesaly. Tento pokles byl v dalších letech vystřídán mírným růstem a od roku 2006 hodnoty oscilovaly mezi 300 a 350 dětmi narozenými 1000 žen v této kategorii. Míry plodnosti nevdaných žen ve věku 25–29 let na počátku období klesaly, od roku 2000 potom kolísaly mezi 300–350 narozenými dětmi na 1000 žen daného věku. Od počátku 90. let se znatelně snižovala plodnost vdaných matek ve věkové skupině 20–24 a 25–29 let. Plodnost 30–34letých žen se od konce 90. let zvyšovala nezávisle na rodinném stavu. Na konci sledovaného období byly míry plodnosti ve věkové skupině 30–34 let nejvyšší, mírně vyšší plodnost byla spočítána u vdaných matek než u nevdaných. Hodnoty obou skupin se pohybovaly v závěru období nad 300 živě narozenými dětmi na 1000 žen. Na úhrnné plodnosti se v závěru období výrazně podílela i skupina 25–29letých nevdaných žen.

Graf 11: Vývoj měr plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy ve Švédsku, 1990–2013.

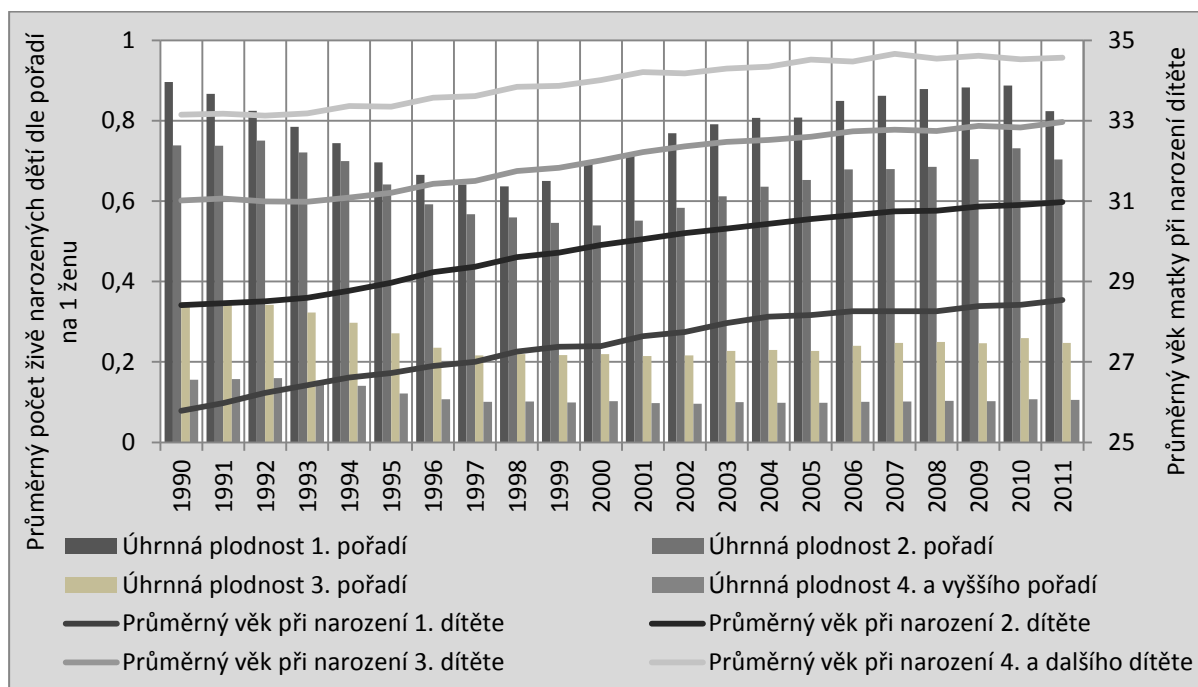

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Sweden, vlastní výpočty.

Úhrnnou plodnost podle pořadí narozeného vykresluje Graf 12. Pokles v 90. letech se projevil snížením úhrnné plodnosti ve všech pořadích. Na počátku období však ještě docházelo k mírnému zvýšení u dětí 2. a 3. pořadí. Toto zvýšení bylo pravděpodobně projevem přetrvávajícího „speed premium“ opatření. Následný pokles úhrnné plodnosti se projevil u všech pořadí, relativně nejméně potom u dětí 3. pořadí. Od roku 1998 docházelo ke zvyšování úhrnné plodnosti narozených dětí v 1. a 2. pořadí, avšak narozených ve vyšším pořadí se toto zvýšení nedotklo. V polovině 90. let se úhrnná plodnost 1. a 2. pořadí přiblížila a v obou kategoriích se rodilo asi 0,6–0,7 dětí na 1 ženu. Od konce 90. let se zvyšoval rozdíl mezi narozenými v tomto pořadí. V roce 2011 byl podíl na úhrnné plodnosti dětí narozených v 1. pořadí 44 %, 37 % ve 2. pořadí a 13 % ve 3. pořadí.

V celém období se mírně zvyšoval průměrný věk matky při narození dítěte a stejně jako v předchozím období vzrostl v každém pořadí od roku 1990 přibližně o 2 roky.

Graf 12: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte ve Švédsku, 1990–2010

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

6.2 Norsko

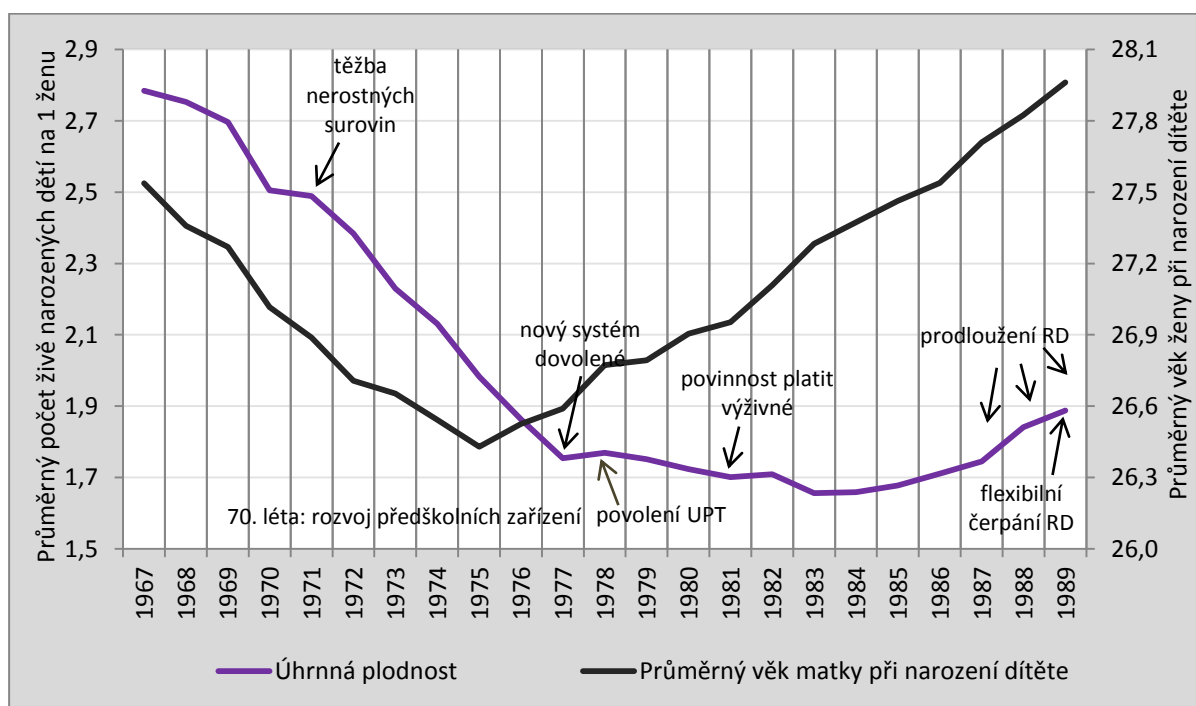
V Norsku se dlouhodobě rodí 55–60 tisíc dětí za rok a jeho populace díky migraci i přirozenému přírůstku stále roste⁶⁷. Graf 13 zobrazuje pokles úhrnné plodnosti mezi lety 1967 a 1989. Poválečný baby boom následovaný „zlatým věkem rodiny“ v kombinaci s ekonomickou prosperitou státu byl příčinou vysoké úhrnné plodnosti ještě na konci 60. let. Zatímco v Norsku klesla úhrnná plodnost pod hranici prosté reprodukce až v roce 1975, v ostatních zemích bylo této hranice dosaženo do konce 60. let. Nad úroveň 2,1 se plodnost znovu již nedostala. Lokálního minima v období 1967–1989 bylo dosaženo v roce 1983 (1,66 dítěte na ženu), maxima 2,8 dítěte na ženu hned na počátku – v roce 1967.

⁶⁷ Statistic Norway [online]. Dostupné z: <http://ssb.no/en/befolkning/nokkeltall>

Na začátku 70. let zasáhla Evropu ropná krize. Díky objevení ložisek v Severním moři neutrpěla norská ekonomika tolik, nicméně její přeorientování ze zpracovatelského průmyslu na těžbařský mělo za následek vysokou nezaměstnanost v některých odvětvích⁶⁸. Ačkoli již v 70. letech bylo vyvíjeno úsilí k lepšímu sladění pracovního a soukromého života v podobě budování předškolních zařízení, úhrnná plodnost klesala. Jedním z důvodů byla méně příznivá ekonomická situace. Také probíhala transformace rodiny spojená s 2. demografickým přechodem. Prudký pokles trval 10 let a během této doby se úhrnná plodnost snížila o více než 1. Ke zpomalení poklesu došlo v roce 1977, vlivem změny dosavadního schéma rodinné politiky. V daleko mírnějším tempu pokračoval pokles až do poloviny 80. let. Během této doby byla vydána řada opatření, například legalizace umělých přerušení těhotenství i z jiného než zdravotního důvodu nebo povinnost otce platit výživné. Ve druhé polovině 80. let se situace začala pomalu zlepšovat. Došlo k několika prodloužením rodičovské dovolené a v roce 1989 bylo zavedeno flexibilní čerpání. Koncem 80. let byla velmi příznivá také ekonomická situace. Úhrnná plodnost v této době dosahovala hranice 1,9 dítěte na ženu v reprodukčním věku, což bylo více než v té době v Dánsku a Finsku.

Od konce 60. let se průměrný věk matky při porodu snižoval. Z 27,5 roku klesl během 8 let na 26,5 roku. Toto snížení bylo pravděpodobně způsobeno omezením počtu dětí v rodině, věk při narození 1. dítěte ale zůstával více méně stejný. Od roku 1975 až do konce sledovaného období rostl průměrný věk matky při porodu a to kvůli změnám v časování rození dětí.

Graf 13: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Norsku, 1967–1989

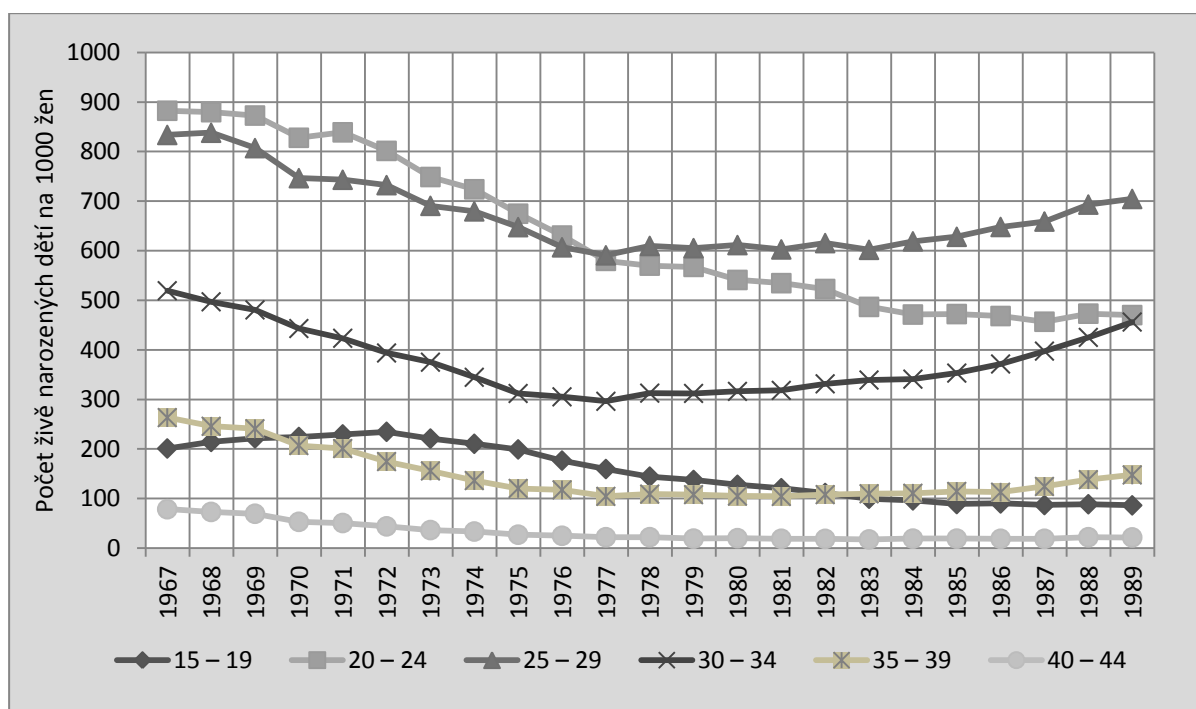

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

⁶⁸Economic History [online]. Dostupné z: <https://eh.net/encyclopedia/the-economic-history-of-norway/>

Graf 14 zobrazuje rozložení specifických měr plodnosti v pětiletých věkových skupinách. Na počátku období docházelo k omezení plodnosti v téměř všech věkových skupinách, na celkové plodnosti se nejvíce podílela skupina 20–24 let. Od poloviny 70. let se měnilo časování rození dětí. V roce 1977 specifická míra plodnosti 25–29letých přesáhla 20–24leté. Od roku 1976 plodnost věkové skupiny 25–29 let rostla. Snižování plodnosti ve věkové skupině 20–24 let bylo od poloviny 70. let kompenzováno zvýšením plodnosti starších žen. Ve skupině 15–19 let jako v jediné došlo mezi lety 1967 a 1972 ke zvýšení plodnosti, a to přibližně z 200 na 230 živě narozených dětí na 1 000 žen daného věku. Poměrně značný pokles se projevil ve skupině 30–34 a 35–39letých a souvisel se změnou vzorců plodnosti. Starší ženy v tomto věku často již dosáhly chtěného počtu dětí, mladší ženy zatím chtěly mít děti brzy. Z toho důvodu ještě nezačalo docházet k odkladu zakládání rodiny do vyššího věku. Situace se v polovině 70. let rychle měnila, a zatímco plodnost věkových skupin 15–19 a 20–24 klesala, plodnost starších věkových skupin rostla. Výjimkou jsou skupiny nad 40 let. Matkám ve věku 45 a více let se v tomto období rodil konstantně velmi nízký počet dětí, méně než 1 dítě na 1000 žen, skupina je tak velmi náchylná na výkyvy a není v grafu uvedena.

Graf 14: Vývoj specifických měr plodnosti v Norsku, 1967–1989.

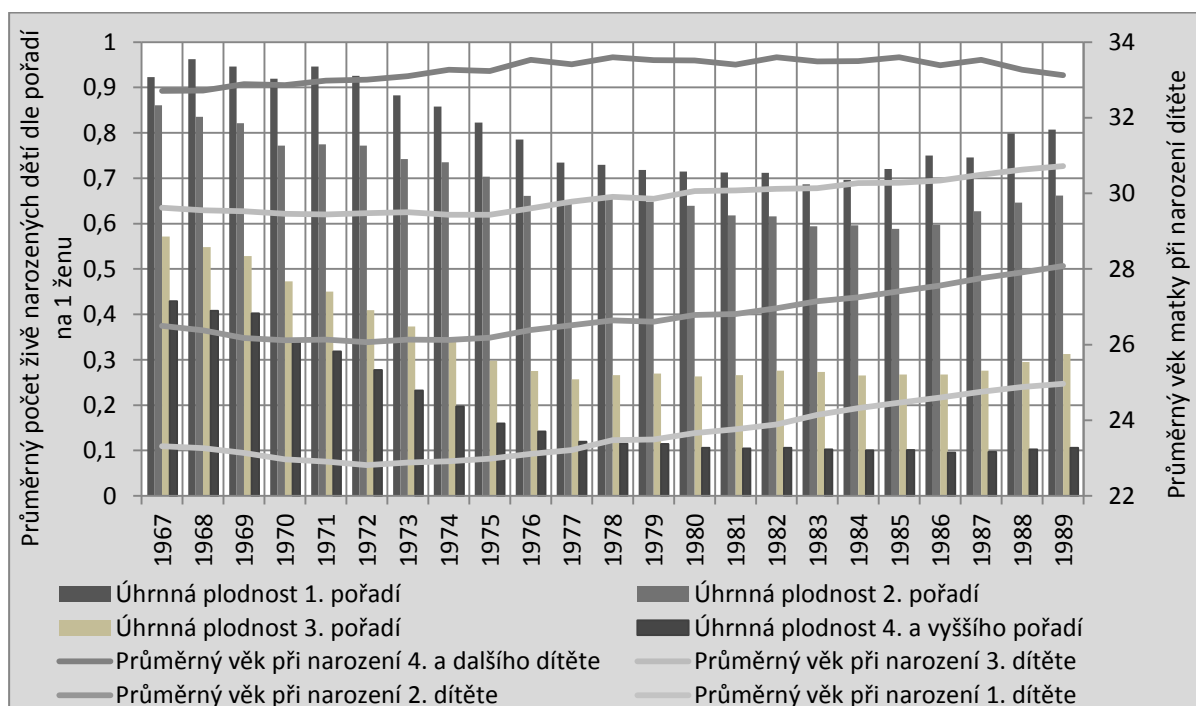

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Graf 15 zobrazuje úhrnnou plodnost podle pořadí a průměrný věk matek při narození dítěte daného pořadí. Do poloviny 70. let se poměrně výrazně snižovaly počty narozených ve vyšším pořadí. V roce 1967 se téměř čtvrtina dětí rodila ve třetím a vyšším pořadí, o deset let později už to byla jen pětina. Od počátku sledovaného období klesala úhrnná plodnost ve druhém a vyšším pořadí, u prvorozných docházelo až do počátku 70. let ke kolísání, poté klesala také. Mezi úhrnnou plodností v 1. a 2. pořadí zůstávaly poměrně malé rozdíly, pokud se rodiče rozhodli mít jedno dítě, měli často i druhé. Stejně jako ve Švédsku byl v Norsku dominantní model rodiny se dvěma dětmi. Snížení úhrnné plodnosti 3. pořadí reflektovalo socioekonomické podmínky. Od roku 1977, kdy byl zaveden nový systém příspěvků, úhrnná plodnost 3. pořadí až do konce období pomalu rostla. Opačný případ byl úhrnné plodnosti dětí narozených ve 4. a vyšším pořadí, kde se po poklesu v 70. letech hodnoty už nezvýšily. V roce 1989 se narodilo 43 % dětí prvního pořadí, 35 % dětí druhého pořadí. Ve třetím a vyšším pořadí se stále rodila zhruba pětina dětí, avšak od roku 1977 stoupalo zastoupení narozených ve 3. pořadí na úkor dětí ve 4. a vyšším pořadí.

Průměrný věk ženy při narození dítěte se pozvolna zvyšoval. Výjimkou jsou děti narozené ve 4. a vyšším pořadí, kde koncem 80. let věk mírně klesal. Průměrný věk matky při narození dětí 1., respektive 2. pořadí se v tomto období zvýšil shodně o zhruba 1,7 roku, z 23,3, respektive 26,4 na 25, respektive 28,1 let v roce 1989. Interval mezi narozením 1. a 2. dítěte byl zhruba 3 roky. Průměrný věk matky při narození dítěte ve 3. pořadí se ve sledovaném období zvýšil asi o rok, ve 4. pořadí se po mírném nárůstu opět koncem 80. let snížil, celkově tak vzrostl jen o 0,4 roku na 33,1 let.

Graf 15: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte v Norsku, 1967–1989

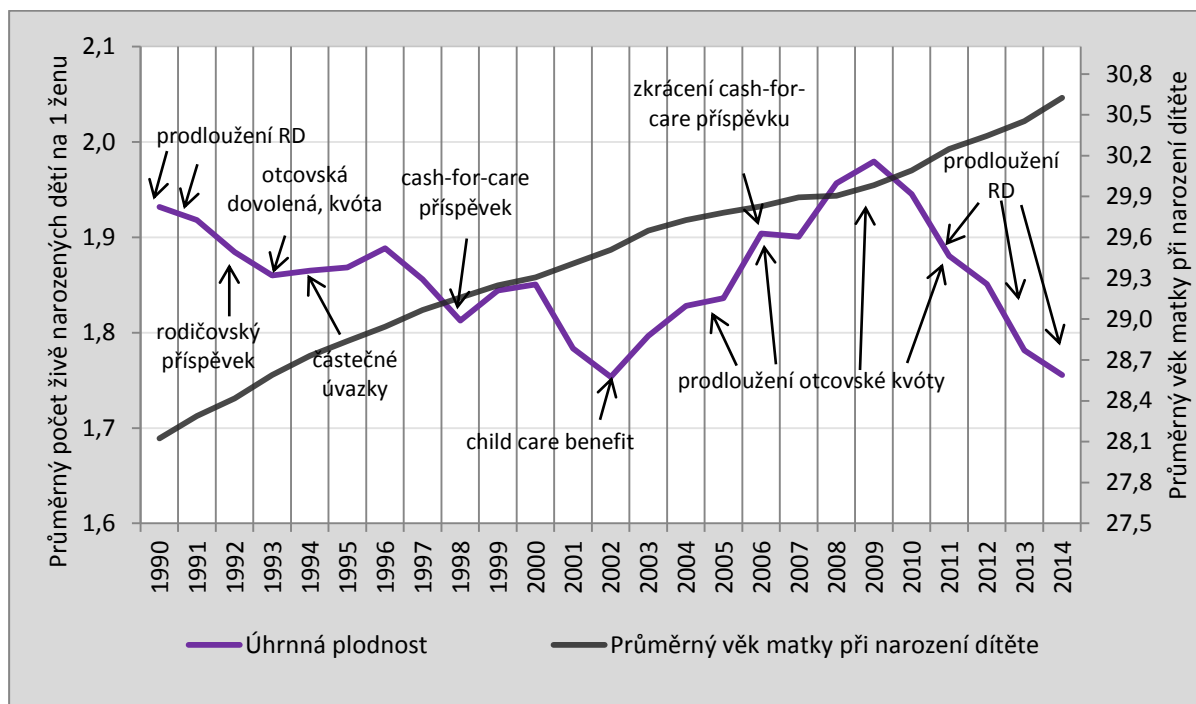

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Období od roku 1990 se neslo ve znamení velkých a častých změn v rodinné politice. Na počátku 90. let stále ještě přetrvávala poměrně vysoká úroveň plodnosti nad hranicí 1,9 dítěte na ženu nastartovaná koncem 80. let, jak ukazuje Graf 16. V celém sledovaném období docházelo ke kolísání úhrnné plodnosti mezi hodnotami 1,75 a 2. K velkým změnám, jak tomu bylo v předchozím období, nedošlo. Ačkoliv mezi lety 1987 a 1992 byla doba rodičovské dovolené prodlužována, od roku 1990 průměrný počet dětí narozený jedné ženě klesal. Pokles byl způsoben mimo jiné i nepříznivými ekonomickými vyhlídkami. Od roku 1992 procházelo Norsko ekonomickou krizí, ze které se plně zotavilo až v roce 1998⁶⁹. Od počátku 90. let bylo podniknuto mnoho kroků k zastavení poklesu plodnosti, například zavedení rodičovského příspěvku v roce 1992 nebo otcovské kvóty o rok později. V roce 2010 vydali autoři Duvander, Lappegård a Andersson článek *Family policy and fertility: fathers' and mothers' use of parental leave and continued childbearing in Norway and Sweden*, ve kterém dokazují přímou souvislost mezi využitím otcovské kvóty a pravděpodobností narození dalšího dítěte. Cílem rodinné politiky bylo umožnit rodičům co nejlepší sladění rodinného a pracovního života například zavedením částečných úvazků. V roce 1993 se pokles plodnosti zastavil a po následující tři roky úhrnná plodnost mírně rostla. Po té následoval propad až do roku 1998, kdy byly rozšířeny možnosti péče o malé děti a kdy se zlepšila ekonomická situace. V následujících letech úhrnná plodnost mírně rostla, mezi lety 2000–2002 však opět strmě klesala. V roce 2002 dosáhla v tomto období minima na úrovni 1,75 dítěte na ženu. Ve stejném roce byl zaveden child-care benefit, který usnadňoval rodičům skloubit rodinu a kariéru. Lepší možnost sladění přispěla k růstu úhrnné plodnosti mezi lety 2002 a 2010. V roce 2010 se průměrný počet dětí narozený jedné ženě vyšplhal na 1,98. Této úrovni dosahovala plodnost naposledy v roce 1975. V souladu s myšlenkou genderové rovnosti byla od roku 2005 několikrát navýšena otcovská kvóta, celkově až na 10 týdnů. Prodloužena byla také rodičovská dovolená. Od roku 2010 plodnost strmě klesala a v roce 2014 byla na úrovni 1,76. V rámci skandinávských zemí mělo Norsko v roce 2014 po Švédsku nejvyšší úroveň plodnosti.

⁶⁹ Economic History [online]. Dostupné z: <https://eh.net/encyclopedia/the-economic-history-of-norway/>

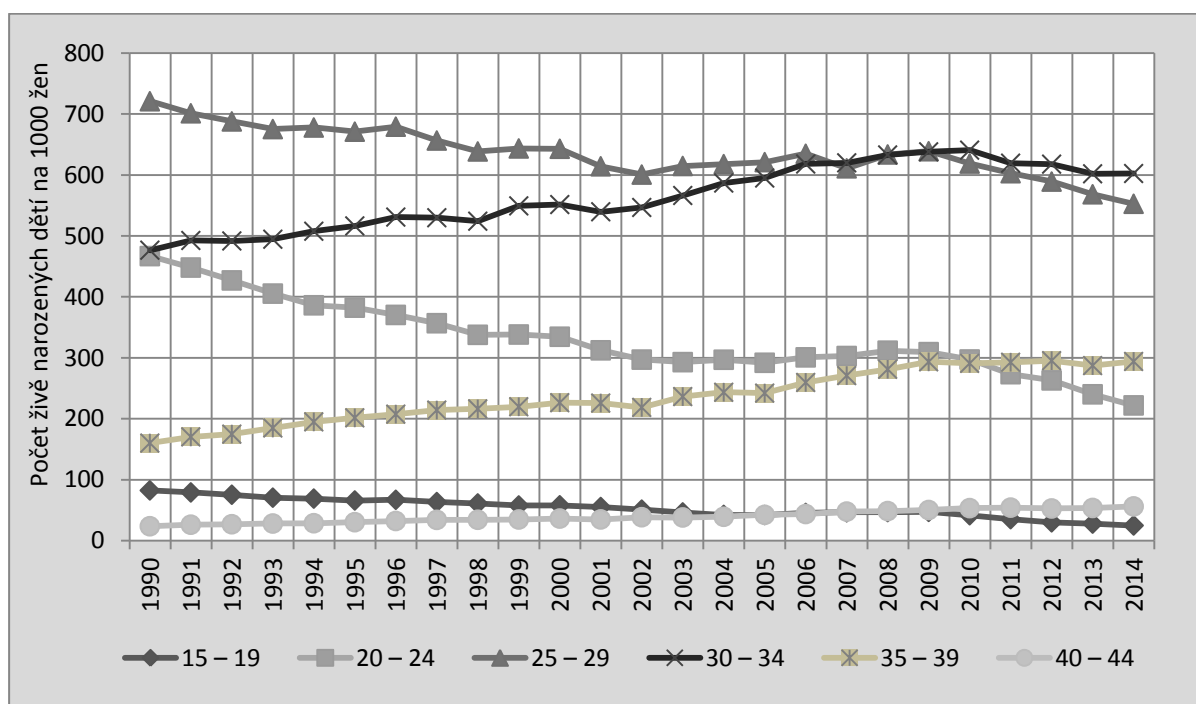
Graf 16: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Norsku, 1990–2014

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Norway, vlastní výpočty.

Graf 17 zobrazuje specifické míry plodnosti podle věku matek. Hodnoty všech věkových skupin v celém období více méně kolísaly okolo ustálené hranice. Pomalu se snižovala plodnost matek ve věku 20–29 let, naopak vlivem posunu životních startů rostly specifické míry plodnosti žen ve věku 30–44 let. Na počátku období se nejvíce dětí rodilo matkám ve věku 25–29 let, skoro 700 dětí na 1000 žen daného věku. Od počátku 90. let velmi rostla plodnost skupiny 30–34, ze 480 na 600 narozených dětí tisíci 30–34letých žen. Poměrně značně klesala plodnost 20–24letých a rostla 35–39letých. V roce 2010 se křivky specifických měr těchto věkových skupin překřížily a od tohoto roku jsou míry plodnosti 35–39letých vyšší než 20–24letých. Posun rození dětí do vyššího věku se týkal i věkové skupiny 40–44. Na počátku období byla plodnost žen v tomto věku 10 dětí na tisíc žen, v roce 2014 už to bylo 50 dětí.

Graf 17: Vývoj specifických měr plodnosti v Norsku, 1990–2014.

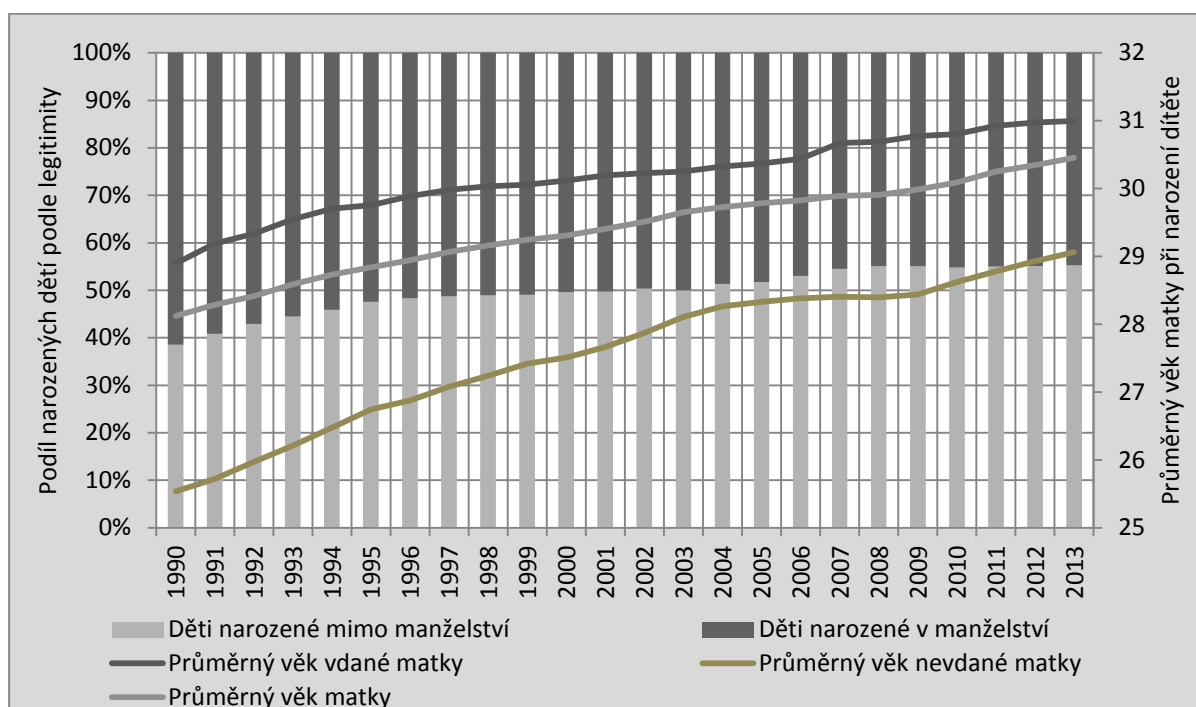

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Norway, vlastní výpočty.

Míry plodnosti podle legitimacy ukazuje Graf 18. Od 90. let se ukazuje jasný trend růstu podílu dětí narozených mimo manželství. To souvisí také s nárůstem počtu kohabitací. Skandinávské země jsou známé vysokým podílem dětí narozených mimo manželství, Norsko není výjimkou. Ještě v 90. letech byl podíl dětí narozených mimo manželství necelých 40 %. Rychle však stoupal a v roce 1998 se počet se vyrovnal počtu dětí narozených v manželství. Tento trend i nadále pokračoval, v roce 2014 se zhruba 55 % dětí rodilo nesezdaným partnerům.

Průměrný věk matek dětí narozených mimo manželství byl v celém období nižší než věk vdáných žen, postupně se ale zvyšoval. Ještě na počátku 90. let byl průměrný věk nevdané matky při narození dítěte méně než 26 let, do roku 2013 vzrostl o více než 3 roky – na 29 let. O něco pomaleji rostl průměrný věk vdáných matek, z 29 na 31 let v roce 2013.

Graf 18: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte v Norsku, 1990–2013

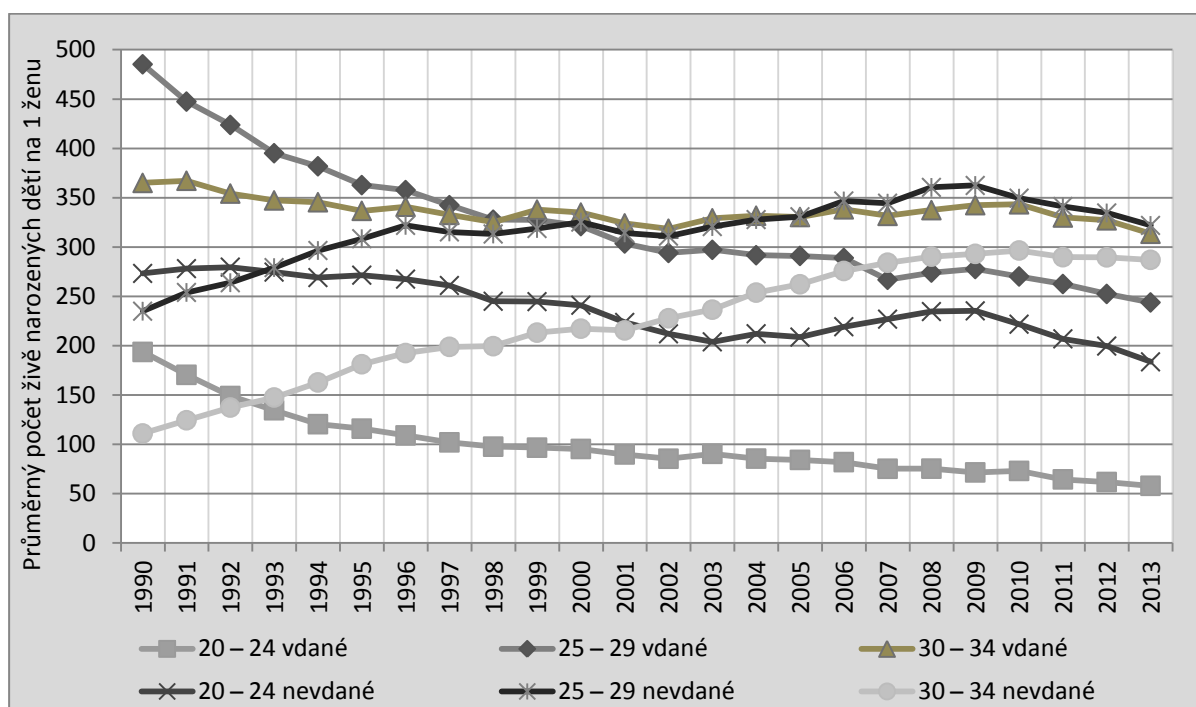

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Norway, vlastní výpočty.

Poznámky: ¹ Jedná se o podíl živě narozených dětí v manželství a mimo něj. Počítány jsou míry 2. kategorie.

Manželská a mimomanželská plodnost podle věkových skupin sleduje trend posunu rodičovství do vyššího věku, viz Graf 19. Od počátku období klesly míry manželské plodnosti matek ve věku 20–24 let téměř 4krát – z 200 na 50 dětí na 1000 žen v dané skupině. Míry plodnosti nesezdaných žen v daném věku také klesaly, nicméně ne tak prudce – z 270 na 180 dětí na 1000 žen ve věku 20–24 let. V celém období rostly míry plodnosti nevdaných matek ve věkových skupinách 25–29 a 30–34 let. Poměrně prudce klesala plodnost vdaných matek ve věku 25–29 let, z 500 dětí na 1000 žen v dané skupině na 250 dětí v roce 2013. Míry plodnosti vdaných matek ve věku 30–34 let kolísaly od roku 1992 kolem hodnoty 300–350 dětí na 1000 žen. Naopak rostly míry plodnosti nevdaných matek ve věku 25–29 let i 30–34 let. Plodnost 30–34letých matek se rapidně zvýšila ze 100 na téměř 300 dětí na 1000 žen daného věku.

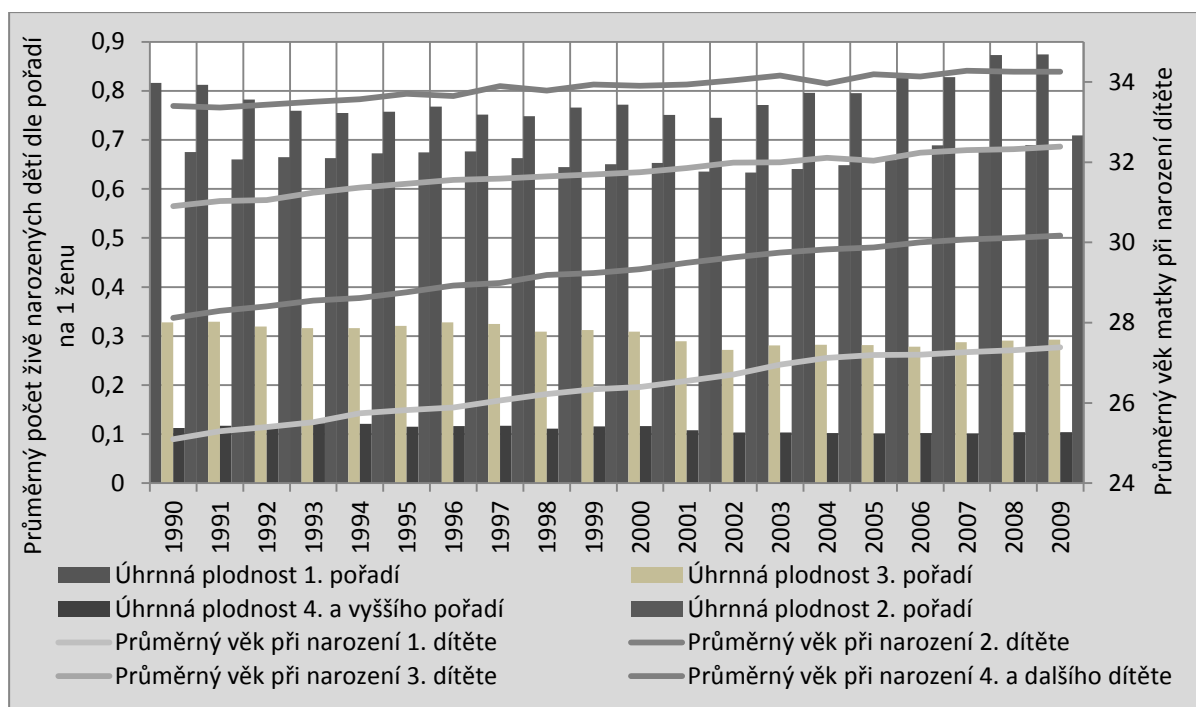
Graf 19: Vývoj měr plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy v Norsku, 1990–2013

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Norway, vlastní výpočty.

Graf 20 zobrazuje úhrnnou plodnost dle pořadí narozeného dítěte a průměrný věk matky při porodu dítěte dle pořadí. V celém období pokračoval trend nastolený v minulém období, a to model dvou-dětné rodiny. Úhrnná plodnost dětí 1. a 2. pořadí byla oproti vyšším pořadím velmi vysoká a mezi 1. a 2. pořadím byl poměrně malý rozdíl. Úhrnná plodnost 3. a 4. pořadí zůstávala stabilně kolem hodnoty 0,3 respektive 0,1 dětí na 1000 žen. Průměrný věk ve všech věkových skupinách mírně rostl. V roce 2009 narodilo 43 % dětí 1. pořadí, 36 % dětí 2. pořadí. Děti narozené ve 3. a vyšším pořadí tvořily 21 %, z toho více než čtvrtina byla narozena ve 4. a vyšším pořadí.

Graf 20: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte v Norsku, 1990–2010.

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

6.3 Dánsko

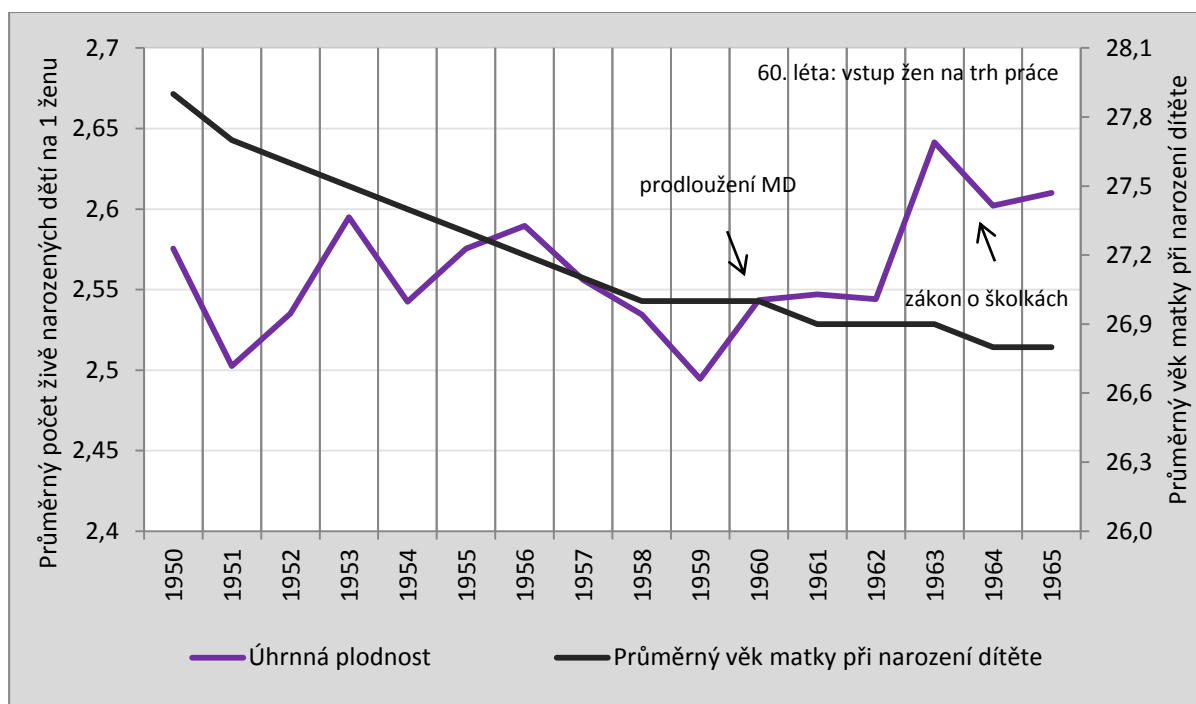
Rodinná politika Dánska se výrazně liší od ostatních států. Dánsko je dnes jedinou skandinávskou zemí, která nemá část dovolené oficiálně vyhrazenou pro muže. Rodina je zde více než v jiných státech podporována pomocí rozsáhlé sítě předškolních zařízení. V Dánsku je nejvyšší procentuální zastoupení dětí ve věku 0–2 let, které pravidelně předškolní zařízení navštěvují⁷⁰. Specifické je také rozdělení na státní a soukromý sektor, od kterého se odvíjí například výše platové kompenzace po dobu dovolené.

⁷⁰ V roce 2012 navštěvovalo školku 67 % dětí ve věku 0–2 roky a 98 % dětí ve věku 3–5 let (OECD Family Database)

Graf 21 zobrazuje vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku ženy při porodu od roku 1950 do roku 1965. V této době už ženy pracující ve státním sektoru měly nárok na placenou mateřskou dovolenou. V průběhu 50. let kolísala úhrnná plodnost mezi hodnotou 2,5 a 2,6. V roce 1960 byla mateřská dovolená prodloužena na 14 měsíců, avšak protože většina žen v té době stejně zůstávala doma s dětmi a pečovala o domácnost, na úhrnné plodnosti se tato změna neprojevila. V roce 1959 dosáhla úhrnná plodnost lokálního minima 2,5, o čtyři roky později bylo dosaženo lokálního maxima 2,64 dítěte na ženu v reprodukčním věku. V celém období kolísala hodnota úhrnné plodnosti kolem 2,55. V souvislosti s rostoucí potřebou ženské pracovní síly na trhu práce byl v roce 1964 schválen zákon o předškolních zařízeních, jež zavazoval školky k vytvoření více míst. Opatření však okamžitý efekt v podobě růstu úhrnné plodnosti nemělo, rozšiřování kapacity předškolních zařízení bylo dlouhodobou záležitostí.

Průměrný věk matky při porodu v celém období klesal, celkově se snížil o zhruba 1,2 roku na 26,3 let. V porovnání s ostatními skandinávskými státy byl v roce 1965 věk matky při narození dítěte poměrně nízký. Ve stejném roce byl tento ukazatel 27,2 let ve Švédsku, 27,5 v Norsku⁷¹ a 28 ve Finsku.

Graf 21: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Dánsku, 1950–1965

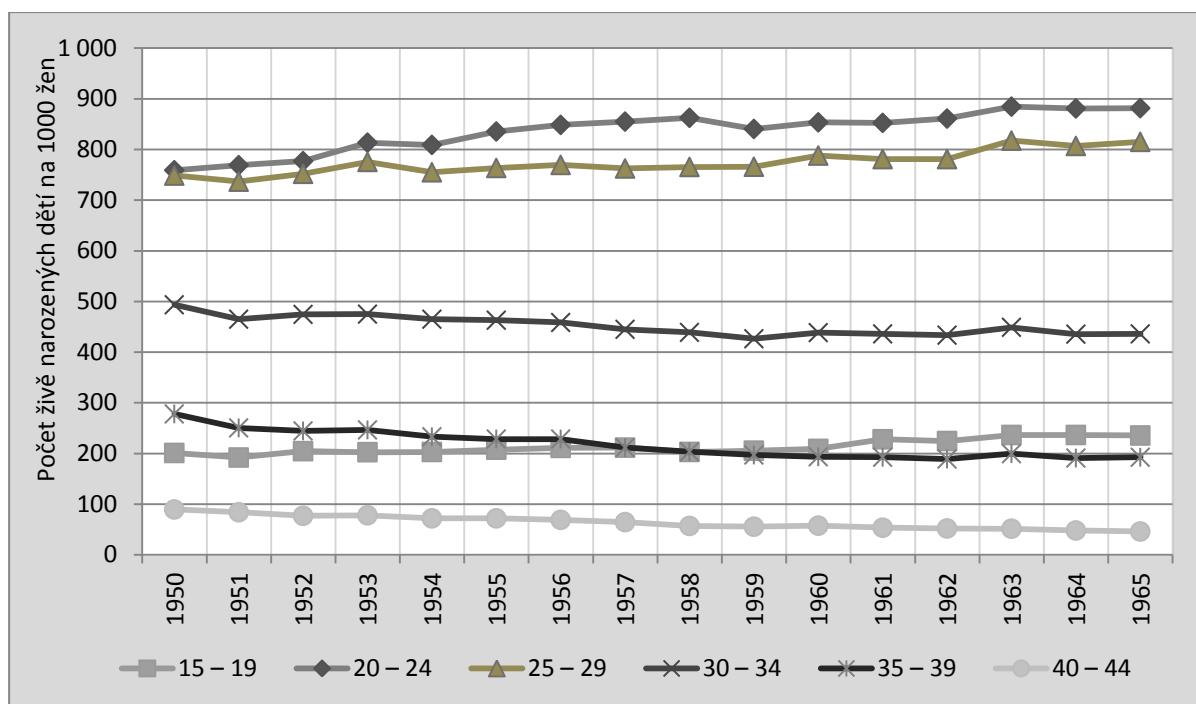

Zdroj: Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní zpracování.

⁷¹ V roce 1967.

Rozložení měr plodnosti podle věkových skupin se v období 1950–1964 příliš neměnilo, jak ukazuje Graf 22. Nejvíce dětí se průměrně rodilo ženám ve věku 20–24 let a 25–29 let, zhruba 800 dětí na 1000 žen v daném věku. Specifické míry plodnosti těchto věkových skupin se v celém období mírně zvyšovaly. Daleko nižší míry plodnosti byly spočítány u věkové skupiny 30–34 let. Ženám v tomto věku se narodilo 500 dětí na 1000 žen. Ve starších věkových skupinách se plodnost mírně snižovala. Od roku 1959 byla plodnost žen ve věku 15–19 vyšší než 35–39letých. Míry plodnosti byly ve věku nad 40 let poměrně nízké (46 dětí na 1000 žen v roce 1965).

Graf 22: Vývoj specifických měr plodnosti v Dánsku, 1950–1965.

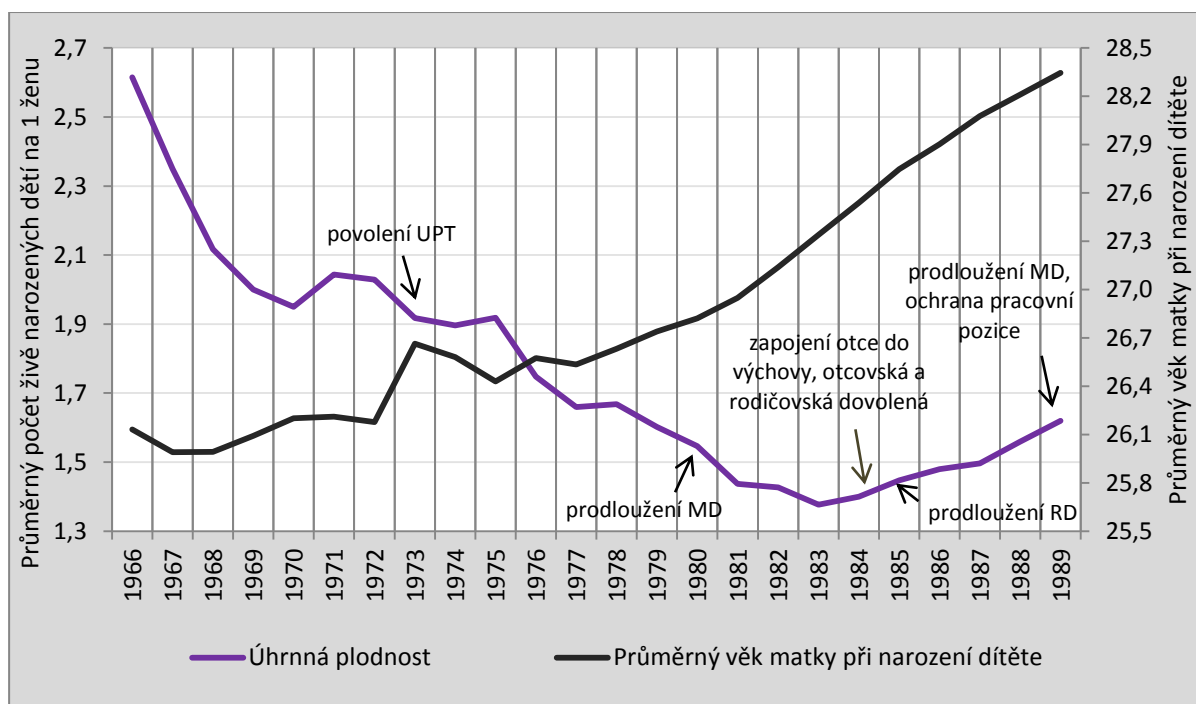

Zdroj: Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní zpracování.

Graf 23 ukazuje vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při narození dítěte mezi lety 1966 a 1989. Od počátku období úhrnná plodnost poměrně strmě klesala z 2,6 na 1,95 v roce 1970. Na počátku 70. let se na několik let pokles zastavil, nicméně od roku 1973 úhrnná plodnost s menšími zaváháními klesala až na minimum 1,38 v roce 1983. Ve srovnání s ostatními státy byla tato hranice velice nízká, úhrnná plodnost ve Švédsku a Norsku nikdy neklesla pod 1,6 dítěte na ženu v reprodukčním věku, ve Finsku pod hranici 1,49. Klesající plodnost nezpomalilo ani prodloužení mateřské dovolené v roce 1980. Od roku 1984 začali být více zapojováni do výchovy dítěte otcové, prodloužila se doba rodičovské dovolené a byla zavedena ochrana pracovního místa, pokud žena otěhotněla nebo byla na mateřské dovolené. Úhrnná plodnost rostla po celý zbytek období, růst se zastavil až v polovině 90. let.

Na počátku období pokračoval trend snižování průměrného věku matky při narození dítěte započatý v 50. letech a došlo ke snížení věku na 26 let. Od roku 1968 se průměrný věk ženy při porodu zvyšoval. Velmi rychle rostl mezi lety 1972 a 1973 – téměř o 0,5 roku v důsledku povolení UPT i z jiných než zdravotních důvodů. Mladé ženy tak přerušovaly nechtěná těhotenství. V celém období se průměrný věk zvýšil o téměř 2,5 roku. V roce 1989 byl 28,3 let.

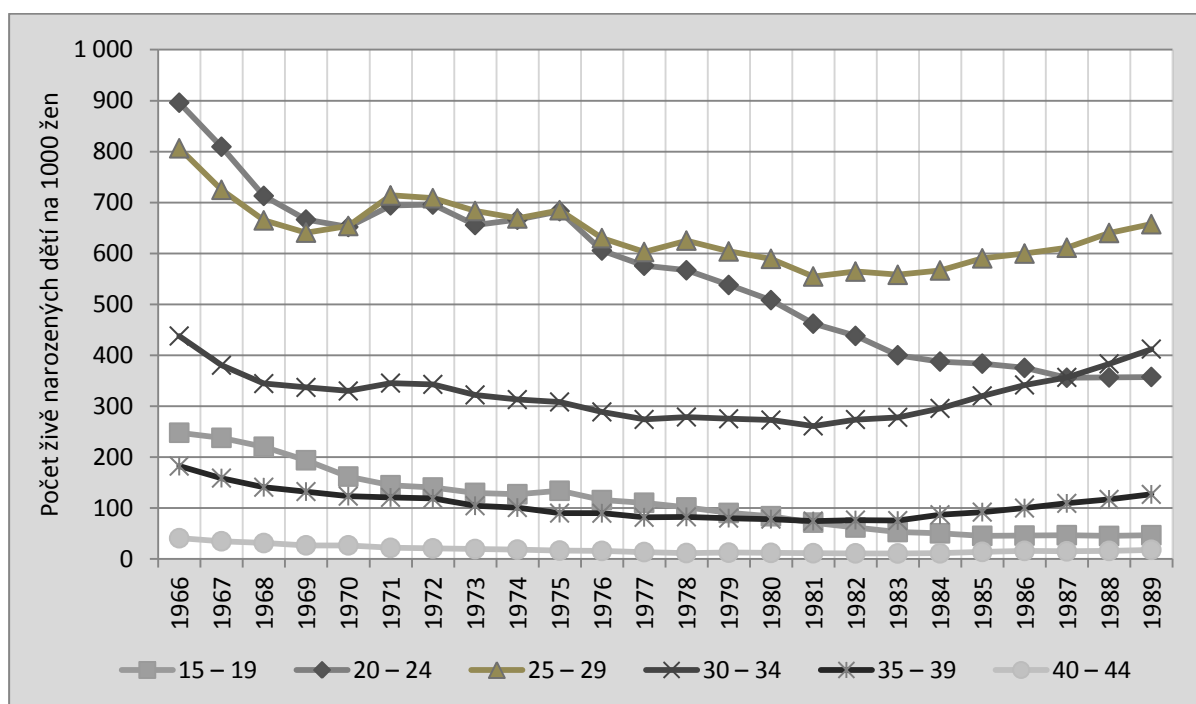
Graf 23: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Dánsku, 1966–1989

Zdroj: Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní výpočty.

Graf 24 zobrazuje specifické míry plodnosti podle věkových skupin. Ještě na počátku období přesahovaly míry plodnosti věkové skupiny 20–24 a 25–29 900 respektive 800 dětí na 1000 žen v tomto věku. Od počátku období míry plodnosti těchto skupin klesaly. Od poloviny 70. let prudce klesala plodnost 20–24letých žen a v roce 1988 se ustálila na hranici 360 dětí na 1000 žen v tomto věku. Plodnost 25–29letých žen na počátku období také klesala, v roce 1981 začala pomalu růst a kompenzovala tak plodnost 20–24letých. Míry plodnosti věkové skupiny 30–34 let se až do počátku 80. let mírně snižovaly, od tohoto roku pozvolna rostly. K překřížení křivky plodnosti 20–24letých a 30–34letých došlo v roce 1987. Došlo ke snížení měr plodnosti i všech ostatních věkových skupin, zejména ve věku 15–19 let. Od 80. let se postupně zvyšovala plodnost 35–39 a v roce 1981 byla vyšší, než plodnost věkové skupiny 15–19 let.

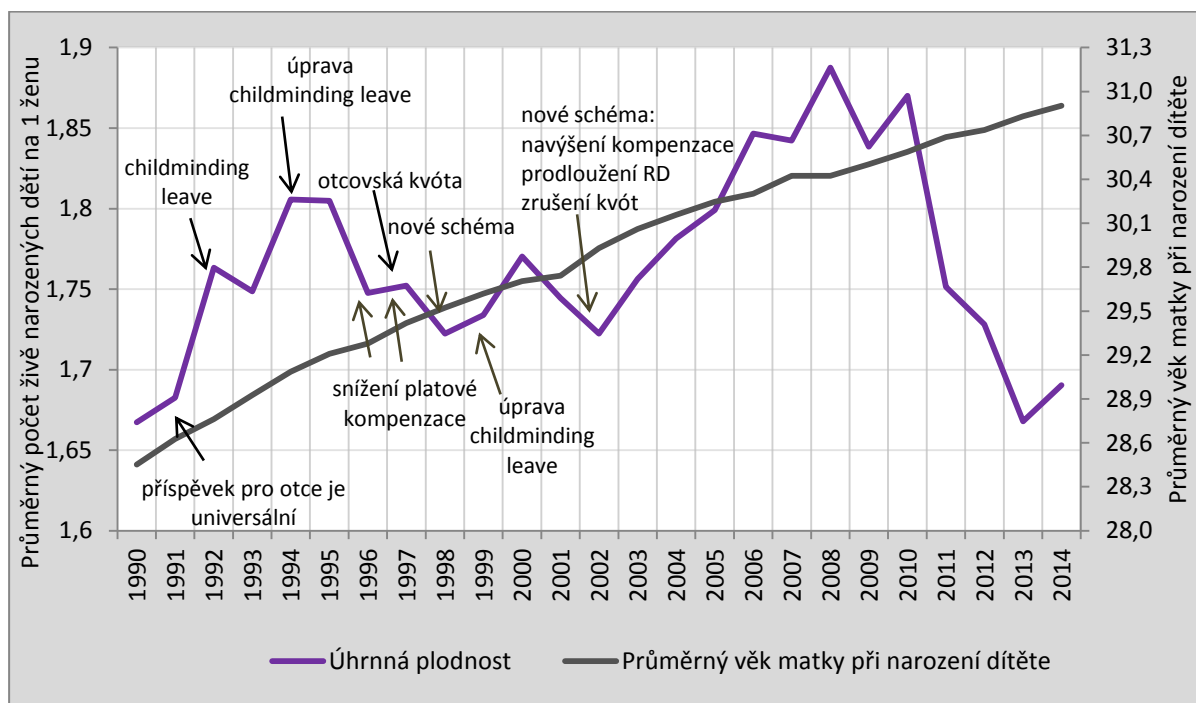
Graf 24: Vývoj specifických měr plodnosti v Dánsku, 1966–1989.

Zdroj: Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní výpočty.

Graf 25 ukazuje vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku mezi lety 1990 a 2014. Koncem 80. let byla schválena četná opatření na podporu rodiny, která v kombinaci s příznivou ekonomickou situací vedla ke zvýšení úhrnné plodnosti. Od roku 1990 do roku 1992 vzrostla úhrnná plodnost téměř o 0,1 dítěte na ženu. V roce 1992 bylo zavedeno childminding leave schéma, které dávalo rodičům větší svobodu. V roce 1994 bylo toto schéma dále upraveno. Od roku 1995 období růstu vystřídal pokles a úhrnná plodnost až do roku 1998 klesala. Mezi lety 1998 a 2002 se rodinná politika snažila přiblížit ostatním skandinávským zemím a bylo zavedeno nové schéma, které bylo však roku 2002 opět změněno. Od roku 2002 úhrnná plodnost rostla až na maximum 1,89 v roce 2008. Takto vysoké hodnoty bylo dosaženo naposledy v roce 1975. Poměrně vysoká úhrnná plodnost započala roku 2010 po ekonomické krizi klesat a v roce 2013 bylo zaznamenáno lokální minimum 1,67. Průměrný věk matky při narození dítěte vzrostl z 28,5 na 31 let.

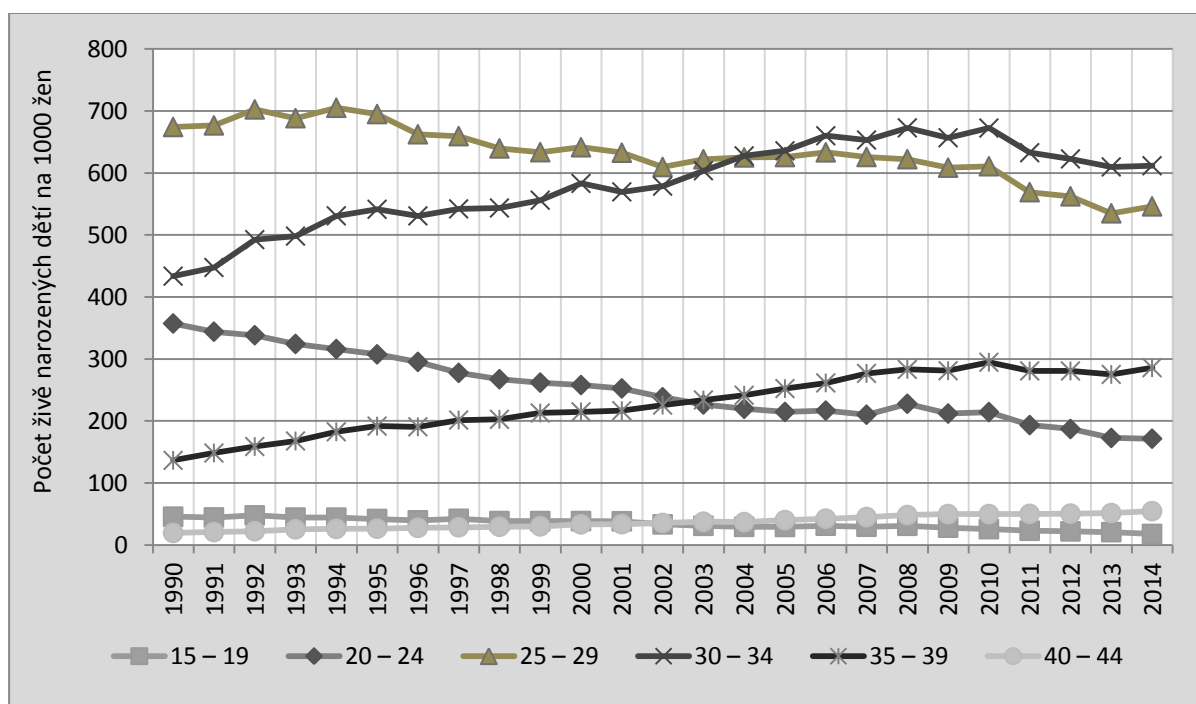
Graf 25: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky v Dánsku, 1990–2014

Zdroj: Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní výpočty.

Specifické míry plodnosti podle věkových skupin mezi lety 1990 a 2014 zobrazuje Graf 26. Až do roku 2004 se nejvíce na plodnosti podílela věková skupina 25–29 let, jejíž míry plodnosti však v celém období mírně klesaly. Naopak se zvyšovala míra plodnosti matek ve věku 30–34 let a v roce 2004 přesáhly míry této skupiny 25–29leté. V roce 2014 byly nejvyšší míry plodnosti 30–34letých žen, kterým se narodilo 612 dětí na 1000 žen v dané kategorii. V celém období pokračoval trend poklesu plodnosti žen mladších věkových skupin (15–29 let), který byl kompenzován zvyšováním plodnosti starších skupin (30–44 let). Od roku 2003 byla plodnost žen ve věku 35–39 let vyšší než plodnost 20–24letých.

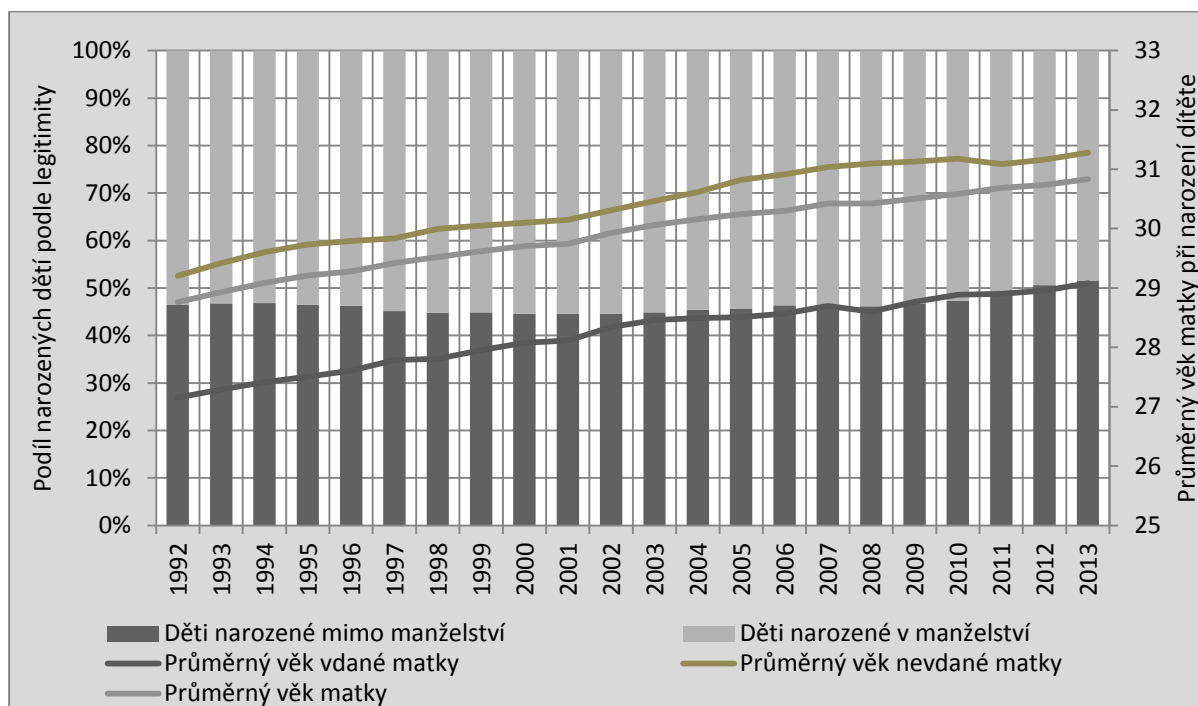
Graf 26: Vývoj specifických měr plodnosti v Dánsku, 1990–2014.

Zdroj: Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní výpočty.

Graf 27 ukazuje podíl manželské a mimomanželské plodnosti a průměrný věk při narození dítěte vdaných a nevdaných matek. V celém období byl podíl dětí narozený mimo manželství vyšší než 45 %. V posledních letech 2012 a 2013 dokonce přesáhl hranici 50 %. V celém období se zvyšoval věk vdaných i nevdaných matek, který v průběhu více než 20 sledovaných let vzrostl v obou případech o zhruba 2 roky. Vyšší byl vždy věk vdaných matek.

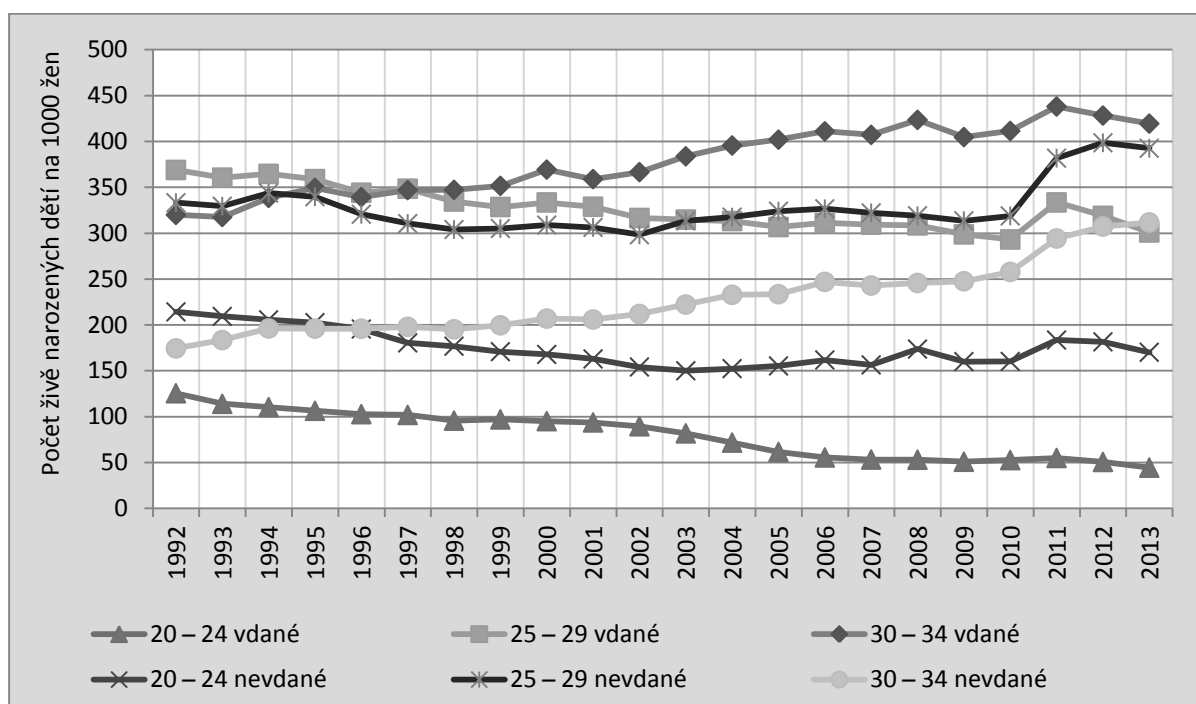
Graf 27: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte v Dánsku, 1992–2013

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní výpočty.

Graf 28 popisuje vývoj měr druhé kategorie manželské a mimomanželské plodnosti. O něco vyšší plodnost byla v celém období u vdaných matek. Snižovaly se míry plodnosti vdaných i nevdaných žen ve věku 20–24 let, více však míry plodnosti vdaných žen. V roce 2013 se vdaným matkám v tomto věku narodilo v průměru 40 dětí na 1000 žen, nevdaným 170. Příliš se vzájemně nelišily míry plodnosti ve věku 25–29 let. Zatímco však míry nevdaných matek spíše pomalu rostly, míry vdaných se snižovaly. V závěru sledovaného období došlo ke zvýšení měr plodnosti v tomto věku, jak u vdaných, tak i u nevdaných matek. Nejvíce rostly míry plodnosti 30–34letých. Ještě na počátku 90. let se vdaným matkám v tomto věku narodilo 320 dětí na 1000 žen, v roce 2013 to bylo 420. Podobně rostly míry plodnosti nevdaných matek, ze 170 vzrostly na 310 dětí na 1000 žen v daném věku.

Graf 28: Vývoj plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy v Dánsku, 1992–2013

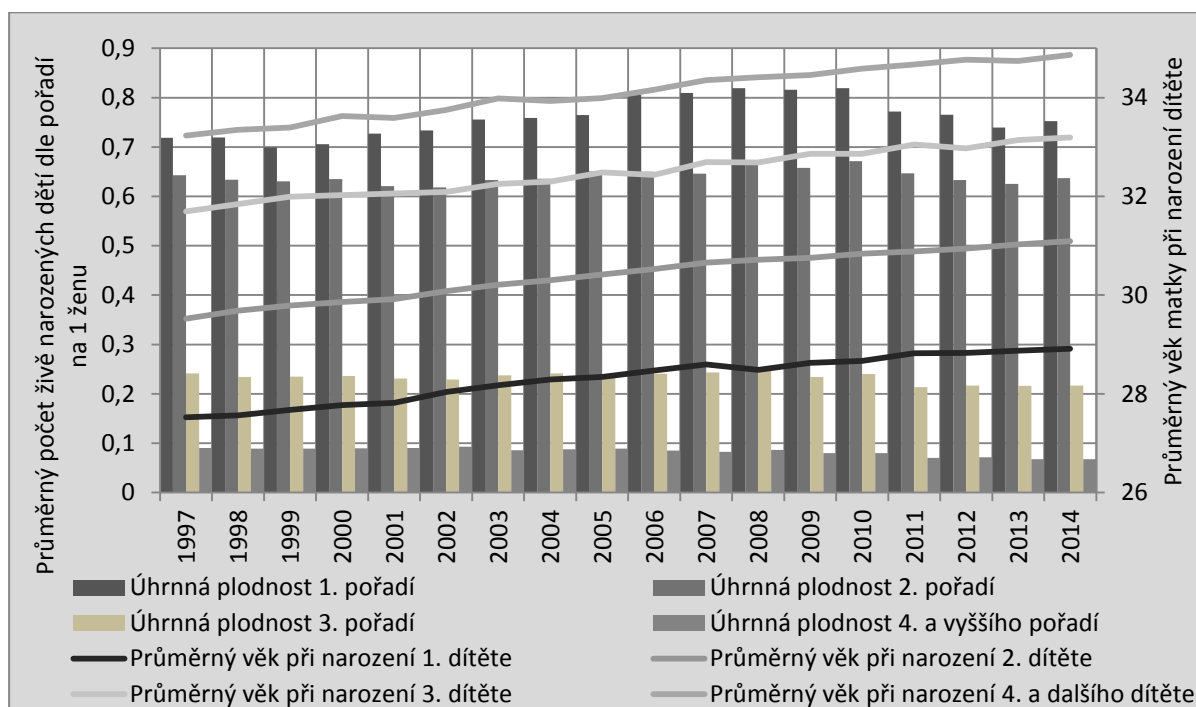

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní výpočty.

Úhrnná plodnost podle pořadí a průměrný věk matky při porodu dítěte daného pořadí znázorňuje Graf 29. Stejně jako v ostatních skandinávských zemích se i v Dánsku ideální počet dětí pohybuje mírně nad hranicí dvou dětí. Úhrnná plodnost narozených 2. pořadí více méně kopíruje úhrnnou plodnost 1. pořadí – pokud se zvýší úhrnná plodnost 1. pořadí, zvýší se zpravidla i úhrnná plodnost ve 2. pořadí. Pokud se tedy rodiče rozhodnou mít jedno dítě, často mají i druhé. Poměrně stabilní byla v celém období úhrnná plodnost ve 3. a 4. pořadí. Úhrnná plodnost 3. pořadí se až do roku 2010 pohybovala okolo 0,25 dětí na 1 ženu, po té se mírně snížila. Úhrnná plodnost 4. pořadí mírně klesala, z 0,09 dítěte narozených 1 ženě na 0,07 dítěte. V roce 1997 se narodilo 42 % dětí v prvním pořadí, 38 % ve druhém a ve 3. a 4. 20 %. Z toho čtvrtina ve 4. a vyšším pořadí.

Průměrný věk matky při narození dítěte se od roku 1997 ve všech pořadích mírně zvyšoval. Mezi průměrným věkem při narození dítěte 1. a 2. pořadí bylo v celém období zhruba 2,1 roku. Stejný rozdíl byl spočítán mezi průměrným věkem matky při narození 2. a 3. dítěte. Menší interval byl mezi narozením 3. a 4. dítěte, jen 1,5 roku.

Graf 29: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte v Dánsku, 1997–2014

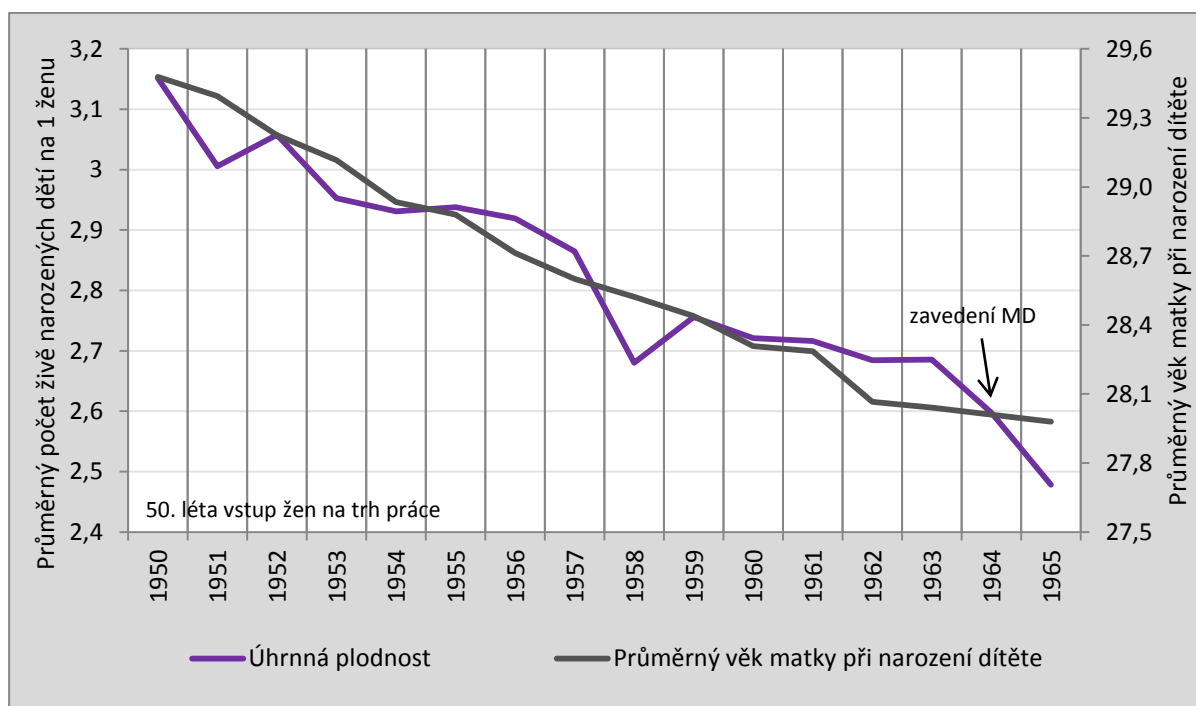
Zdroj: Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní výpočty.

6.4 Finsko

Ročně se ve Finsku rodí zhruba 50 tisíc dětí. Rodinná politika za ostatními skandinávskými státy až do 70. let mírně zaostávala. Poměrně vysoká úroveň plodnosti ještě po druhé světové válce a povinnost platit válečné reparace zpomalily systém podpory rodiny nastolený ve 30. a 40. letech. Graf 30 ukazuje vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky při porodu mezi lety 1950 a 1965.

Na počátku období dosahovala úhrnná plodnost hodnoty téměř 3,2 dítěte na ženu. Takto vysoká úroveň úhrnné plodnosti byla mezi sledovanými státy poměrně ojedinělá, v ostatních státech se úhrnná plodnost na počátku 50. let pohybovala pod 2,8. Když však v 50. letech začaly ženy vstupovat na trh práce, úhrnná plodnost rychle klesla až na 2,5 dítěte na ženu v roce 1965. Přesto i tato hodnota byla ve srovnání s ostatními státy vysoká. Mezi lety 1957 a 1958 došlo k náhlému prudkému snížení úhrnné plodnosti. Možným vysvětlením tohoto poklesu jsou politické změny v roce 1958 a zvyšující se nejistota. Předsedou vlády byl v tomto roce jmenován prozápadně smýšlející politik Fagerholm, což posílilo napětí mezi Finskem a Sovětským svazem. Došlo ke zhoršení vzájemných vztahů. Krize byla ukončena odvoláním Fagerholma v prosinci téhož roku⁷². V roce 1964 byl schválen zákon, který uzákonil universální placenou mateřskou dovolenou, plodnost však stále klesala. Průměrný věk matky při narození dítěte po celou dobu klesal z 29,5 roku na 28 let.

Graf 30: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Finsku, 1950–1965

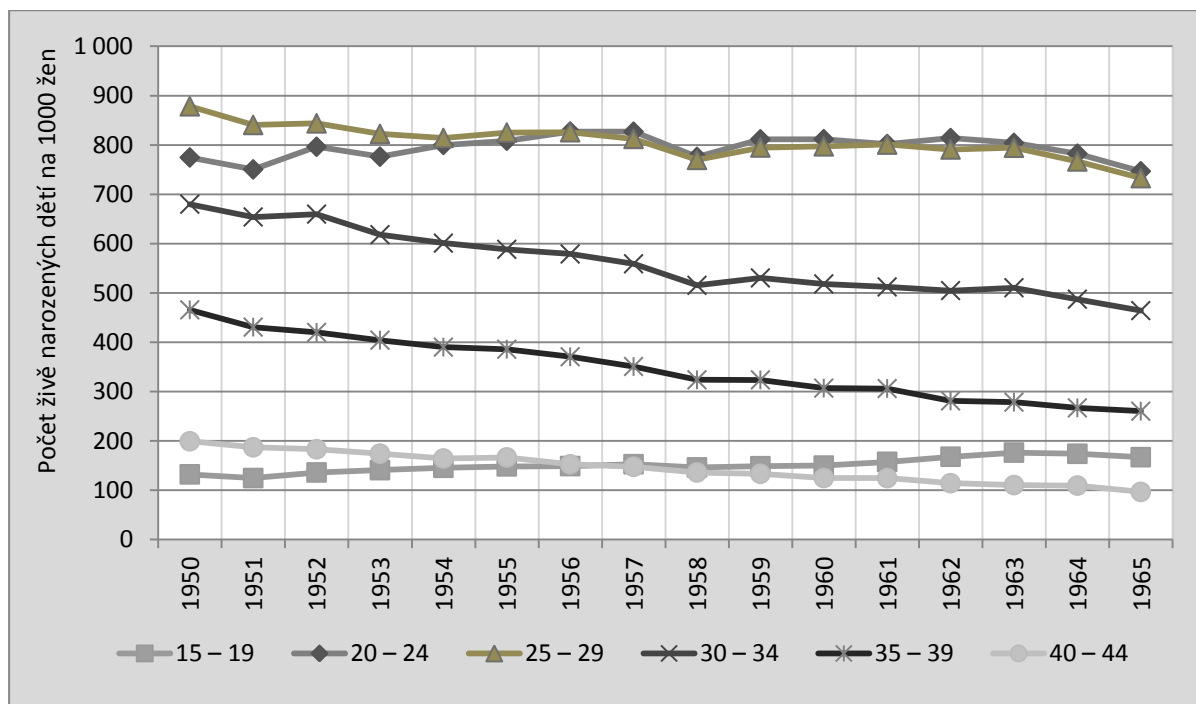

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

⁷² Zajímavé okamžiky finských dějin [online]. Dostupné z: <http://finsko.com/finsko/okamziky/>

Rozložení měr plodnosti podle věkových skupin zobrazuje Graf 31. Ve věkových skupinách 20–24 a 25–29 let se rodilo po celé období zhruba 800 dětí na 1000 žen. V úplném závěru míry plodnosti poměrně klesaly. Plodnost ostatních věkových skupin se mírně snižovala. Výjimkou byla skupina 15–19 let, kde naopak stoupala. Příčinnou poklesu měr plodnosti ve vyšších věkových skupinách bylo pravděpodobně omezování počtu dětí po dosažení chtěného počtu, a to i u věkové skupiny 30–34 let.

Graf 31: Vývoj specifických měr plodnosti ve Finsku, 1950–1965.

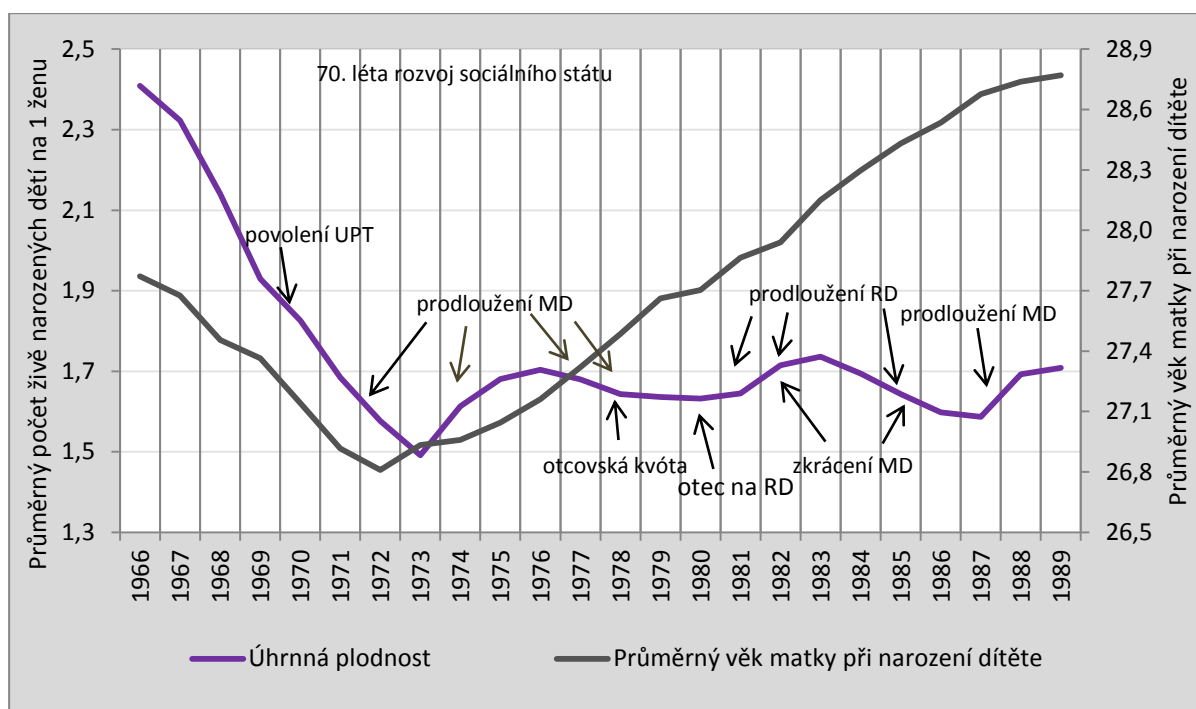

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Vývoj plodnosti v následujícím období ukazuje Graf 32. Od počátku období až do roku 1973 prudce klesala úhrnná plodnost z 2,4 na méně než 1,5 dítěte na ženu v reprodukčním věku. Pod úroveň prosté reprodukce se dostala poprvé v roce 1967. Od 70. let se začal rozvíjet ve Finsku koncept sociálního státu a hned několikrát byla prodloužena mateřská dovolená. Ačkoli v té době zažíval svět ekonomickou krizi, finská ekonomika, která byla do té doby značně navázána na dřevozpracovatelský průmysl, rostla. Od roku 1973, kdy dosáhla lokálního minima pod hodnotou 1,5 dítěte na ženu, se postupně zvyšovala až na úroveň 1,7 v roce 1976. Od tohoto roku až do počátku 80. let kolísala mezi 1,6–1,7. V letech 1982 a 1983 se krátkodobě zvýšila nad 1,7. V první polovině 80. let došlo k několika zkrácením mateřské dovolené, která však byla kompenzována prodloužením rodičovské dovolené, takže doba, kdy mohli rodiče setrvat doma s dítětem, byla srovnatelná nebo dokonce mírně delší. V závěru 80. let se úhrnná plodnost zvyšovala.

Průměrný věk matky při narození dítěte až do roku 1972 klesal stejně jako v celém minulém období. Od tohoto roku, kde dosáhl lokálního minima, začal kontinuálně růst. Během těchto 17 let se zvýšil o 2 roky – na 28,8 let.

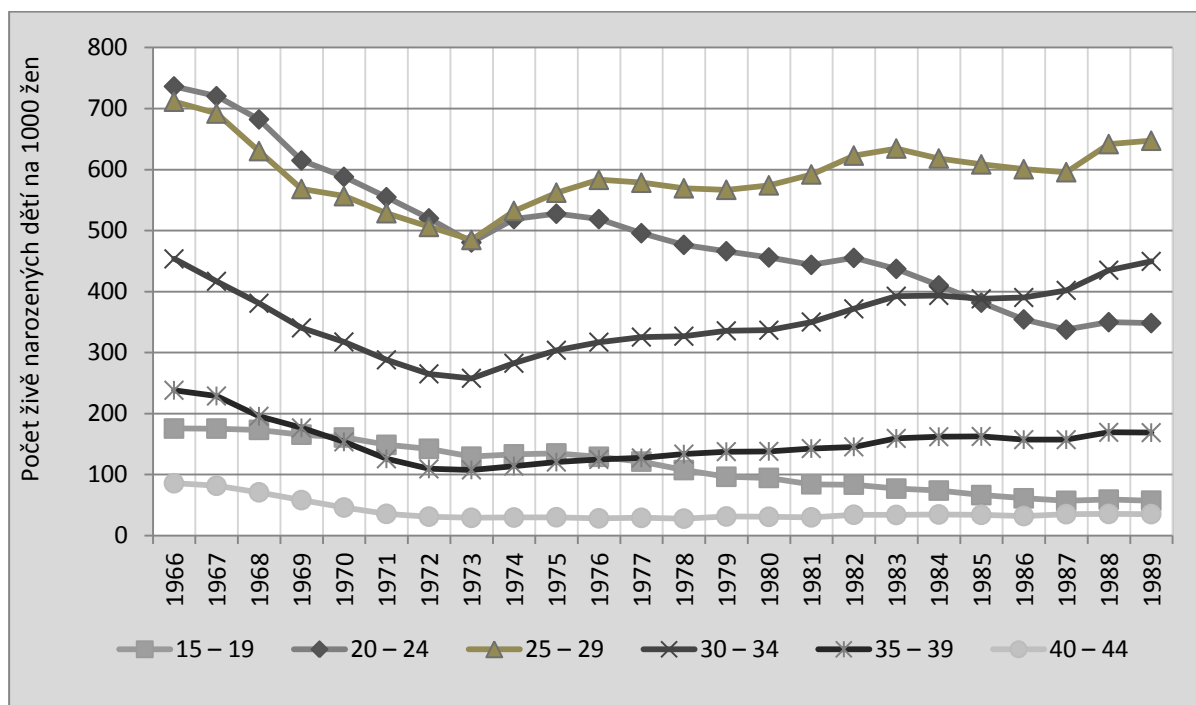
Graf 32: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Finsku, 1966–1989

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Graf 33 zobrazuje míry plodnosti podle věkových skupin mezi lety 1966 a 1989. Na počátku období se snižovaly míry plodnosti ve všech věkových skupinách. Průměrně nejvíce dětí v poměru k ženám v dané věkové skupině se rodilo 20–24letým a 25–29letým. Plodnost těchto skupin se však od poloviny 60. let do roku 1973 se snižovala ze zhruba 700 dětí na 500 dětí na 1000 žen. Od tohoto roku se míry plodnosti v těchto věkových skupinách začaly výrazně lišit. Zatímco se plodnost žen ve věku 25–29 až do konce 80. let zvyšovala, plodnost 20–24letých se snižovala. Od roku 1985 byla dokonce nižší než plodnost 30–34letých. Míry plodnosti 30–34letých od roku 1973 rostly. V souvislosti s druhým demografickým přechodem a odkládáním založení rodiny pomalu přebíraly rozhodující roli skupiny 25–29 a 30–34 let. K mírnému zvýšení po roce 1973 došlo i ve skupinách 35–39 let a 40–44 let. V celém období klesaly míry plodnosti 15–19letých z necelých 200 dětí na 1000 žen na 60 dětí.

Graf 33: Vývoj specifických měr plodnosti ve Finsku, 1966–1989.

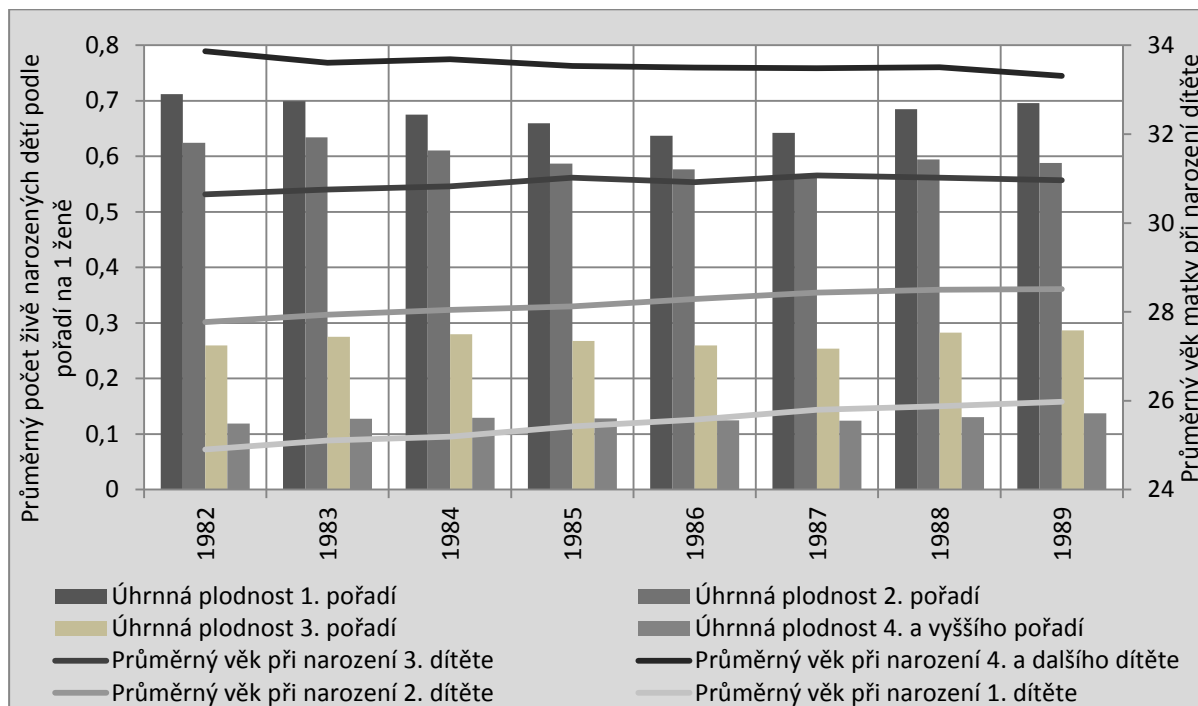

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Úhrnnou plodnost podle pořadí narození dítěte mezi lety 1982 a 1989 znázorňuje Graf 34. V celém sledovaném období byl poměrně malý rozdíl mezi úhrnnou plodností v prvním a druhém pořadí. Pokud se matce narodilo jedno dítě, často se narodilo i druhé. Úhrnná plodnost byla ve všech pořadích relativně stabilní. Úhrnná plodnost prvního pořadí byla nejnižší v roce 1986, kde její hodnota dosahovala 0,64 dítěte na 1 ženu. V roce 1987 bylo spočítáno lokální minimum – 0,57 dítěte narozeného ve druhém pořadí na 1 ženu. Úhrnná plodnost čtvrtého pořadí zůstávala stabilně kolem hodnoty 0,13 dítěte na 1 ženu v celém období.

Děti narozených v 1. pořadí bylo v roce 1982 zhruba 42 %, 36 % se narodilo v druhém pořadí, 15 % ve třetím a 7 % ve čtvrtém a vyšším pořadí. Tento podíl byl více méně konstantní v celém období. Průměrný věk při narození dítěte daného pořadí se ve všech pořadích mimo čtvrtého a vyššího pozvolna zvyšoval, nejvíce rostl v prvním pořadí, během osmi let z 25 na 26 let. Průměrný věk matek při narození druhého dítěte se zvýšil o půl roku na 28,5 let. O čtvrt roku se zvýšil věk matky při narození dítěte třetího pořadí.

Graf 34: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte ve Finsku, 1982–1989

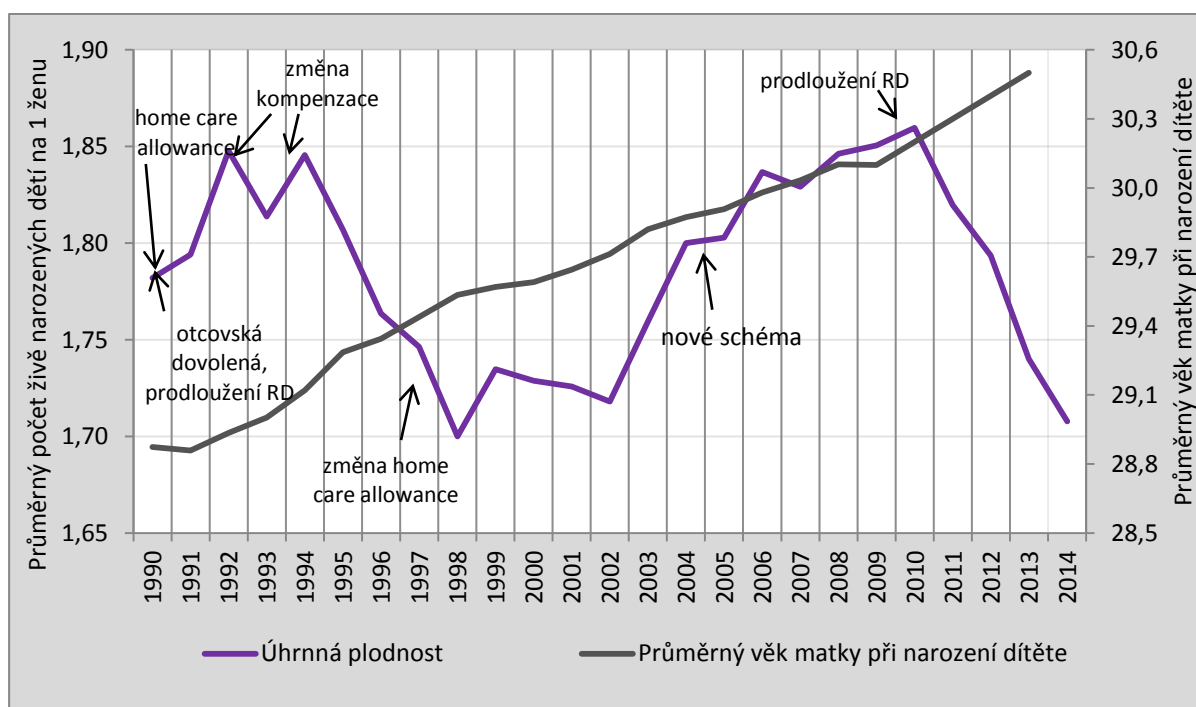

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Od počátku 90. let bylo renovováno schéma rodinné politiky, vývoj po roce 1990 zobrazuje Graf 35. Finsko bylo první mezi skandinávskými zeměmi, které zavedlo příspěvek pro rodiče, kteří pečují o své dítě doma a umožnilo jim tak vybrat si, kým jejich dítě bude vychovááno. Opatření přijatá na počátku 90. let byla v kombinaci s dalšími faktory příčinou nárůstu úhrnné plodnosti až na hodnotu 1,85 dítěte na ženu v roce 1992. Takto vysoká úroveň úhrnné plodnosti byla ve Finsku naposledy v roce 1970. Na počátku roku 1992 byla navýšena kompenzace rodičovské dovolené, aby o několik měsíců později byla znovu snížena. K dalším škrtům ve státním rozpočtu, které zasáhly do rodinné politiky, došlo v roce 1994. Platová kompenzace rodičovské dovolené byla opět snížena. Zhoršené ekonomické vyhlídky spolu se státními škrtů v rozpočtu mohly mít vliv na pokles plodnosti mezi lety 1994 až 1998. Ten se v roce 1998 zastavil na hodnotě 1,7 a do roku 2002 se pohyboval mírně nad touto hodnotou. Od roku 2002 se úhrnná plodnost až do roku 2010 zvyšovala až na hodnotu 1,85. V roce 2010 bylo opět Finsko negativně ovlivněno ekonomickou krizí a pokles úhrnné plodnosti až na úroveň z roku 1998 nezastavilo ani prodloužení rodičovské dovolené.

Průměrný věk matky při narození dítěte se stejně jako v minulém období po celou dobu zvyšoval. Na počátku období byl o málo nižší než je 29 let, v roce 2012 dosáhl hodnoty 30,4 let. O něco prudší byl meziroční růst v první polovině 90. let.

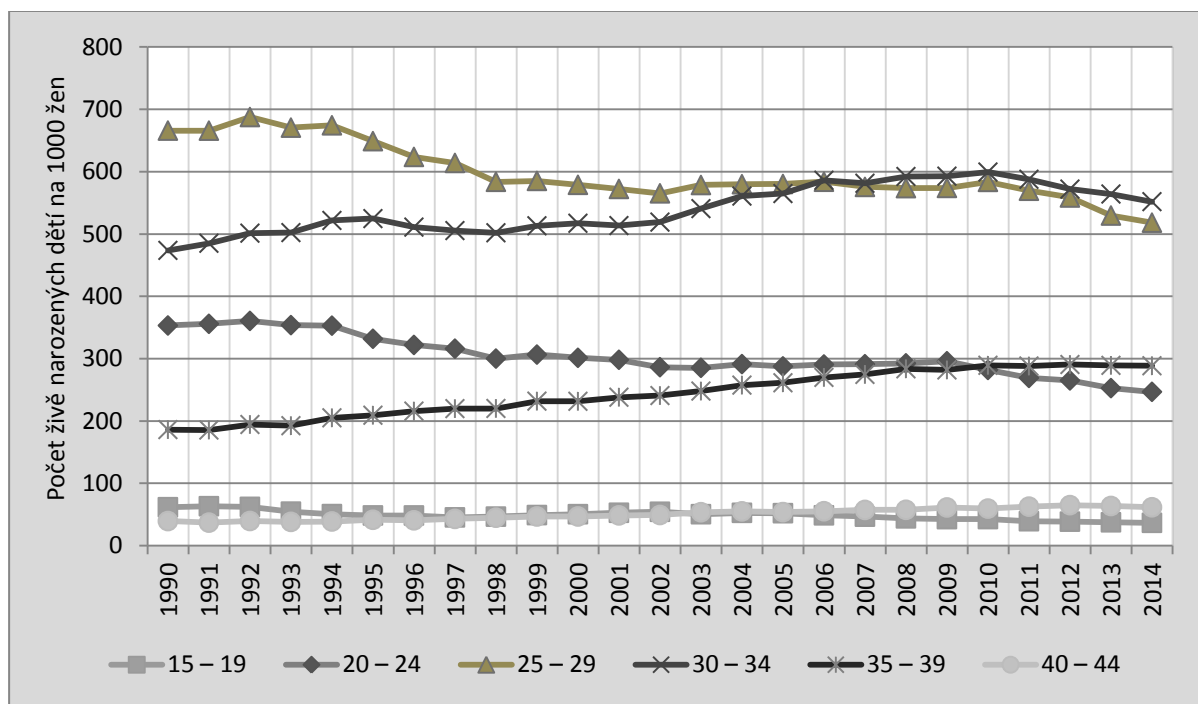
Graf 35: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky ve Finsku, 1990–2014

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Finland, vlastní výpočty.

Vývoj měr plodnosti v jednotlivých věkových skupinách ukazuje Graf 36. Bez většího zaváhání pokračoval i v tomto období trend posunu rodičovství do vyššího věku. Na počátku období se nejvíce na úhrnné plodnosti podílela skupina 25–29 let, postupně však rostl podíl 30–34letých matek. Od roku 2006 je podíl 30–34letých matek dokonce vyšší než podíl 25–29letých matek, ačkoli od tohoto roku obě hodnoty oscilují mezi 500 a 600 dětmi na 1000 žen daného věku. Stejně jako v minulém období rostou míry plodnosti ve věkových skupinách 35–39 a 40–44 let. Růst měr plodnosti ve starších věkových skupinách byl kompenzován poklesem plodnosti ve skupinách 15–19 a 20–24 let.

Graf 36: Vývoj specifických měr plodnosti ve Finsku, 1990–2014

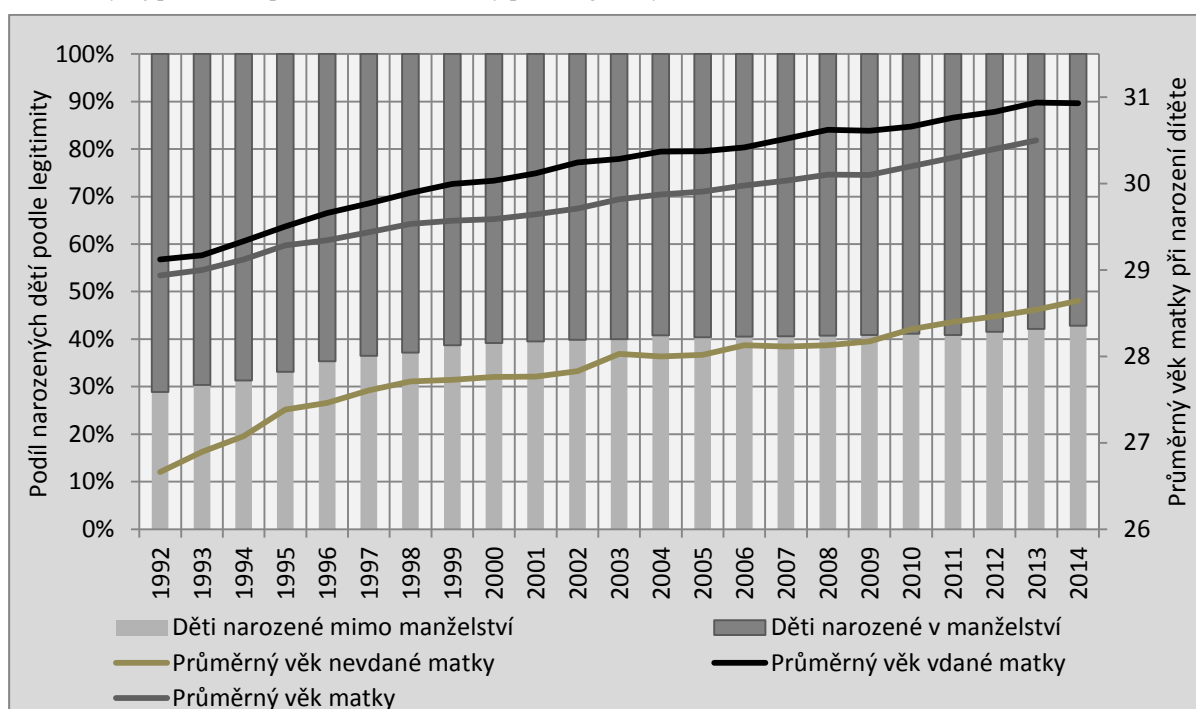

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Finland, vlastní výpočty.

Graf 37 sleduje podíl dětí a průměrný věk matky dle rodinného stavu matky od roku 1992. V rámci skandinávských zemí je Finsko jednou z tradičnějších zemí, ještě na počátku 90. let byl podíl dětí narozených mimo manželství 30 %. V Norsku, které v 90. letech mělo nejnižší podíl dětí narozených mimo manželství ze sledovaných států, se 40 % dětí rodilo nevdaným matkám. V celém období však relativně přibývalo dětí narozených mimo manželství a od roku 2003 byl vyšší než 40 %. V posledním sledovaném roce 2013 byl podíl dětí narozených nevdaným matkám 42 %, což je ale ve srovnání s ostatními skandinávskými zeměmi poměrně málo.

Průměrný věk nevdané matky při narození dítěte byl po celou dobu zhruba o 2,5 roku nižší. Věk vdaných i nevdaných matek rostl a během sledované doby se zvýšil o zhruba 2 roky.

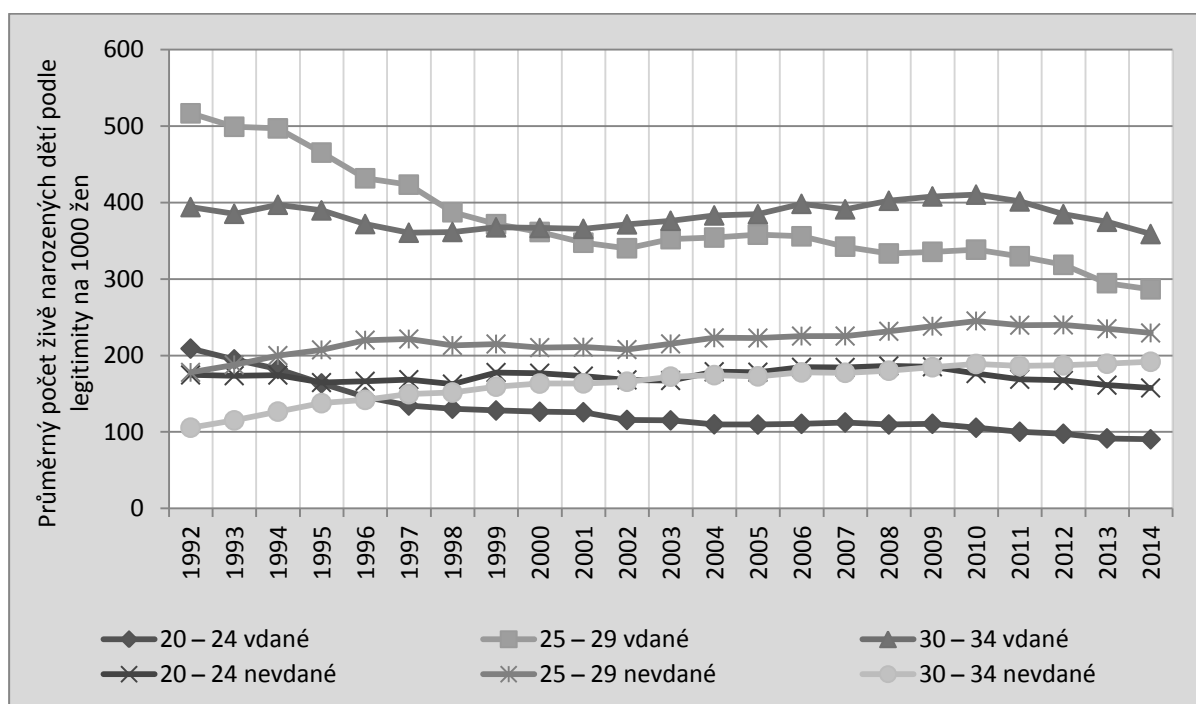
Graf 37: Vývoj plodnosti a průměrného věku matky podle legitimacy dítěte ve Finsku, 1992–2013

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Finland, vlastní výpočty.

Míry druhé kategorie sledující plodnost podle legitimacy dítěte a věku matky od roku 1992 do roku 2013 znázorňuje Graf 38. Nejvíce se na úhrnné plodnosti podílely vdané ženy ve věkové skupině 25–29 a 30–34 let. Zatímco se však plodnost 25–29letých vdaných žen rychle snižovala, u 30–34letých měla spíše vzestupnou tendenci. Od roku 2001 byla plodnost 30–34letých nejvyšší (kolem 400 dětí na 1000 žen v tomto věku). Zatímco mezi měrami manželské plodnosti došlo k růstu hodnot pouze v případě 30–34letých matek, míry nemanželské plodnosti rostly ve všech věkových skupinách. Poměrně stabilní v celém období byly míry plodnosti nevdaných matek ve věku 20–24 let. Od roku 2010 jsou míry plodnosti 30–34letých nevdaných žen vyšší než míry 20–24letých. V tomto období poměrně rychle rostly míry plodnosti 25–29letých nevdaných matek – z 200 na necelých 250 dětí na 1000 žen.

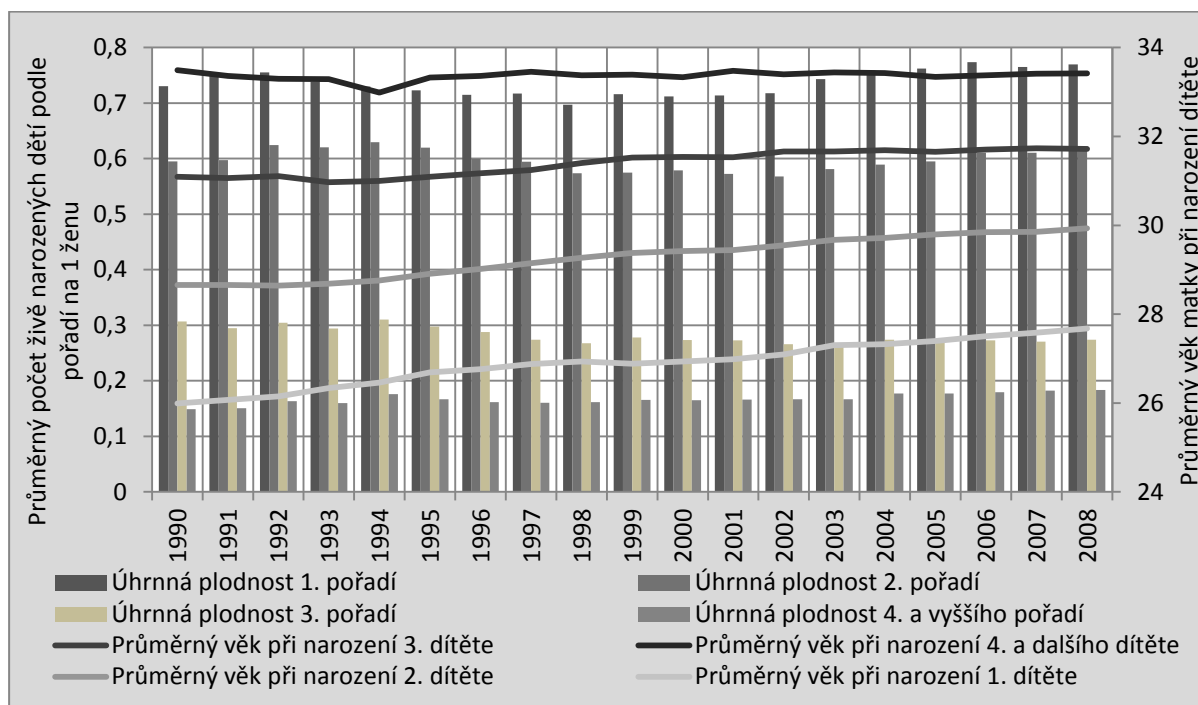
Graf 38: Vývoj plodnosti ve vybraných věkových skupinách podle legitimacy ve Finsku, 1992–2013

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Finland, vlastní výpočty.

Graf 39 zobrazuje úhrnnou plodnost podle pořadí mezi lety 1992 a 2008. Stejně jako v ostatních zemích platí, že ve Finsku existuje ideál rodiny se dvěma dětmi. Opatření přijatá na počátku 90. let měla největší vliv na rození dětí 1. pořadí. V roce 1990 se narodilo zhruba 41 % prvorozených, 34 % druhorozených a 26 % dětí ve vyšším pořadí. Z těchto 26 % bylo více než 66 % dětí narozeno ve 3. pořadí. Úhrnná plodnost podle pořadí je poměrně vysoká v 1. a 2. pořadí a je mezi nimi dlouhodobě poměrně malý rozdíl (ve druhém pořadí se 1 ženě rodí o 0,15 dítěte méně). V posledním sledovaném roce 2008 zůstávalo zastoupení 1. a 2. pořadí stejné a ve 3. a vyšším pořadí se narodilo 25 % dětí. Úhrnná plodnost ve 3. a vyšším pořadí se však změnila. Klesala úhrnná plodnost 3. pořadí a stoupala ve 4. a vyšším pořadí až na cca 0,18 dítěte na 1 ženu. Průměrný věk matky při narození dítěte ve všech pořadích mimo 4. a vyššího mírně rostl, nejvíce při narození dítěte 1. pořadí – z 26 vzrostl na 27,7 let.

Graf 39: Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matky dle pořadí živě narozeného dítěte ve Finsku, 1990–2010

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, vlastní výpočty.

Specifikum Finska spočívá v časném nástupu žen na trh práce. Zatímco v 50. a první polovině 60. let byla úhrnná plodnost v ostatních sledovaných zemích poměrně stabilní a klesat začala až v 70. letech, Finsko nejprudší pokles zasáhl o 10 let dříve. Úhrnná plodnost se ve Finsku více méně ustálila už v 80. letech, kdy v ostatních zemích byla dokončována změna režimu plodnosti, a docházelo ke kompenzaci jejího odložení.

4.5 Srovnání vývoje plodnosti vybraných zemí

6.5.1. Vývoj úhrnné plodnosti

Z výše analyzovaného vývoje plodnosti je patrné, že jsou mezi skandinávskými zeměmi značné podobnosti i odlišnosti. Po skončení druhé světové války měly země různou startovní pozici. Zatímco Švédsko, Norsko i Dánsko čerpalo dotace Marshallova plánu, Finsko platilo válečné reparace.

Graf 40 srovnává úhrnnou plodnost vybraných států od roku 1950 do roku 2014. Švédsko, Norsko, Dánsko a Finsko byly vyhodnoceny jako státy, které odpovídají skandinávskému typu rodinné politiky. Do grafu byl zařazen i vývoj Francie a Německa, které slouží jako referenční kategorie. Obě země se řadí k bismarckovskému modelu, avšak Francie se od tradičního vymezení liší poměrně silnou pronatalitní politikou a důrazem kladeným na předškolní zařízení. Oproti tomu Německo je typickým zástupcem bismarckovského modelu s důrazem kladeným na tradiční hodnoty rodiny a omezenou státní podporou. Zatímco Francie se dnes řadí mezi země s nejvyšší plodností v Evropě, Německo řeší problém klesajícího zastoupení dětí ve věku 0–14 let a hledá řešení k zajištění dostatečných zdrojů pro stárnoucí populaci.

Úhrnná plodnost ve všech státech byla však až do poloviny 60. let poměrně vysoká a pohybovala se nad hranicí prosté reprodukce. Společným znakem je prudký pokles plodnosti v druhé polovině 60. a počátkem 70. let, který byl pravděpodobně důsledkem souhry společenských změn též někdy nazývaných druhým demografickým přechodem (Lesthaghe 2010). Největší pokles úhrnné plodnosti byl zaznamenán ve Finsku, jehož úhrnná plodnost ještě v roce 1950 přesahovala 3,2 dítěte na ženu, v roce 1973 klesla dokonce pod 1,5, což je historické minimum úhrnné plodnosti Finska. V polovině 60. let byla ve všech státech zavedena placená mateřská dovolená. Zatímco však v roce 1964 byla ve Finsku mateřská dovolená dlouhá 9 týdnů se zhruba 45 % náhradou mzdy, ve Švédsku byla její délka 6 měsíců s 80 % kompenzací původní mzdy.

Ve Švédsku a Dánsku byl pokles úhrnné plodnosti v porovnání s Finskem pozvolnější a v 70. letech byl zpomalen. Zpomalení mohlo být dáno změnou náhledu na rodičovství a rozšiřujícími se možnostmi skloubení péče o dítě a práce, jak ve Švédsku, tak v Dánsku. Poté až do druhé poloviny 70. let ve Švédsku a do počátku 80. let v Dánsku úhrnná plodnost navzdory zavádění nových opatření a optimalizaci již stávajících klesala.

K poklesu úhrnné plodnosti docházelo v průběhu 70. let i v Norsku, kde se však ještě na konci 60. let úhrnná plodnost pohybovala nad 2,75 dětmi na ženu. Úhrnná plodnost až do roku 1977 prudce klesala, po té byla zpomalena zavedením celé řady opatření cílených na zapojení otce do výchovy a větší svobodu ženy. Následoval ještě mírný pokles nad úroveň 1,75, kdy bylo v roce 1983 dosaženo minima.

Celá 80. léta se nesla ve znamení ekonomické prosperity. Státy si hledaly svou vlastní cestu a rodinné politiky se začaly více lišit. V 80. letech byla ve skandinávských státech prosazována silná rodinná politika, a zatímco plodnost Francie a Německa stále klesala, úhrnná plodnost ve skandinávských státech se zvyšovala. Na počátku 80. let byla již ve všech skandinávských státech zavedena placená rodičovská dovolená, její délka se pohybovala od 24 dní ve Finsku po 9 měsíců ve

Švédsku. V 80. letech byl kladen důraz na zrovnoprávnění mužů a žen ve výchově a byly zaváděny otcovské dovolené a otcovské kvóty. Specifickým opatřením, které přineslo skoro desetiletý růst úhrnné plodnosti, byl „speed premium“ model ve Švédsku. V ostatních skandinávských státech byl růst úhrnné plodnosti daleko pozvolnější, docházelo spíše k optimalizaci stávajících opatření. V polovině dekády byl ve Finsku představen home-care příspěvek, úroveň úhrnné plodnosti se však nezvýšila, jeho čerpání bylo zatím značně omezené.

Na počátku 90. let ještě dozníval efekt silných opatření a byla zaváděna nová. Poté se však situace v důsledku ekonomické krize velmi rychle měnila a úhrnná plodnost ve skandinávských zemích klesala. Nejrychleji klesala úhrnná plodnost Švédska, kde v druhé polovině 80. A na počátku 90. let docházelo díky „speed premium“ opatření k anticipaci plodnosti. Úhrnná plodnost v ostatních státech klesala daleko pozvolněji zejména potom vlivem úsporných opatření a nestabilní ekonomické i politické situace.

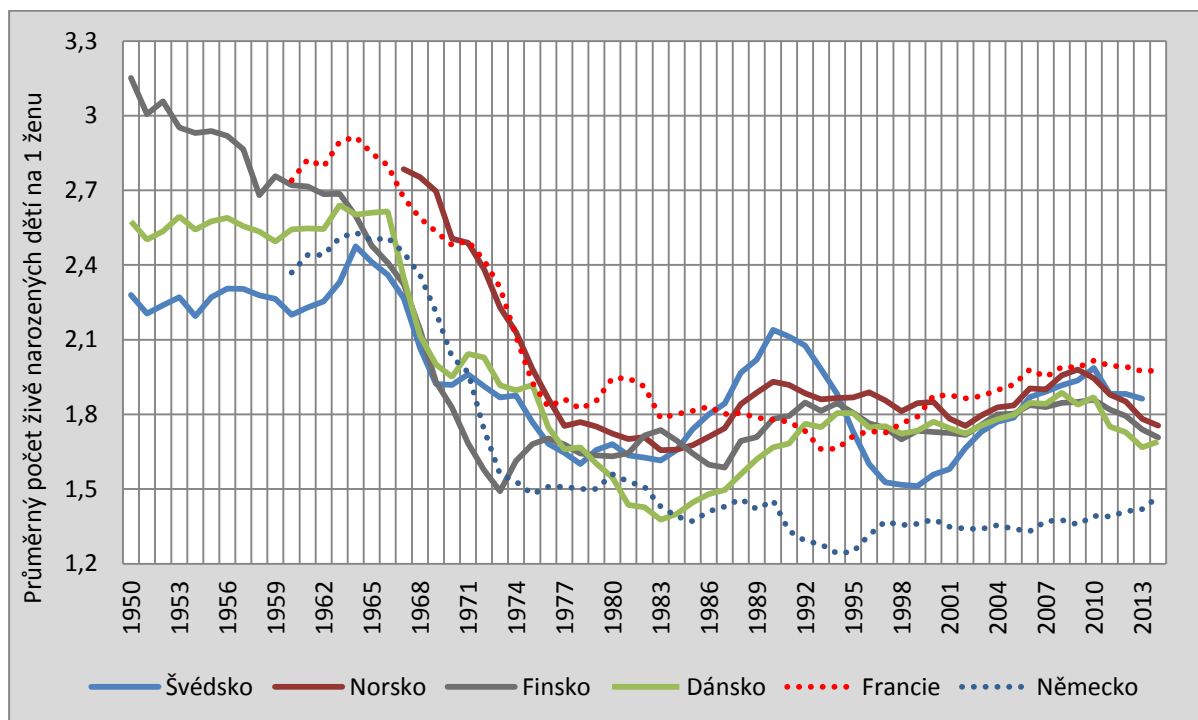
Po odeznění krize koncem 90. let úhrnná plodnost opět rostla. Důležitým faktorem mohlo být zavedení home-care neboli cash-for-care příspěvku, který rozšířil možnosti péče o děti předškolního věku. Po roce 2000 byla dosud platná schémata rodinné politiky novelizována a vlivem těchto změn úhrnná plodnost kolísala.

Zatímco v referenčních státech dosáhla úhrnná plodnost minima na počátku 90. let, ve většině skandinávských zemí to bylo o 10–15 let dříve. Plodnost Francie v důsledku pronatalitních opatření po té pozvolna rostla a v roce 2014 se pohybovala okolo 1,95. Plodnost v druhé referenční zemi klesla na minimum 1,25 v roce 1995, po té se zvyšovala už jen velmi pozvolna. Německo je dnes zemí s jedním z nejvyšších indexů stárí, v roce 2014 připadalo na 100 osob ve věku 15–64 let 33 osob starších 64 let⁷³. V témže roce byl podíl dětské složky populace (0–14 let) 13%, podíl osob nad 64 let přesahoval 20 %.

Ve srovnání s referenčními státy se zdá skandinávský model velice úspěšný. Pokles úhrnné plodnosti byl vlivem opatření zastaven už v 70. letech a od 80. let se úhrnná plodnost pozvolna zvyšovala. Od počátku 90. let však rostla úhrnná plodnost i ve Francii a v roce 2014 převyšovala úhrnná plodnost Francie všechny skandinávské státy, jejichž hodnoty se stabilizovaly okolo 1,8 dítěte na ženu. V Německu se pokles zastavil počátkem 90. let, nicméně po té docházelo k velmi mírnému růstu a hodnoty úhrnné plodnosti v posledních letech nepřesáhly hranici 1,5 dětí na ženu.

⁷³ OECD Statistics. [online] Dostupné z [www: http://stats.oecd.org/#](http://stats.oecd.org/#).

Graf 40 Vývoj úhrnné plodnosti ve vybraných státech, 1950–2014

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Denmark, Statistics Sweden, Statistics Norway, Statistics Finland, OECD Database, vlastní výpočty.

6.5.2. Vývoj modelu pozdní plodnosti

Vývoj plodnosti ve vybraných věkových skupinách ukazuje Graf 41. Na počátku období byly specifické míry plodnosti ve věkové skupině 20–24 let velmi vysoké a až do poloviny 60. let ve všech státech rostly⁷⁴. V Dánsku hodnoty plodnosti 20–24letých žen převyšovaly plodnost 25–29letých, ještě v polovině 60. let se 1000 žen ve věku 20–24 rodilo více než 850 dětí. Podobně vysoká úroveň plodnosti byla v roce 1967 i v Norsku. Nižší plodnost žen ve věku 20–24 let byla ve Švédsku, jehož úhrnná plodnost byla do poloviny 60. let mezi skandinávskými státy nejnižší.

Vysoké byly i míry plodnosti žen ve věku 25–29 let. Zatímco však v Dánsku byly do poloviny 60. let stabilní, ve Finsku už docházelo k mírnému poklesu. Ve Švédsku se naopak míry plodnosti v tomto věku zvyšovaly a v roce 1964 dosáhly maxima 782 dětí na 1000 žen daného věku. Tento růst mohl souviset se zlepšením podmínek mateřské dovolené (prodloužení a výrazné navýšení platové kompenzace). Míry plodnosti 30–34letých žen se ve Švédsku a Dánsku pohybovaly okolo 450 dětí na 1000 žen a byly více méně stabilní. Ve Finsku se plodnost matek v této věkové skupině snižovala.

Zhruba od poloviny 60. let docházelo k prudkému poklesu měr plodnosti ve všech věkových skupinách. V Dánsku a Švédsku byl na počátku 70. let pokles zpomalen a došlo i k mírnému zvýšení měr plodnosti ve všech věkových skupinách. Důvodem zastavení propadu mohlo být zavádění nových opatření spojených se zapojením otce do výchovy a rozšiřování předškolní péče. Až do roku 1973 prudce klesaly míry plodnosti ve všech věkových skupinách ve Finsku, od počátku 70. let však byl postupně rozvíjen sociální stát, který přispěl k zastavení poklesu. Nejpozději začal, a také nejpozději skončil, pokles měr plodnosti v Norsku, který se dotkl všech věkových skupin. Do této doby se vývoj plodnosti v jednotlivých věkových skupinách výrazně nelišil. Různily se hodnoty, ale pokud klesaly míry plodnosti jedné skupiny, často klesaly i míry ostatních. Situace se však měnila a od druhé poloviny 70. let se vývoj plodnosti podle věkových skupin začal lišit.

Pokles měr plodnosti ve věku 20–24 let i nadále plynule pokračoval a to s menšími výjimkami až do současnosti. Zakládání rodiny se od 70. let začalo posouvat do vyššího věku. Nejnižší úroveň plodnosti věkové skupiny 20–24 let byla v roce 2014 v Dánsku (narodilo se zhruba 170 dětí 1000 ženám v dané skupině), nejvyšší ve Finsku, kde se narodilo 250 dětí 1000 ženám ve věku 20–24 let. Trend klesající plodnosti v této věkové skupině byl v 80. letech narušen ve Švédsku, kde byla v té době prosazována štedrá rodinná politika a díky „speed premium“ modelu se měnilo i časování. Tyto dva faktory společně s příznivou ekonomickou situací byly příčinnou téměř desetiletého růstu plodnosti, který byl však vystřídán prudkým poklesem vlivem omezování státních investic do rodinné politiky a anticipací plodnosti 80. let.

V roce 1977 se nejvíce přiblížily hodnoty měr plodnosti ve věkové skupině 25–29 let ve všech státech. V tomto roce se průměrně narodilo asi 600 dětí 1000 žen v dané věkové skupině. Zatímco však v Dánsku míry plodnosti ještě po dobu následujících 4 let klesaly, míry plodnosti žen v ostatních státech se začaly pomalu zvyšovat a rostly až do 90. let. Obdobná situace byla i u matek ve věku 30–34 let, jejichž míry plodnosti podle věku se v roce 1975 pohybovaly kolem 310 dětí na 1000 žen. V následujících letech však míry plodnosti této věkové skupiny rychle rostly a koncem 80. let (ve Švédsku již v roce 1983) překřížily klesající křivky plodnosti 20–24letých matek.

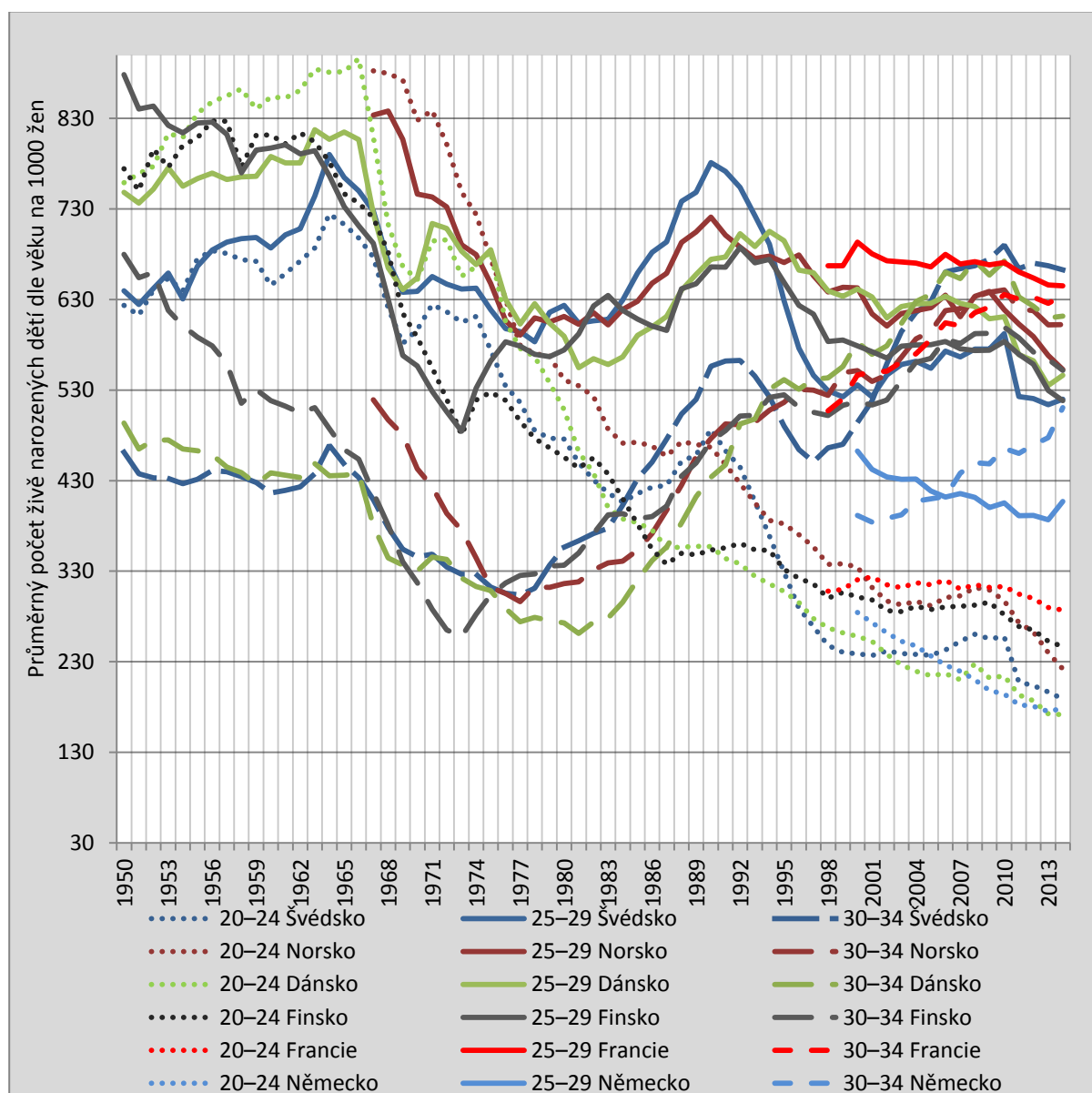
⁷⁴ Specifické míry plodnosti v Norsku jsou sledovány až od roku 1967.

Nová situace nastala v devadesátých letech, kdy se snižovaly míry plodnosti 25–29letých matek, avšak plodnost 30–34letých rostla. Výjimkou bylo opět Švédsko, kde až do druhé poloviny 90. let klesaly míry plodnosti 25–29letých i 30–34letých. Starší věková skupina však od roku 1998 prudce rostla a od roku 2002 byly míry plodnosti 30–34letých vyšší než míry 25–29letých žen. K překřížení křivek specifických měr plodnosti docházelo později i v ostatních státech. V roce 2014 byly míry plodnosti žen ve věku 30–34 let vyšší než míry plodnosti 25–29letých. Míry plodnosti věkové skupiny 30–34 se v roce 2014 pohybovaly zhruba mezi 650 a 550 dětmi na 1000 žen daného věku, nejvyšší byly ve Švédsku, nejnižší ve Finsku. Míry plodnosti žen ve věku 25–29 let se ve stejném roce pohybovaly mezi 550 a 510 dětmi na 1000 žen z dané skupiny, nejvyšší byly v Norsku, nejnižší ve Švédsku.

Z vývoje měr plodnosti podle věkových skupin je patrné, že docházelo k posunu zakládání rodiny do vyššího věku a postupně se vyvíjel model pozdní plodnosti. Od 70. let přebíraly hlavní význam ve vývoji plodnosti 25–29leté ženy, od roku 2000 se věkovou skupinou s průměrně nejvyšším počtem narozených dětí na 1000 žen stala skupina 30–34 let.

Data za referenční státy jsou poskytována pouze od roku 1998 u Francie a od roku 2000 u Německa. V obou referenčních státech je patrný pokles měr plodnosti ve věku 20–24 let, které se pohybují více méně na úrovni skandinávských států. Mírně klesají i míry plodnosti ve věku 25–29 let. Zatímco však v Německu se od roku 2000 nepřesáhly úroveň 465 dětí na 1000 žen, ve Francii se pohybovaly mezi 660 a 630 dětmi na 1000 žen, což byla mírně vyšší úroveň, než měly v tomto období státy Skandinávie. Míry plodnosti v poslední sledované skupině (30–34 let) v celém období rostly. Zatímco však Francie díky pronatalitním opatřením dosahovaly téměř 630 dětí na 1000 žen, v Německu se pohybovaly pod 480 dětmi na 1000 žen. V závěru období došlo v Německu k prudkému růstu měr plodnosti a skupina 30–34letých přesáhla míry plodnosti 25–29letých. Ve Francii byly v celém období míry plodnosti 25–29letých vyšší než 30–34letých. Ve skandinávských státech jsou míry plodnosti těchto skupin poměrně podobné, největší rozdíl byl ve Švédsku, kde v roce 2014 přesahovaly míry plodnosti 30–34letých 25–29leté o více než 100 dětí na 1000 žen.

Graf 41: Vývoj specifických měr plodnosti ve vybraných státech 1950–2014.

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Denmark, Statistics Sweden, Statistics Norway, Statistics Finland, OECD Family Database, vlastní výpočty.

6.5.3. Vývoj časování plodnosti

Graf 42 ukazuje vývoj průměrného věku matky při narození dítěte prvního pořadí mezi lety 1967 a 2014. Zvyšující se průměrný věk matky při narození dítěte 1. pořadí je jasným indikátorem posunu zakládání rodiny do vyššího věku. Na počátku období se průměrný věk matky při narození prvního dítěte mírně snižoval, a to až do počátku 70. let. Tento pokles můžeme pozorovat u Norska i Švédska, kde se ještě na počátku 70. let pohyboval průměrný věk při narození dítěte prvního pořadí okolo 23,6 let ve Švédsku a 22,8 let v Norsku.

Od 70. let se však věk matek při narození prvního dítěte zvyšoval a tento trend pokračoval až do roku 2013. Důvodem k začátku posunu zakládání rodiny mohl být vstup žen na trh práce. Aby rodič měl nárok na pobírání mateřského/rodičovského příspěvku, musel před nastoupením na mateřskou/rodičovskou dovolenou odpracovat určitý počet hodin. To motivovalo mladé ženy

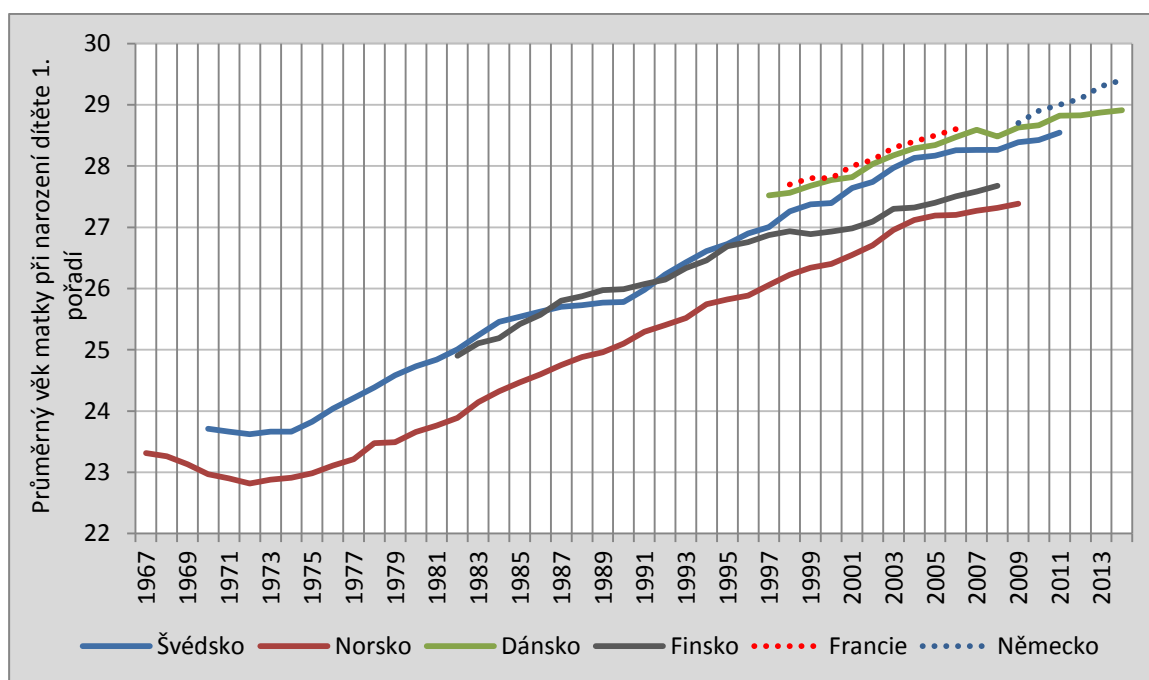
k budování kariéry a osamostanění se, tím pádem nebyly tak závislé na muži a brzkém založení rodiny.

K mírnému zbrzdění trendu růstu průměrného věku matky při narození prvního dítěte došlo v druhé polovině 80. let ve Švédsku, právě v důsledku již zmíněného „speed premium“ modelu, který měl urychlit návrat ženy do práce po porodu. Od 80. let sledujeme vývoj průměrného věku matky při narození prvního dítěte i ve Finsku, které sleduje stejný trend jako ostatní dva státy. Od poloviny 90. let se přidává i křivka ukazující vývoj Dánska, kde byl průměrný věk matky při narození prvního dítěte ze všech států nejvyšší. V roce 1996 dosahoval 27,5 roku, v roce 2013 se blížil k 29 letům.

Průměrný věk matky při narození prvního dítěte se během sledovaného období zvýšil v Norsku z 22,8 let v roce 1972 na 27,4 let v roce 2007, ve Švédsku z 23,6 v roce 1972 na 28,8 let v roce 2013. Výjimkou nebyl ani průměrný věk matky při narození dítěte ve Finsku, který se během sledovaného období zvýšil z necelých 25 let na 27,7.

Průměrný věk v referenčních státech bismarckovského režimu byl dokonce ještě mírně vyšší než průměrný věk matek při narození prvního dítěte v Dánsku. Vývoj je sledován ve Francii mezi lety 1998 a 2006, v Německu potom mezi lety 2010 a 2014. V obou případech se průměrný věk matky při narození prvního dítěte zvyšoval.

Graf 42: Vývoj průměrného věku matky při narození dítěte prvního pořadí ve vybraných státech, 1967–2014.

Zdroj: Human Fertility Database, Human Mortality Database, Statistics Denmark, vlastní výpočty.

6.5.4. Vývoj podílu dětí narozených mimo manželství

Ve skandinávských zemích je historicky vysoký podíl dětí narozených mimo manželství. V průběhu sledovaného období se podíl dětí narozených mimo manželství ve všech státech zvyšoval, jak ukazuje Graf 43. Nejpatrnější je toto zvýšení u Švédska, za které byla k dispozici data od roku 1968. Na počátku 70. let se zhruba 19% dětí rodilo mimo manželství. O deset let později, roku 1980, se tento podíl zdvojnásobil a již mimo manželství se rodilo 40 % dětí. Podíl dětí narozených mimo manželství

se v následujícím desetiletí plynule zvyšoval a v roce 1989 se rodila do manželství už jen necelá polovina dětí. Mezi lety 1989 a 1990 se však podíl dětí narozených mimo manželství skokově snížil o 5 %. Tento skok byl způsoben prudkým nárůstem počtu manželství. Od roku 1990 se podíl dětí narozených mimo manželství začal opět zvyšovat a v roce 2003 dosáhl svého maxima – 56%. Po té se podíl ustálil okolo 55 %.

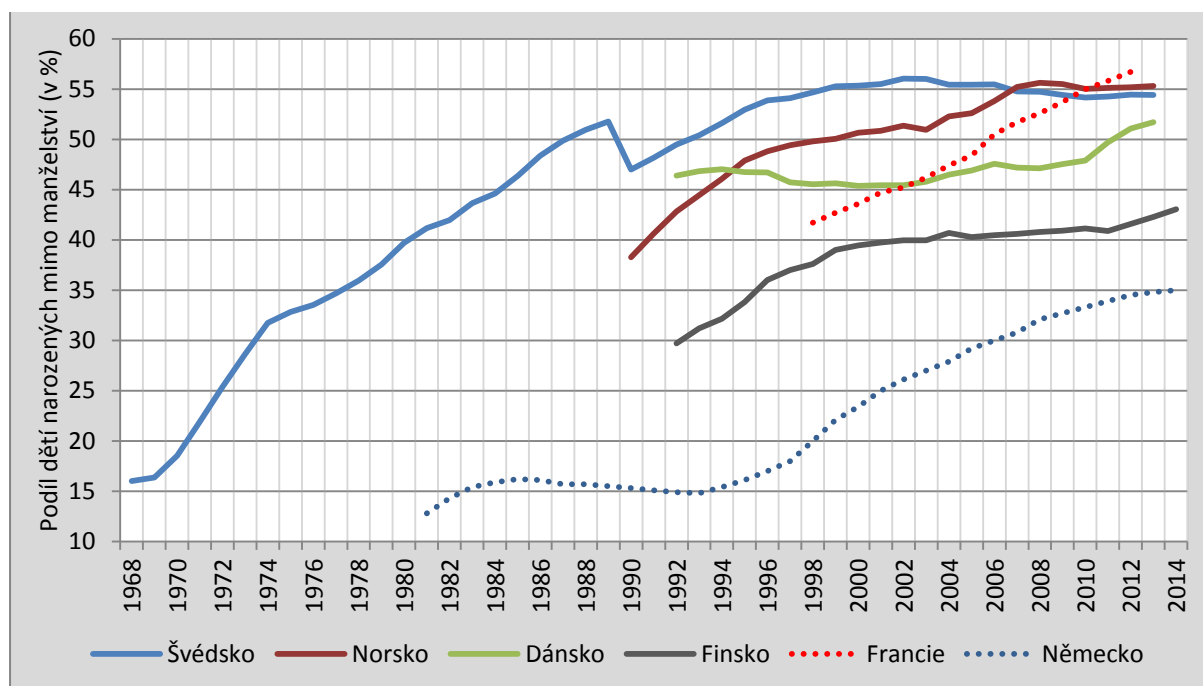
V Norsku a Finsku státech byl vývoj od roku 1990 respektive 1992 totožný. V Norsku se zvýšil podíl dětí narozených mimo manželství z 38 % v roce 1992 na necelých 56 % v roce 2008. Na této hodnotě se ustálil. Ve Finsku se v roce 1992 rodilo 30 % dětí mimo manželství, do roku 2004 se tento podíl na 40 %. Po té rostl už jen velmi pozvolna a v roce 2014 se v manželství rodilo 43 %. Podíl dětí narozených mimo manželství je ve Finsku ve srovnání s ostatními státy Skandinávie nejnižší, přesto se však pohybuje mírně nad průměrem OECD zemí⁷⁵. Trošku jiný trend sledoval podíl manželské plodnosti v Dánsku, kde se od počátku 90. let rodil mimo manželství poměrně stabilní podíl dětí (zhruba 45–47 %). V závěru sledovaného období však procento dětí narozených mimo manželství rostlo a v letech 2012 a 2013 už se mimo manželství rodila více než polovina dětí.

Ve všech skandinávských zemích se v závěru období rodilo alespoň 43 % dětí mimo manželství. Tento vysoký podíl může být zapříčiněn orientací sociálního systému na jednotlivce, kdy z uzavření manželství neplyne mnoho výhod. V závěru období se podíl narozených mimo manželství ve Švédsku a Norsku ustálil okolo 55 %. Podíl Finska a Dánska se ještě mírně zvyšoval.

Referenční státy se v podílu dětí narozených mimo manželství značně lišily. Německo bylo sledováno od roku 1981, kdy se podíl dětí narozených mimo manželství pohyboval pod 15 %. Okolo této hodnoty se podíl pohyboval až do roku 1993. V témže roce se ve skandinávských státech rodilo mimo manželství již více než 30 % dětí. Od poloviny 90. let se podíl dětí narozených mimo manželství v Německu začal postupně zvyšovat a v roce 2014 se přiblížil k 35 %. Přesto je v porovnání se skandinávskými státy tento podíl nižší, a to zejména kvůli tradičnímu smýšlení a legislativě zaměřené na manžele, nikoli jednotlivce. Rozdílnou situaci lze sledovat u Francie, kdy se podíl dětí narozených mimo manželství v celém období prudce zvyšoval a v roce 2011 a 2012 byl dokonce vyšší než podíl narozených mimo manželství ve Švédsku a Norsku.

⁷⁵ v roce 2014 se mimo manželství rodilo 40,5 % dětí.)

Graf 43: Srovnání vývoje podílu dětí narozených mimo manželství, 1968–2014.

Zdroj: Eurostat, Human Mortality Database, Statistics Denmark, OECD Statistics, vlastní výpočty.

Změnou v reprodukčním chování je posun zakládání rodiny do vyššího věku. Prodlužuje se doba, kterou mladí lidé tráví studiem či budováním kariéry. Na druhou stranu se rozvíjejí možnosti umělého oplodnění, které do určité míry mohou mírnit dopady tohoto posunu. Na rozdíl od států východní Evropy sice také dochází k posunu zakládání rodiny do vyššího věku, avšak podíl bezdětných se v průběhu let nezvyšuje (Duvander, Ferrarini 2009, s. 5). Rostoucí věk rodiček bývá kompenzován snížením meziporodního intervalu, aby bylo v co nejkratší době dosaženo ideálu dvoudětné rodiny (Neyer 2003, s. 4).

Na Evropské poměry vysoká úroveň plodnosti je dána kombinací celé řady faktorů, mezi nimiž dominuje podle autorů zabývajících se touto problematikou dostupnost předškolních zařízení (Rindfuss 2007) a podpora genderové rovnosti (Lappegard 2010). Velký vliv na růst plodnosti má podle Ronsena a Skredeho (2010) celkově silná rodinná politika. Neyer (2009) však dodává, že značný (ne-li rozhodující) vliv má také dlouhodobě stabilní příznivá ekonomická situace Norska.

Kapitola 7

Hodnocení postojů k vybraným aspektům rodinné politiky a reprodukce

Indikátorem zastaralé rodinné politiky může být například klesající plodnost. Cílem rodinné politiky by však mělo být poklesu plodnosti předejít. V minulosti byly ustanoveny vládní komise, které se skládaly z odborníků z různých odvětví, jejichž úkolem bylo hledat příčiny poklesu a navrhnout řešení. Tato řešení však přicházela s dlouhou prodlevou, a tím pádem často ztrácela na efektivitě. Aby se celkový proces přijímání opatření urychlil, začala být v 80. letech periodicky prováděna různá výběrová šetření (například šetření European Values Study nebo Eurobarometer), která se mimo jiné zabývala potřebami rodiny a názory na současný systém podpory. Cílem tak bylo předcházet porodnostním krizím a upravit opatření tak, aby odrážela potřeby občanů. Díky výběrovým šetřením měly rodiny možnost dát najevo, jaké formy podpory by si představovaly a jaké jsou zbytečné. Na druhou stranu byl pohled rodiny značně zúžený a bylo tedy vhodné hledat inspiraci i na vyšší úrovni a přejímat fungující opatření jiných států. Indikátorem, zda takto zavedené opatření funguje, nemusí být právě jen vývoj demografických ukazatelů, ale též zpětná vazba ze strany veřejnosti zprostředkovaná právě výběrovým šetřením.

Vztah mezi rodinnou politikou a výsledky výběrových šetření je vzájemný a velmi úzký. Cílem následující kapitoly bude zjistit, jak se shodují zavedené nástroje rodinné politiky s potřebami rodiny, jak se liší postoje respondentů mezi jednotlivými státy, a zda existují mezi respondenty s různými demografickými charakteristikami názorové odlišnosti. Respondenti byli děleni do skupin podle pohlaví, věku, nejvyššího dosaženého vzdělání a rodinného stavu. Rozdíly mezi skupinami byly hodnoceny pomocí chí-kvadrát testu s hladinou $\alpha = 0,01$ a kvantifikovány pomocí binární logistické regrese. Rozdíly mezi skupinami, které se na základě chí-kvadrátu nejevily jako signifikantní, nejsou v tabulkách níže analyzovány.

7.1 Vyhodnocení rozdílů pomocí chí-kvadrát testu

7.1.1. Otázky týkající se vybraných opatření rodinné politiky

První dvě otázky přímo souvisejí s podobou rodičovské dovolené a existující legislativou daných zemí. Otázky byly transformovány do podoby, aby mohli být respondenti rozděleni do dvou skupin podle toho, zda s určitým výrokem souhlasí či nikoli. Otázky po úpravě znějí takto:

- Souhlasíte s výrokem: Rodičovskou/mateřskou dovolenou by měl alespoň částečně platit zaměstnavatel?
- Souhlasíte s výrokem: Placená dovolená by měla být delší než 6 měsíců?

Tabulka 13 ukazuje podíl respondentů podle vybraných charakteristik a příslušnosti ke státu, kteří si myslí, že by rodičovská/mateřská dovolená měla být alespoň částečně placena zaměstnavatelem. Relativně nejvíce kladných odpovědí bylo zaznamenáno v Dánsku, kde se zaměstnavatelé na příspěvku již podílí. Rozložení kladných odpovědí významně záviselo na věku. Čím starší respondent byl, tím spíše se klonil k názoru, že by se zaměstnavatel podílet neměl. Přesto i ve věkové skupině 55 a více let souhlas vyjádřila většina dánské populace. Podobný trend jako v Dánsku byl pozorován u Finska i Švédska. V obou zemích se mladší respondenti vyjadřovali častěji „pro“ než starší. Ve Finsku souhlasilo téměř 70 % z nejmladší věkové skupiny, ve věkové skupině 45–54 let už to bylo jen 40 %. Příspěvky jsou zde vypláceny státem, je proto poměrně důležitým zjištěním, že by značná část respondentů spoluúčast zaměstnavatele uvítala. Ve Švédsku je značný rozdíl mezi názory respondentů do 35 let a nad touto hranicí. Ve skupinách nad 35 let souhlasilo daleko méně dotazovaných, zaměstnavatel by se měl podílet jen podle zhruba 25 % respondentů.

Rozdílná situace byla zjištěna v Norsku, kde se naopak mladší respondenti více kloní k hrazení příspěvků státem, zatímco respondenti nad 35 let považují častěji za vhodnou i spoluúčast zaměstnavatele. Přesto by příspěvek měl alespoň částečně hradit zaměstnavatel jen podle necelé poloviny dotazovaných.

V rozložení podle pohlaví byl signifikantní rozdíl jen ve Finsku. Ženy se častěji přikláněly k názoru, že by dovolenou měl vyplácet i zaměstnavatel. Ve Finsku je historicky vysoký podíl pracujících žen, platová kompenzace je ve srovnání s ostatními státy spíše nižší. Tyto faktory by mohly být příčinou poměrně velkého zastoupení žen, které by chtěly dostávat příspěvek od zaměstnavatele.

Odpovědi se podle rodinného stavu respondenta lišily jen v Norsku a Dánsku. V obou zemích nejčastěji souhlasili svobodní respondenti. Velké rozdíly mezi zeměmi jsou v podílu souhlasu. Zatímco v Dánsku byla vždy „pro“ více než polovina, v Norsku souhlasilo nanejvýš 44 %, a to v kategorii svobodných. V Dánsku méně souhlasí rozvedení nebo ovdovělí než ostatní dvě kategorie. V Norsku toto rozdělení pozorováno nebylo.

Na základě Chí-kvadrát testu nebyly rozdíly mezi respondenty s různým vzděláním vyhodnoceny jako signifikantní.

Tabulka 13: Podíl respondentů, kteří souhlasí s výrokem: Rodičovský/mateřský příspěvek by měl alespoň částečně platit zaměstnavatel, 2012 (v %).

	Švédsko	Norsko	Finsko	Dánsko
celkové procento souhlasu	29	34	66	51
15–24	43	29	69	81
25–34	47	28	64	77
35–44	26	38	50	69
45–54	25	44	40	59
55+	26	34	45	56
muž	–	–	43	–
žena	–	–	57	–
manželství/partnerství	–	29	–	63
rozvod/rozchod	–	28	–	56
ovdovělí	–	38	–	53
svobodní	–	44	–	76
celkový rozsah souboru	913	1201	860	1118

Zdroj: ISSP 2012, vlastní zpracování.

Poznámky: ¹Hodnoty nesignifikantní na hladině α 0,01 nejsou uvedeny. V tabulce jsou označeny symbolem –.

Další vybraná otázka se zabývá délkou placené rodičovské dovolené. Respondenti byli rozděleni do dvou skupin na základě toho, zda by podle jejich názoru měla být placená dovolená delší než 6 měsíců či nikoli. Celkově převažuje názor, že rodič by měl mít možnost pobírat rodičovský příspěvek déle než půl roku. Tento postoj nalézá podporu spíše u starších věkových skupin. Nejvíce respondentů, kteří by chtěli 6měsíční a kratší placenou dovolenou, je ve Finsku (66 %), kde je paradoxně placená dovolená v současné době nejdelší a je možné získávat státní příspěvek na malé dítě až do tří let jeho věku. Dovolenou do 6 měsíců preferují spíše mladší respondenti. Ve Švédsku není větší rozdíl mezi odpověďmi respondentů nad 25 let.

S věkem se plynule zvyšuje podíl respondentů, kteří souhlasí s delší dovolenou, pouze ve Finsku. Poslední věková skupina 55 a více let se však znovu již přiklání ke kratší variantě. Důvodem může být zavedení home-care příspěvku až počátkem 90. let. Respondentům, kterým bylo v roce sběru dat 55 a více let bylo v době zavedení příspěvku nad 35 let a z velké části již v té době zrealizovali své reprodukční plány a takto dlouhou dovolenou neměli možnost zažít. Podobně se podíl souhlasících snížil i v poslední skupině v Norsku, kde byla možnost dlouhé dovolené zavedena až v roce 1998. V Norsku se mimo nejmladší skupinu však podíl souhlasících respondentů s věkem mírně snižuje.

Rozdíly podle pohlaví respondenta jsou patrné pouze v Norsku a Dánsku. Delší rodičovskou dovolenou by si v obou případech přáli více ženy než muži. Celkem se k ní kloní 85 % dotázaných žen v Norsku a jen 56 % v Dánsku, kde je poměrně dlouhá tradice rychlého návratu ženy do zaměstnání. K delší rodičovské dovolené se kloní více muži v Norsku, v Dánsku ji nepovažuje za ideální více než polovina dotázaných mužů.

Jako signifikantní se jeví rozdíly mezi osobami s různým rodinným stavem ve všech zemích kromě Dánska. Šestiměsíční a kratší dovolené jsou nejvíce nakloněni ovdovělí, naopak s ní nesouhlasí přes 78 % osob žijících v manželství nebo partnerství. Vysokou míru souhlasu s delší dovolenou

vyjádřili respondenti ve Švédsku (minimálně 78 respondentů ve všech kategoriích), nejmenší ve Finsku (maximálně 78 % u osob žijících s partnerem).

Zajímavý je pohled na rozdělení respondentů z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání. Až na výjimky platí, že čím jsou respondenti vzdělanější, tím spíše touží po delší placené dovolené. Možným vysvětlením tohoto jevu je to, že vzdělanější osoby často více vydělávají a hledají si i vzdělanějšího (a tedy často lépe zajištěného) partnera. Pokud zůstanou s potomkem déle doma, nemusí čelit problémům souvisejícím s nedostatkem financí. Stejně jako v předchozích případech by spíše kratší dovolenou uvítali Finové. Delší placenou dovolenou považuje za vhodnou naprostá většina Švédů.

Tabulka 14: Zastoupení respondentů podle vybraných charakteristik, kteří si myslí, že by placená dovolená měla být delší než 6 měsíců, 2012 (v %).

	Švédsko	Norsko	Finsko	Dánsko
celkové procento souhlasu	90	78	71	50
15–24	79	75	58	—
25–34	91	87	74	—
35–44	92	85	75	—
45–54	92	81	80	—
55+	92	70	68	—
muž	—	71	—	43
žena	—	85	—	56
manželství/partnerství	92	78	78	—
rozvod/rozchod	87	81	70	—
ovdovělí	78	54	38	—
svobodní	89	79	61	—
bez vzdělání	79	68	54	—
ZŠ	91	77	67	—
SŠ	92	76	72	—
VŠ	92	83	76	—
Ph.D.	92	87	80	—
celkový rozsah souboru	1017	1371	1073	1401

Zdroj: ISSP 2012, vlastní zpracování.

Poznámky: ¹Hodnoty nesignifikantní na hladině α 0,01 nejsou uvedeny. V tabulce jsou označeny symbolem —.

Názory respondentů na fungování rodinné politiky se mezi státy značně liší. Obecně lze říct, že respondenti považují systém své země za poměrně dobrý, neboť jejich postoje se ve většině případů shodují s již zavedenou rodinnou politikou. Pokud například respondent pochází ze země, kde je placená dovolená kratší, bude za ideální považovat také spíše kratší dovolenou a naopak. Výjimkou jsou finští respondenti, kteří ve většině případů považují za ideální kratší placenou dovolenou, než je v zemi zvykem.

7.1.2. Otázky týkající se přítomnosti rodičů ve výchově dítěte

Pro účely diplomové práce byly vybrány otázky týkající se rozložení placené dovolené mezi oba rodiče. V současné době může rodičovský příspěvek pobírat otec i matka. Dánsko je jedinou zemí, kde od roku 2002 neexistuje část vyhrazená jen pro muže. Ačkoli se státy snaží nastavit legislativní opatření tak, aby nebyl ani jeden z rodičů znevýhodněn, zastoupení otců, kteří zůstávají s dítětem doma, dosahuje (včetně doby čerpání kvóty) maximálně 25 %⁷⁶. Příčin může být několik – platová nerovnost mezi muži a ženami, kdy si rodina nemůže dovolit ztratit vyšší z příjmů nebo třeba názorové klima na zapojení otce a matky do výchovy. Z výběrového šetření byly do tohoto bloku zařazeny tři otázky. Stejně jako v předchozích případech byli respondenti pro účely práce rozděleni do dvou kategorií na ty, kteří s daným výrokiem souhlasí, a na ty, kteří nesouhlasí. Analyzovány byly tyto výroky:

- Souhlasíte s výrokiem: Měli by oba rodiče strávit s dítětem stejnou dobu?
- Souhlasíte s výrokiem: Žena s dítětem předškolního věku by neměla pracovat?
- Souhlasíte s výrokiem: Samotný rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako pár?

V případě prvního výroku nebyly nalezeny žádné signifikantní rozdíly. Celkově se o mírně více respondentů klonilo k názoru, že by rodiče s dítětem stejnou dobu trávit neměli, větší část péče by podle nich měla zastávat matka.

Rozložení respondentů, kteří si myslí, že by matka s dítětem předškolního věku neměla pracovat, do jednotlivých kategorií ukazuje Tabulka 14. Názory na to, zda a po jaké době by se měla žena vracet do práce, se v rámci Skandinávie velmi liší. Dánsko preferuje velmi brzký návrat a nabízí celou řadu možností, kam mohou rodiče své potomky svěřit, naopak ve Švédsku je snaha způsob péče o předškolní děti nechat na volbě rodiče.

Zajímavé výsledky přineslo rozložení respondentů podle věku, kdy respondenti ve věku 15–24 let byli ve Švédsku a Finsku mnohem více nakloněni setrvání ženy s dítětem doma než starší respondenti. Ve Švédsku lze pozorovat úměrnost – čím starší respondent, tím spíše se kloní k názoru, že by žena pracovat měla. Toto může být dáno zkušeností starších generací, že je třeba pracovat, a tím si ušetřit na stáří nebo také tradicí brzkého návratu do zaměstnání, kterou oni sami mohli zažít. Opačná situace je v Norsku, čím je respondent starší, tím spíše vyjádří souhlas s tvrzením, že by žena měla být doma. Vyjma první věkové skupiny sledují finské odpovědi stejný trend jako švédské – čím je respondent starší, tím spíše by doporučil ženě s dítětem předškolního věku pracovat.

V rozložení podle pohlaví dotazovaného se hodnoty různí jen v Norsku. Muži jsou daleko častěji pro, aby se žena vrátila do zaměstnání dříve. Rozdíly podle rodinného stavu respondenta nebyly v tomto případě pozorovány u žádné ze zemí.

Signifikantní rozdíly byly zaznamenány mezi respondenty různého vzdělání. Respondenti bez ukončeného základního vzdělání nejvíce souhlasili se setrváním ženy doma až do doby, než její potomek nastoupí do školy. Nejvíce se k tomu přikláněli respondenti bez vzdělání ve Švédsku, kde více než pětina doporučuje ženě zůstat s potomkem déle doma. Důvodem může být přesvědčení, že každý by si měl svobodně rozhodnout, co je pro jeho rodinu nejlepší. Téměř dvě pětiny respondentů se

⁷⁶ Nososco 2016 [online]. Dostupné z [www: http://old.indicators.nomos.dk/pxweb/Database/NomNos/databasetree.asp](http://old.indicators.nomos.dk/pxweb/Database/NomNos/databasetree.asp)

vyslovily pro setrvání ženy doma ve Finsku, kde je silná tradice dlouhé doby pobírání příspěvků, a předškolní zařízení jsou tak využívána méně⁷⁷. Paradoxně si respondenti v této otázce mírně protičeří s předchozí otázkou. Finští respondenti v ní spíše souhlasili s kratší dovolenou, než je 6 měsíců, na druhou stranu se až 36 % kloní k setrvání ženy doma, dokud dítě nenastoupí do školy.

Poměrně malé zastoupení souhlasu lze sledovat u Dánska, kde je tradice brzkého návratu do zaměstnání. Stejně jako v ostatních státech míra souhlasu s rostoucím vzděláním respondenta klesá. Možným vysvětlením je rozhodnutí budovat si kariéru a alespoň na částečný úvazek se do zaměstnání vrátit již brzy po porodu.

Poměrně malé zastoupení souhlasných odpovědí ve srovnání s ostatními státy uvedly osoby bez ukončeného vzdělání v Norsku. Nízké zastoupení první kategorie je kompenzováno poměrně vysokým zastoupením souhlasu u osob s ukončenou ZŠ. Poté podíl souhlasných odpovědí klesá. Stejně jako v Dánsku se i v Norsku mírně zvyšuje u osob s nejvyšším vzděláním.

Tabulka 15: Podíl respondentů, kteří souhlasí, že žena s dítětem předškolního věku by neměla pracovat, 2012(v %).

	Švédsko	Norsko	Finsko	Dánsko
celkové procento souhlasu	12	13	16	6
15–24	21	6	18	–
25–34	18	4	6	–
35–44	8	6	14	–
45–54	6	14	12	–
55+	5	17	22	–
muž	–	15	–	–
žena	–	8	–	–
bez vzdělání	21	12	36	11
ZŠ	18	24	23	9
SŠ	8	11	13	4
VŠ	6	7	11	3
Ph.D.	5	9	11	8
Celkový rozsah souboru	883	1231	915	1259

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Poznámky: ¹Hodnoty nesignifikantní na hladině α 0,01 nejsou uvedeny. V tabulce jsou označeny symbolem –.

Poslední otázkou, týkající se rozdělení rodičů při péči o dítě, je zjišťování postojů vůči samostatnému rodičovství. Skandinávské země mají dlouhou tradici mimomanželské plodnosti a dnes už se rodí nesezdaným matkám i více než polovina dětí. V souvislosti s rozvojem metod umělého oplodnění vyvstává otázka samostatného rodičovství, kdy jedinec (většinou žena) chce dítě, ale nemá nebo nechce trvalého partnera. Ve skandinávských zemích existují běžně dostupné kliniky plánovaného rodičovství spolupracující se spermobankami, pro ženy tudíž již není problémem počít bez partnera. Tento rychle se rozvíjející trend má celou řadu etických překážek. Jednou z nich jsou

⁷⁷ OECD Family Database [online]. Dostupné z [www: http://www.oecd.org/social/family/database.htm](http://www.oecd.org/social/family/database.htm).

úvahy o dlouhodobém působení jen jednoho rodiče na psychiku a zdravý vývoj dítěte. Postoj respondentů vůči samostatnému rodičovství je zkoumán níže.

Tabulka 16 ukazuje podíl respondentů podle demografických charakteristik, kteří souhlasí s výrokem, že samotný rodič může vychovat dítě stejně dobře jako pár. Signifikanční rozdíly byly pozorovány u všech států jen podle pohlaví, ve Finsku i podle rodinného stavu.

O něco konzervativněji se k dané problematice staví muži. V Norsku a Finsku souhlasila méně než polovina respondentů. Zemí s největším podílem souhlasu je Dánsko, kde je také mírná legislativa vztahující se k využití asistované reprodukce⁷⁸. Nejméně potom souhlasí finští respondenti. Ženy jsou k samostatnému rodičovství benevolentnější, a to zejména v Dánsku, kde 86 % dotázaných uvedlo, že samotný rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako pár. Vysvětlením rozdílu mezi pohlavími může být nedůvěra mužů ve vlastní schopnost postarat se o dítě nebo přesvědčení o nutnosti přítomnosti obou rodičů pro zdravý duševní vývoj dítěte.

Tabulka 16: Rozložení respondentů podle vybraných charakteristik, kteří souhlasí s výrokem, že samotný rodič může vychovat dítě stejně dobře jako pár, 2012(v %).

	Švédsko	Norsko	Finsko	Dánsko
celkové procento souhlasu	68	64	54	77
muž	54	48	39	68
žena	79	78	65	86
manželství/partnerství	—	—	48	—
rozvod/rozchod	—	—	68	—
ovdovělí	—	—	74	—
svobodní	—	—	59	—
celkový rozsah souboru	772	1062	864	1260

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Poznámky: ¹Hodnoty nesignifikanční na hladině α 0,01 nejsou uvedeny. V tabulce jsou označeny symbolem —.

Názory respondentů na problematiku rozdělení výchovy se v rámci států velmi lišily. Opět odráží již fungující systém rodinné politiky. Respondenti ze zemí, kde je zvykem od poměrně raného věku dítěte využívat předškolních zařízení, méně často souhlasí s výrokem, že by žena s malým dítětem neměla pracovat a naopak. K otázce samostatného rodičovství se nejpříznivěji staví Dánové, jejichž legislativa je k umělému oplodnění poměrně vstřícná a umožňuje otěhotnění i osobám bez partnera.

7.1.3. Otázky týkající sladění profesního života a rodiny

Ve třetím bloku budou analyzovány tři otázky, které se týkají postojů respondentů ke sladění rodiny a kariéry. První dvě otázky zjišťují, zda respondent vnímá negativní důsledky starosti o dítě, třetí otázka se respondentů ptá na ideální počet dětí v rodině. Po úpravě dat byli respondenti rozděleni do dvou skupin na ty, kteří souhlasili s následujícími výroky, a ty, kteří s nimi nesouhlasili:

⁷⁸ Danish Medicines Agency. Annual Report 2011 [online]. Dostupné z [www: https://laegemiddelstyrelsen.dk/.../3EB0BD2D19F94E68856D5BD88BC42FEE.ashx](https://laegemiddelstyrelsen.dk/.../3EB0BD2D19F94E68856D5BD88BC42FEE.ashx)

- Souhlasíte s výrokem: Děti jsou pro rodiče finanční zátěží?
- Souhlasíte s výrokem: Děti jsou překážkou při budování kariéry?
- Souhlasíte s výrokem: Ideální je mít maximálně dvě děti?

Podíl respondentů, kteří souhlasí s výrokem, že děti jsou pro rodiče finanční zátěží, zobrazuje Tabulka 17. Rozdíly podle věku byly signifikantní ve třech státech. Největší část respondentů, která souhlasila, byla v Dánsku, kde je platová kompenzace mateřské a rodičovské dovolené v porovnání s ostatními státy nejnižší. Děti se finanční zátěží zdály být zejména mladším respondentům, čím byl dotazovaný starší, tím spíše finanční zátěž nevnímal. Podobný vzor lze pozorovat u Norska i Finska, kde z nejmladší věkové skupiny souhlasilo méně respondentů než ze skupiny 25–34 let. Důvodem může být posouvání rodičovství do vyššího věku, kdy páry ve věku 25–34 let začínají o dítěti uvažovat a více si uvědomují náklady spojené s výchovou potomka. Nejvíce s výrokem nesouhlasí respondenti ve věku 55 a více let. U této otázky se výrazně projevuje státní podpora rodin. Norští rodiče, kteří jsou relativně nejvíce podporováni ze strany státu (míra platové kompenzace, štedrý systém příspěvků, ...) vnímají dítě jako finanční zátěž nejméně.

Rozdíly mezi pohlavími byly vyhodnoceny jako signifikantní ve třech státech. Muži vnímali finanční zátěž častěji než ženy, nejvíce potom v Dánsku. Možným vysvětlením rozdílu je nízká kompenzace rodičovské a mateřské dovolené, která klade na zaměstnaného rodiče nároky na uživení rodiny. Placená dovolená je v Dánsku více než v jiných státech čerpána ženami, muži se proto mohou obávat již zmíněných nároků, a tím vnímají náklady spojené s výchovou více.

Rozložení respondentů podle rodinného stavu ukazuje, že nejméně vnímají finanční zátěž ovdovělí, nejvíce naopak svobodní. V Dánsku souhlasilo s výrokem o trochu více rozvedených než osob žijících v partnerství, ve Finsku byl rozdíl mezi těmito dvěma skupinami větší. Celkově vnímají finští respondenti finanční nároky dítěte na rodinný rozpočet méně než Dánové.

Rozdíly podle vzdělání respondenta byly vyhodnoceny jako signifikantní pouze ve Finsku. Počet respondentů, kteří s výrokem souhlasí, se plynule zvyšuje s nejvyšším ukončeným vzděláním respondenta. Respondenti bez vzdělání vnímají zátěž nejméně, jen 6 % z nich, respondenti s Ph.D. naopak nejvíce (39 %). Celkově lze říct, že respondenti ze států, kde je větší finanční podpora rodičovství, vnímají náklady spojené s péčí a výchovou daleko méně (zejména Švédsko a Norsko), než je tomu ve státech s nižší státní podporou (např. Dánsko).

Tabulka 17: Rozložení respondentů podle vybraných charakteristik, kteří souhlasí s výrokem, že dítě je pro rodiče finanční zátěží, 2012(v %).

	Švédsko	Norsko	Finsko	Dánsko
celkové procento souhlasu	30	12	23	39
15–24	–	13	31	51
25–34	–	22	34	44
35–44	–	13	21	40
45–54	–	12	26	40
55+	–	10	16	32
muž	39	19	–	47
žena	23	7	–	32
manželství/partnerství	–	–	18	36
rozvod/rozchod	–	–	28	39
ovdovělí	–	–	10	27
svobodní	–	–	32	46
bez vzdělání	–	–	6	–
ZŠ	–	–	16	–
SŠ	–	–	22	–
VŠ	–	–	30	–
Ph.D.	–	–	39	–
Celkový rozsah souboru	733	1103	873	1104

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Poznámky: ¹Hodnoty nesignifikantní na hladině α 0,01 nejsou uvedeny. V tabulce jsou označeny symbolem –.

Tabulka 18 obsahuje rozložení respondentů podle toho, zda souhlasí s výrokem, že děti jsou překážkou při budování kariéry. Ve Finsku nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi respondentů, celkově však necelých 74 % respondentů s výrokem nesouhlasilo. Stejně jako u předchozí otázky vnímají děti jako omezení při budování kariéry značně Dánové, více potom spíše v mladším věku. Podíl osob nad 55 let, který si myslí, že děti jsou omezením, je poměrně vysoký. P-hodnota tohoto testu byla však 0,009, výsledek je tedy na hranici spolehlivosti.

V Norsku vnímá děti jako překážku pro budování kariéry asi jen třetina respondentů ve věku 15–24 a 55 a více let. Z respondentů ve středním věku souhlasila vždy necelá polovina. Důvodem může být to, že respondenti ve věku 25–44 let často pečují o dítě mladší 15 let a vnímají tak více čas investovaný péčí o rodinu na úkor kariéry.

Odpovědi respondentů se významně lišily i podle pohlaví. S výrokem souhlasilo v obou státech o něco více mužů než žen. Podíl mužů, kteří vnímali děti jako překážku při budování kariéry, byl ve Švédsku 50 %. To může být dáno tím, že ve Švédsku jsou muži zvyklí čerpat otcovskou kvótu a

dlouhodobě se tak podílí na době pobírání rodičovského příspěvku více než 20 %. Podobně to je i v Norsku, kde si vybírá část rodičovské dovolené více než 20 % mužů⁷⁹.

Tabulka 18: Podíl respondentů podle vybraných charakteristik, kteří souhlasí s výrokem, že dítě je překážkou pro budování kariéry, 2012(v %).

	Švédsko	Norsko	Dánsko
Celkové procento souhlasu	45	38	40
15–24	–	33	56
25–34	–	48	54
35–44	–	48	57
45–54	–	37	46
55+	–	31	44
muž	51	42	–
žena	41	34	–
Celková velikost souboru	674	995	1183

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Poznámky: ¹Hodnoty nesignifikantní na hladině α 0,01 nejsou uvedeny. V tabulce jsou označeny symbolem –.

Poslední analyzovanou otázkou je názor respondentů na ideální počet dětí. Otázka byla přeformulována tak, aby rozdělila respondenty na ty, kteří si myslí, že ideální počet dětí je 0–2, a na ty, pro které je ideální více dětí, viz Tabulka 19.

Mezi respondenty nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly pouze v Dánsku. Celkově však 63 % respondentů s výrokem souhlasilo. Rozdíly podle věku sejevily jako signifikantní pouze v Norsku. Respondenti v nejmladší věkové skupině a ve skupinách nad 44 a 54 let označili za ideál větší počet dětí. Více než polovina dotazovaných ve zbylých skupinách považovala za ideální dvě a méně dětí. Vysvětlením může být aktuálnost tématu pro tyto skupiny, které mohou více vnímat úskalí spojená s narozením dítěte, neboť právě jich se to nejvíce týká.

Rozdíly podle rodinného stavu byly signifikantní ve třech zemích. Celkově v menší míře souhlasili norští a finští rodiče. V Norsku byl podle šetření ISSP v roce 2012 průměrný ideální počet dětí 2,7, ve Finsku 2,6. Nejvíce respondentů souhlasilo s výrokem ve Švédsku, a to zejména mezi osobami žijícími v partnerství a rozvedenými. Více dětí považují za ideální ve všech zemích ovdovělí a svobodní. V Norsku by za ideální považovali více než 2 děti respondenti, kteří mají partnera a rozvedení. Finští rozvedení naopak ze 64 % souhlasí s výrokem, že ideální je mít 2 a méně dětí.

⁷⁹ Nososco. Dostupné z www: <http://old.indicators.nom-nos.dk/pxweb/Database/NomNos/databasetree.asp>

Tabulka 19: Podíl respondentů podle vybraných charakteristik, kteří souhlasí, že ideální je mít maximálně dvě děti, 2012(v %).

	Švédsko	Norsko	Finsko
Celkové procento souhlasu	65	50	55
15–24	–	45	–
25–34	–	63	–
35–44	–	56	–
45–54	–	41	–
55+	–	47	–
manželství/partnerství	67	46	51
rozvod/rozchod	67	47	64
ovdovělí	42	51	50
svobodní	63	58	61
Celkový rozsah souboru	943	1304	1023

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Poznámky: ¹Hodnoty nesignifikantní na hladině α 0,01 nejsou uvedeny. V tabulce jsou označeny symbolem –.

Z výsledků testů je patrné, že mezi jednotlivými státy i kategoriemi jsou rozdíly. Odpovědi respondentů z různých států poměrně dobře reflektují situaci rodinné politiky. Ve státech, kde je nižší míra podpory rodiny, vnímají respondenti rodičovství jako větší zátěž na finance i čas. Stejně tak ve státech, kde se na výchově více podílí muži, chápou narození dítěte jako náročnější z hlediska sladění kariéry a rodiny. Poměrně specifickou skupinou je věková skupina 55 a více let, která vnímá rodičovství nejméně ztrátově, jak z hlediska času, tak z hlediska financí. Názory této věkové skupiny často kontrastují s osobami ve věku 25–44 let, které k rodičovství staví spíše skepticky a mají tendenci více vnímat stinné stránky.

7.2 Kvantifikace rozdílů pomocí binární logistické regrese

V předchozí části byly analyzovány odpovědi respondentů na osm vybraných otázek z výběrového šetření a zjišťovány rozdíly mezi jednotlivými skupinami. Následující část je zaměřena na kvantifikaci těchto odlišností, ke které bylo využito binární logistické regrese. Do výpočtu vstupují stejné skupiny, jak tomu bylo při analýze chí-kvadrátu. Modelován byl ve všech případech souhlas s daným výrokem.

V následujících tabulkách jsou barevně odlišeny některé poměry šancí. Jednotlivé barvy značí hladinu významnosti, na které jsou hodnoty signifikantní. Modrou barvou jsou označeny hodnoty s $\alpha = 0,05$, zelená značí hladinu významnosti 0,01 a červeně jsou zvýrazněny hodnoty signifikantní na hladině $\alpha = 0,001$. Referenčními kategoriemi jsou věková skupina 55 a více let, muži, svobodní a osoby s nejvyšším vzděláním (Ph.D.). V kategorii Ph.D. bylo poměrně nízké zastoupení

respondentů. Bylo tedy ověřováno, zda by výsledky nevyšly signifikantní, pokud bychom sloučily kategorie VŠ a Ph.D. Zjistily jsme, že na signifikanci výsledků by sloučení kategorií nemělo vliv.

Poměry šancí odpovědět kladně na otázku, zda by se měl na platbě rodičovského/mateřského příspěvku podílet zaměstnavatel, zobrazuje Tabulka 20. Signifikanční rozdíly byly pozorovány při analýze podle věku. Ve všech zemích mají větší šanci s výrokem souhlasit respondenti ve věku 15–24 let a to až 1,9krát v Norsku a více než 2,7krát v ostatních státech ve srovnání s referenční kategorií 55 a více let. Šance na souhlasnou odpověď se s věkem respondenta snižuje. Norští respondenti ve věku 35–54 let mají oproti referenční kategorii zhruba poloviční šanci s výrokem souhlasit.

Rozdíly podle pohlaví jsou patrné pouze ve Finsku a Dánsku. Finské ženy budou 1,7krát častěji souhlasit s výrokem, že by se na rodičovské či mateřské měl finančně podílet i zaměstnavatel, než muži. Podobně jsou na tom i dánské ženy, které souhlasí ale jen 1,3krát více, výsledek je signifikantní jen na hladině 0,05.

Šance na souhlas s tímto výrokem se podle rodinného stavu a vzdělání liší jen v Norsku. Dotázaní žijící s partnerem mají 0,65krát nižší šanci souhlasit v porovnání se svobodnými. Statisticky významně nižší šanci na hladině $\alpha = 0,01$ mají i osoby z kategorie bez vzdělání v porovnání s Ph.D.

Tabulka 20: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Zaměstnavatel by se měl podílet na platbě rodičovské/mateřské dovolené, 2012.

	Švédsko			Norsko			Finsko			Dánsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
15 - 24	2,70	1,28	5,71	1,92	1,13	3,28	2,81	1,56	5,07	2,94	1,69	5,11
25 - 34	2,90	1,72	4,88	0,81	0,52	1,27	2,30	1,41	3,74	2,25	1,42	3,58
35 - 44	1,13	0,71	1,82	0,52	0,35	0,79	1,35	0,86	2,12	1,65	1,13	2,41
45 - 54	1,02	0,67	1,56	0,55	0,38	0,79	0,84	0,56	1,25	1,04	0,73	1,48
55+	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
žena	1,02	0,75	1,38	1,00	0,78	1,29	1,74	1,31	2,32	1,31	1,02	1,70
manželství/partnerství	0,95	0,64	1,42	0,65	0,46	0,94	0,99	0,68	1,43	0,88	0,60	1,27
rozvod/rozchod	1,19	0,67	2,13	0,67	0,39	1,16	0,92	0,50	1,68	0,68	0,42	1,12
ovdovělí	1,46	0,68	3,10	0,81	0,34	1,95	1,00	0,30	3,35	0,63	0,33	1,20
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
bez vzdělání	1,45	0,50	4,24	0,36	0,17	0,73	1,20	0,54	2,66	0,78	0,43	1,42
ZŠ	1,13	0,41	3,14	0,70	0,39	1,27	1,14	0,61	2,15	0,76	0,40	1,45
SŠ	0,87	0,32	2,34	0,67	0,40	1,13	0,99	0,56	1,75	0,87	0,49	1,53
VŠ	1,10	0,40	3,05	0,71	0,42	1,21	0,94	0,53	1,66	0,94	0,53	1,67
Ph.D.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Tabulka 21 analyzuje poměry šancí na souhlas s výrokem, že dovolená by měla být delší než 6 měsíců. Podle věku se výsledek významně liší v Norsku, Finsku a Dánsku. Norští respondenti ve věku 25–34 let mají více než 3krát větší šanci v porovnání s referenční skupinou souhlasit s delší placenou dovolenou. Čím jsou však respondenti starší, tím se šance na souhlas snižuje. V kategorii 45–54 let respondenti vyjádřili souhlas 1,8krát častěji. V ostatních státech jsou výsledky signifikantní na hladině významnosti 0,05. Šance na souhlas je ve Finsku 1,7krát vyšší pro respondenty ve věku 45–54 let, v Dánsku 1,6krát vyšší pro respondenty 25–34 let v porovnání s referenční kategorií.

Ženy si v porovnání s muži častěji přejí delší placenou dovolenou ve Švédsku, Norsku i Dánsku. Největší rozdíly jsou v Norsku, kde ženy souhlasily 2,4krát častěji. Šance na souhlas dánských žen je 1,6krát vyšší, švédských potom 1,8krát vyšší. Ve Finsku není rozdíl signifikantní.

Analýza podle rodinného stavu ukázala rozdíly mezi respondenty v Norsku, Finsku a Dánsku. Celkově mají vyšší šanci s výrokem souhlasit osoby v partnerství, méně potom ovdovělí. Norští ovdovělí mají 0,4krát nižší šanci s výrokem souhlasit. Tento výsledek je platný na hladině α 0,05.

Dánové žijící v partnerství mají 1,4násobnou šanci souhlasit. Výraznější rozdíl mezi těmito skupinami je ve Finsku. Osoby žijící v partnerství budou nakloněni delší dovolené 2,5krát častěji. Při analýze podle vzdělání bylo zjištěno, že nejméně vzdělané osoby budou méně často souhlasit s delší dovolenou než osoby s Ph.D. V Norsku i Finsku je jejich šance odpovědět souhlasně shodně 0,4krát menší.

Tabulka 21: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Placená dovolená by měla být delší než 6 měsíců, 2012.

	Švédsko			Norsko			Finsko			Dánsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
15 - 24	0,60	0,23	1,52	1,50	0,84	2,69	1,04	0,62	1,75	1,09	0,70	1,68
25 - 34	2,00	0,77	5,16	3,28	1,91	5,65	1,46	0,89	2,39	1,60	1,09	2,34
35 - 44	1,64	0,76	3,53	2,21	1,42	3,45	1,25	0,78	1,99	1,31	0,95	1,82
45 - 54	1,88	0,94	3,74	1,81	1,25	2,63	1,77	1,14	2,76	1,24	0,91	1,68
55+	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
žena	1,85	1,18	2,90	2,40	1,81	3,18	1,46	1,10	1,94	1,60	1,29	1,98
manželství/partnerství	1,64	0,87	3,09	1,34	0,89	2,02	2,53	1,76	3,64	1,38	1,02	1,87
rozvod/rozchod	0,79	0,35	1,76	1,52	0,83	2,78	1,42	0,81	2,50	1,35	0,89	2,05
ovdovělí	0,53	0,21	1,30	0,41	0,19	0,92	0,47	0,19	1,19	1,43	0,80	2,56
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
bez vzdělání	0,48	0,10	2,29	0,41	0,19	0,90	0,41	0,19	0,90	0,86	0,51	1,45
ZŠ	1,12	0,24	5,23	0,74	0,35	1,57	0,70	0,35	1,39	0,82	0,47	1,44
SŠ	1,19	0,26	5,41	0,53	0,27	1,07	0,80	0,42	1,50	0,69	0,42	1,12
VŠ	0,97	0,20	4,59	0,71	0,35	1,44	0,86	0,45	1,64	0,86	0,52	1,41
Ph.D..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Tabulka 22 zobrazuje poměry šancí a intervaly spolehlivosti na souhlas s výrokem, že by se oba rodiče měli na výchově podílet stejně. V této otázce nebylo nalezeno mnoho rozdílů. Jediný signifikantní rozdíl podle věkových kategorií byl zaznamenán v Norsku, kde osoby ve věku 45–54 měly šanci souhlasit 0,6krát méně než respondenti ve věku 55 a více let. Další statisticky významné odlišnosti byly mezi skupinami podle rodinného vztahu. Finští dotázaní, kteří žijí s partnerem, mají o 73 % vyšší šanci s výrokem souhlasit, než ti, co jsou svobodní. Vyšší šanci souhlasit mají v porovnání s referenční kategorií také dánští rozvedení. Při analýze podle pohlaví a vzdělání respondenta nebyly statisticky významné rozdíly nalezeny vůbec.

Tabulka 22: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Oba rodiče by se měli na výchově dítěte podílet stejně, 2012.

	Švédsko			Norsko			Finsko			Dánsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
15 - 24	2,96	0,53	16,46	0,65	0,38	1,11	1,33	0,77	2,32	1,45	0,89	2,37
25 - 34	3,03	0,68	13,42	0,90	0,58	1,39	1,12	0,70	1,81	1,15	0,74	1,77
35 - 44	0,99	0,28	3,58	0,74	0,50	1,08	0,99	0,63	1,56	1,09	0,75	1,58
45 - 54	0,68	0,21	2,18	0,60	0,42	0,84	1,09	0,73	1,65	1,11	0,78	1,58
55+	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
manželství/partnerství	1,13	0,41	3,14	1,02	0,72	1,45	1,73	1,21	2,48	1,12	0,78	1,59
rozvod/rozchod	1,51	0,36	6,28	0,98	0,58	1,64	1,29	0,73	2,29	1,68	1,04	2,73
ovdovělí	2,64	0,29	23,75	1,14	0,52	2,50	1,66	0,63	4,40	1,15	0,59	2,24
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Čtvrtý výrok, že by žena s malým dítětem neměla pracovat, analyzuje Tabulka 23. Rozdíly mezi respondenty podle věku byly zjištěny pouze v Norsku a ve Finsku. V obou zemích mají osoby v referenční skupině větší šanci na souhlasnou odpověď než ostatní. Statisticky je však tento rozdíl významný pouze u respondentů ze skupiny 25–34, kteří mají v obou státech šanci na souhlasnou odpověď 0,3krát nižší, Norové ve věkové skupině 35 až 44 let budou souhlasit jen 0,4krát v porovnání s 55 a staršími.

Podle pohlaví respondenta nebyl signifikantní rozdíl pouze v Dánsku. Ženy měly v porovnání s muži nižší šanci souhlasit. Ve všech státech se šance na souhlas ženy pohybovala mezi 0,42–0,47. Nejnížší šanci měly švédské ženy, nejvyšší finské.

Na základě analýzy podle vzdělání se jevil jako signifikantně odlišný jen poměr šancí u osob bez vzdělání ve Finsku, a to na hladině 0,05. Tito respondenti měli výrazně vyšší šanci souhlasit – 3,4krát, že by žena s malým dítětem neměla pracovat.

Tabulka 23: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Žena s malým dítětem by neměla pracovat, 2012.

	Švédsko			Norsko			Finsko			Dánsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
15 - 24	1,11	0,37	3,35	0,41	0,16	1,10	0,95	0,46	1,96	1,28	0,49	3,32
25 - 34	0,41	0,14	1,19	0,28	0,12	0,66	0,31	0,13	0,74	0,52	0,18	1,49
35 - 44	0,56	0,25	1,23	0,39	0,20	0,76	0,83	0,45	1,53	0,67	0,31	1,47
45 - 54	0,53	0,28	1,01	0,94	0,60	1,47	0,62	0,35	1,08	0,62	0,30	1,31
55+	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
žena	0,42	0,27	0,68	0,46	0,31	0,67	0,47	0,32	0,69	1,18	0,72	1,91
bez vzdělání	3,80	0,47	30,64	1,03	0,37	2,87	3,44	1,22	9,72	1,30	0,47	3,62
ZŠ	3,33	0,43	26,15	2,15	0,89	5,18	2,15	0,83	5,57	0,99	0,33	2,99
SŠ	1,48	0,19	11,72	1,08	0,46	2,54	1,20	0,48	3,02	0,51	0,18	1,44
VŠ	1,26	0,15	10,58	0,72	0,29	1,77	1,13	0,44	2,90	0,33	0,11	1,03
Ph.D..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Tabulka 24 zobrazuje poměr šancí souhlasně odpovědět na otázku, zda samotný rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako pár. Statistická významnost podle věku vycházela jen v Dánsku. Všechny věkové skupiny měly oproti referenční kategorii paradoxně menší šanci souhlasné odpovědi. U starších respondentů by se dal očekávat konzervativnější náhled, v tomto případě to však tak není. Nejmenší šanci v porovnání s referenční kategorií měli příslušníci nejmladší věkové kategorie – 0,3krát nižší. S rostoucím věkem se však šance zvyšovala. Osoby ve věku 25–34 měly šanci poloviční a 45–54letí dokonce tři pětinovou.

Společným znakem všech zemí je rozdílnost názorů mužů a žen na problematiku samostatného rodičovství. Ženy mají daleko větší šanci souhlasit než muži. Nejmenší rozdíl je potom

v Dánsku, kde ženy souhlasily 2,9krát, největší v Norsku (3,7krát). Tento rozdíl je poměrně výrazný. Ve všech zemích se hladina významnosti pohybovala pod hodnotou 0,001.

Svobodní respondenti měli větší šanci souhlasit s výrokem než osoby žijící s partnerem. Statisticky významný rozdíl nebyl nalezen pouze v Norsku, v ostatních státech se šance pohybovala mezi 0,47–0,64. Signifikantní rozdíl na hranici 0,05 byl nalezen ve Švédsku mezi šancí ovdovělých a referenční kategorií. Ovdovělí respondenti souhlasili 0,4krát méně.

Tabulka 24: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Samotný rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako pár, 2012.

	Švédsko			Norsko			Finsko			Dánsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
15 - 24	0,64	0,29	1,42	1,47	0,80	2,71	1,08	0,61	1,90	0,30	0,17	0,51
25 - 34	0,93	0,50	1,72	0,99	0,62	1,58	1,27	0,78	2,06	0,50	0,31	0,81
35 - 44	1,39	0,82	2,36	1,47	0,96	2,25	1,30	0,82	2,08	0,92	0,59	1,43
45 - 54	0,87	0,56	1,35	0,99	0,69	1,42	1,23	0,81	1,88	0,59	0,40	0,87
55+	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
žena	3,46	2,48	4,84	3,68	2,79	4,85	3,03	2,26	4,07	2,85	2,14	3,79
manželství/partnerství	0,60	0,38	0,96	0,89	0,61	1,31	0,64	0,44	0,93	0,47	0,31	0,72
rozvod/rozchod	0,77	0,40	1,46	1,14	0,65	2,03	1,51	0,82	2,77	0,59	0,33	1,03
ovdovělí	0,38	0,17	0,87	0,51	0,20	1,30	1,44	0,47	4,39	1,07	0,43	2,64
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Další výrok zkoumá, jak obyvatelé vnímají finanční náklady spojené s výchovou dítěte. Signifikantní rozdíly podle věku byly zaznamenány ve všech státech s výjimkou Finska. Ve Švédsku a Dánsku mají osoby ve věku 15–24 let vyšší šanci s výrokem souhlasit než osoby ve věku 55 a více let. Zatímco však v Dánsku je tato šance 1,8krát vyšší, ve Švédsku je vyšší dokonce 2,7krát. Obě hodnoty jsou významné na hladině alfa 0,05. Statisticky signifikantní je i rozdíl mezi Nory ve věku 25–34 a 55 a více let. Mladší respondenti s výrokem souhlasí častěji – 2,3krát více.

Ženy mají ve srovnání s muži nižší šanci s výrokem souhlasit. Na hladině významnosti 0,001 byla šance jejich kladné odpovědi 0,6krát nižší v Dánsku a 0,5krát ve Švédsku. Největší rozdíly byly spočítány pro Norsko, kde mají ženy zhruba třetinovou šanci souhlasit oproti mužům.

Ve Finsku se jako v jediné zemi signifikantně lišila šance na kladnou odpověď osob žijících v partnerství a svobodných. Ti, kteří sdílí domácnost společně s partnerem, budou vnímat děti méně často jako finanční zátěž. Šance na kladnou odpověď této skupiny je 0,6 násobně nižší, než je tomu u kategorie svobodných.

Poměrně značné rozdíly jsou mezi respondenty podle vzdělání. Největší šanci souhlasit mají osoby s Ph.D., které uvažujeme za referenční kategorii. Ve Finsku obecně platí, že čím vyšší vzdělání, tím větší šance souhlasu. Zatímco osoby bez vzdělání měly jen 0,1násobnou šanci na kladnou odpověď, středoškolsky vzdělané osoby budou souhlasit jen 0,4krát méně. Jiná je situace ve Švédsku,

osoby s ukončeným základním vzděláním mají šanci na souhlas 0,18krát nižší, středoškolsky vzdělaní zhruba pětinou. Mírně vyšší šance byla spočítána pro osoby bez vzdělání (0,23). Nejvyšší šanci ve srovnání s referenční kategorií, prokazatelnou na hladině α 0,05, měly vysokoškolsky vzdělané osoby – 0,27krát nižší. Přesto je však rozdíl oproti referenční kategorii stále značný. Rozdíly byly pozorovány i v Dánsku, osoby se základním vzděláním měly sotva poloviční šanci na kladnou odpověď, platnou též na hladině 0,05. Celkově mají tedy největší šanci s výrokem souhlasit osoby s Ph.D.

Tabulka 25: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Děti jsou pro rodiče finanční zátěží, 2012.

	Švédsko			Norsko			Finsko			Dánsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
15 - 24	2,75	1,19	6,37	1,31	0,58	2,99	1,84	0,95	3,54	1,79	1,09	2,95
25 - 34	0,82	0,43	1,57	2,26	1,22	4,19	1,60	0,94	2,75	1,37	0,89	2,13
35 - 44	1,23	0,73	2,06	1,31	0,72	2,37	0,85	0,48	1,50	1,31	0,89	1,92
45 - 54	0,96	0,61	1,52	1,29	0,76	2,18	1,34	0,82	2,18	1,38	0,96	1,97
55+	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
žena	0,46	0,33	0,65	0,32	0,22	0,48	0,92	0,65	1,29	0,56	0,43	0,72
manželství/partnerství	0,89	0,56	1,40	0,64	0,40	1,05	0,58	0,38	0,87	0,83	0,59	1,18
rozvod/rozchod	1,05	0,55	2,00	1,09	0,52	2,28	0,99	0,51	1,94	0,96	0,59	1,55
ovdovělí	0,35	0,12	1,02	0,92	0,25	3,47	0,59	0,12	2,78	0,72	0,34	1,55
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
bez vzdělání	0,23	0,08	0,70	0,79	0,31	1,99	0,12	0,04	0,40	0,76	0,42	1,37
ZŠ	0,18	0,06	0,50	0,46	0,19	1,14	0,26	0,13	0,55	0,45	0,23	0,88
SŠ	0,20	0,07	0,55	0,59	0,28	1,25	0,38	0,21	0,72	0,66	0,38	1,15
VŠ	0,27	0,10	0,77	0,70	0,33	1,49	0,68	0,37	1,24	0,79	0,45	1,37
Ph.D..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Odpovědi na další hodnotově zaměřenou otázku, zda je podle respondentů dítě překážkou při budování kariéry, se lišily podle věku, pohlaví a vzdělání respondenta, jak ukazuje Tabulka 26. Ve struktuře podle rodinného stavu signifikantní odlišnosti nalezeny nebyly.

Rozdíly mezi věkovými skupinami byly spočítány pouze v Norsku a Dánsku. Respondenti ve všech věkových skupinách měli ve srovnání s referenční kategorií větší šanci vyjádřit se kladně. Nejvíce se lišila šance na souhlas 25–34letých v Norsku – byla zhruba 2,2krát vyšší než šance 55letých a starších respondentů. O něco nižší šanci měla skupina 35–44 let, Osoby z této věkové skupiny souhlasí 1,9krát častěji. V Dánsku se statisticky významně odlišovala pouze skupina 35–44 let. Ta měla o 50 % vyšší šanci na souhlasnou odpověď v porovnání s nejstaršími respondenty.

Stejně jako v předchozí otázce se šance na souhlas lišila podle pohlaví respondenta. Ženy méně často souhlasily, že dítě je překážkou pro budování kariéry, než muži. Šance na souhlas žen byla

srovnatelná ve Švédsku i v Norsku – v obou státech téměř dvou třetinová. V ostatních zemích nebyla odlišnost prokázána.

V Norsku a Finsku byly nalezeny rozdíly mezi vzdělanostními skupinami. Všechny tyto rozdíly byly signifikantní na hladině alfa 0,05. V Norsku se od referenční kategorie lišila pouze skupina osob se základním vzděláním. Šance na souhlasnou odpověď byla 0,4násobně nižší. Stejných hodnot dosahovala i šance na kladnou odpověď respondentů se ZŠ ve Finsku. Zde platila úměrnost, že čím vyššího vzdělání respondent dosáhl, tím méně se od referenční kategorie lišil. Osoby bez vzdělání tak měli zhruba třetinovou šanci na kladnou odpověď, osoby se SŠ potom téměř poloviční oproti Ph.D.

Tabulka 26: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Děti jsou překážkou pro budování kariéry, 2012.

	Švédsko			Norsko			Finsko			Dánsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
15 - 24	0,92	0,40	2,12	1,25	0,68	2,27	0,79	0,41	1,53	1,28	0,81	2,03
25 - 34	1,09	0,63	1,91	2,16	1,34	3,46	1,00	0,59	1,69	1,18	0,78	1,77
35 - 44	1,13	0,70	1,83	1,92	1,28	2,89	0,65	0,39	1,10	1,54	1,08	2,20
45 - 54	0,69	0,44	1,07	1,25	0,86	1,81	0,82	0,52	1,29	1,01	0,73	1,40
55+	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
žena	0,64	0,47	0,88	0,65	0,49	0,85	1,23	0,89	1,71	0,86	0,68	1,09
bez vzdělání	1,91	0,66	5,47	0,72	0,35	1,47	0,34	0,14	0,81	1,01	0,57	1,79
ZŠ	1,00	0,37	2,71	0,44	0,23	0,85	0,44	0,22	0,86	0,91	0,49	1,70
SŠ	1,63	0,62	4,27	0,59	0,34	1,02	0,48	0,27	0,87	0,98	0,57	1,67
VŠ	1,47	0,54	3,96	0,59	0,34	1,03	0,67	0,37	1,21	1,23	0,71	2,11
Ph.D..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

V posledním sledovaném výroku, zda respondenti souhlasí, že ideální je mít maximálně 2 děti, byly zjištěny rozdíly mezi všemi charakteristikami, viz Tabulka 27. Respondenti se podle věku lišili v Norsku a Dánsku. V Norsku byla šance respondentů ve věku 25–34 souhlasit 1,6krát vyšší ve srovnání s referenční kategorií. V Dánsku byl pozorován jediný signifikantní rozdíl mezi respondenty z nejmladší a nejstarší kategorie. Nejmladší respondenti měli zhruba poloviční šanci vyjádřit souhlas.

Rozdíly mezi pohlavími byly zjištěny jen ve Finsku na hladině alfa 0,05. Ženy měly 0,8násobně menší šanci souhlasit než muži.

Šance vyslovit souhlas byla nižší pro respondenty žijící v partnerství v Norsku a Finsku a pro ovdovělé osoby ve Švédsku a Dánsku. V Norsku byla šance osob žijících v partnerství nižší 0,6krát, ve Finsku 0,7krát. V porovnání se svobodnými měli finští i švédští ovdovělí zhruba 0,4násobně nižší šanci s výrokem souhlasit.

Rozdíly podle vzdělání byly statisticky významné jen v Dánsku. Šance na souhlas ve všech skupinách byla v porovnání s referenční kategorií vyšší. Nejvíce s výrokem měly šanci souhlasit osoby

s ukončeným středoškolským vzděláním (zhruba 2,5krát více než Ph.D.). Asi 1,9krát vyšší šance oproti Ph.D. byla sledována u osob bez vzdělání a se základním vzděláním. Šance vysokoškolsky vzdělaných osoby na souhlas byla zhruba dvakrát vyšší.

Tabulka 27: Poměry šancí a interval spolehlivosti pro souhlas s výrokem: Ideální je mít maximálně 2 děti, 2012.

	Švédsko			Norsko			Finsko			Dánsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
15 - 24	0,61	0,31	1,18	0,67	0,41	1,11	1,05	0,64	1,74	0,47	0,29	0,74
25 - 34	0,99	0,60	1,65	1,60	1,07	2,40	1,54	0,99	2,40	0,92	0,61	1,39
35 - 44	1,17	0,75	1,82	1,40	0,98	1,98	1,50	0,99	2,28	0,86	0,60	1,22
45 - 54	1,09	0,74	1,62	0,77	0,56	1,06	1,07	0,73	1,56	0,82	0,59	1,15
55+	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
žena	1,21	0,91	1,60	0,85	0,67	1,06	0,76	0,59	0,99	0,99	0,78	1,24
manželství/partnerství	1,15	0,79	1,68	0,60	0,43	0,83	0,70	0,50	0,98	0,75	0,54	1,06
rozvod/rozchod	1,20	0,69	2,10	0,66	0,41	1,08	1,27	0,74	2,17	0,82	0,52	1,30
ovdovělí	0,40	0,20	0,81	0,84	0,39	1,79	0,73	0,30	1,77	0,42	0,23	0,78
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
bez vzdělání	1,01	0,39	2,64	1,65	0,89	3,06	1,74	0,87	3,49	1,99	1,16	3,43
ZŠ	1,41	0,57	3,53	1,18	0,68	2,06	1,45	0,81	2,60	1,90	1,06	3,42
SŠ	1,50	0,62	3,66	1,28	0,78	2,08	1,39	0,83	2,35	2,51	1,51	4,18
VŠ	1,02	0,41	2,55	0,94	0,57	1,54	1,14	0,67	1,94	1,99	1,19	3,33
Ph.D..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Zdroj: ISSP 2012, vlastní výpočty.

Na základě analýzy pomocí binární logistické regrese byla nalezena celá řada odlišností mezi skupinami i státy. Poměrně značně se lišily názory respondentů podle věku na délku placené dovolené, a zda by se měl na jejím vyplácení podílet i zaměstnavatel. Postoje mužů a žen se nejvíce lišily v otázce samostatného rodičovství a ve vnímání dětí jako finanční zátěže. Nejznatelnější názorové rozdíly mezi respondenty podle vzdělání byly spočítány také u otázky 6 – Děti jsou pro rodiče finanční zátěží. Poměry šancí na souhlas s touto otázkou se velmi lišily i podle nejvyššího dosaženého vzdělání. Osoby s různým vzděláním se potom také příliš neshodovaly, zda je ideální počet dětí dvě a méně a zda jsou děti překážkou při budování kariéry.

Kapitola 7

Závěr

Obsahem diplomové práce je analýza rodinné politiky ve Švédsku, Norsku, Dánsku a Finsku, přičemž je kladen důraz na hledání společných znaků i odlišností mezi těmito státy. V průběhu zpracování celé práce byly nalézány rozdíly mezi státy, jak v historickém vývoji, vývoji plodnosti, tak i v názorech obyvatel na fungování rodinných politik. Otázkou, která se prolíná celým textem, je, zda existuje skandinávský model, který je společný všem vybraným státům.

Rodinná politika byla zkoumána zejména od 50. let, přičemž pro lepší uchopení tématu byl nastíněn i dřívější vývoj. Bylo zjištěno, že ačkoli se velmi lišila pozice vybraných států na počátku 50. let, na samotný pokles plodnosti v polovině 60. a počátkem 70. let rozdílná startovní pozice velký vliv neměla. Důležitou roli však rodinná politika sehrála při zbrzdění či zastavení poklesu úhrnné plodnosti, zejména potom ve Švédsku. Největší rozdíly v rodinné politice se projevovaly právě v 70. letech. V následujícím desetiletí se však rodinné politiky stejně jako křivky plodnosti sbližovaly a v 90. letech byly využívány stejné nástroje rodinné politiky ve všech zemích. Důvodem sblížení byla společná idea sociálního státu, který kladl důraz na sladění rodiny a kariéry a zapojoval do výchovy oba rodiče.

Významným společným jmenovatelem rodinné politiky skandinávských států bylo individuální zdanění a systém příspěvků, který se postupně rozvíjel od 70. let. Díky podpoře cílené na jednotlivce již neplynuly z uzavření manželství před narozením dítěte žádné výhody, což vedlo ke zvyšování podílu dětí narozených mimo manželství.

V souvislosti se změnou režimu plodnosti docházelo i ke změnám úhrnné plodnosti podle pořadí narození. Od počátku 70. let klesala úhrnná plodnost žen ve 3. a vyšším pořadí, to souviselo pravděpodobně s rozšířením kontracepčních metod a omezováním plodnosti po dosažení již chtěného počtu dětí. Po celou dobu platilo, že pokud se matce narodilo jedno dítě, velmi často se narodilo i

druhé. Toto zjištění je podpořeno i analýzou výběrového šetření, kdy se více než polovina respondentů vyslovila pro to, že ideální je mít maximálně dvě děti.

Od 70. let se měnil pohled na časování plodnosti. Zatímco v předchozích desetiletích byla plodnost nejvyšší ve věku 20–29 let, od 70. let ztrácela na významu skupina 20–24letých žen a naopak se zvyšovala plodnost 30–34letých. Ve všech státech se zvyšoval i průměrný věk matek při narození prvního dítěte. Prodlužování doby rodičovské dovolené a „speed premium“ opatření ve Švédsku mělo za následek změnu trendu v rození dětí. Zatímco v minulosti se ženy mezi porody vracely do zaměstnání, postupně se situace v souvislosti s prodlužováním mateřské a rodičovské dovolené a zapojením otce do výchovy měnila. Ženy tak odsouvaly narození dětí do vyššího věku, snižoval se ale meziporodní interval. S rozšiřujícími se možnostmi sladění práce a rodiny již nebylo nutné přerušit kariéru. V současnosti je možné skloubit péči o rodinu a kariéru využitím různých forem předškolních zařízení, rozdělením si rodičovské dovolené mezi oba partnery nebo prací na částečný úvazek. Po uplynutí rodičovské dovolené většina rodičů nastupuje opět do práce a dítě je umístěno do předškolních zařízení. Z analýzy výběrových šetření plyne, že většina respondentů podporuje brzký návrat ženy do zaměstnání a souhlasí, že by žena s malým dítětem měla pracovat.

Ačkoli rodinné politiky sledovaly podobný směr, v mnoha ohledech se dnes liší. Zatímco v Dánsku je zdůrazňována potřeba předškolních zařízení, ve Finsku se naopak velká část péče o předškolní děti koná v rodině. Švédsko a Norsko se snaží umožnit rodičům svobodně si zvolit, zda budou jejich děti navštěvovat školky, nebo zda s nimi zůstane rodič doma. I přes tyto nemalé rozdíly však lze říct, že všechny státy naplňují předpoklady skandinávského modelu, jak byl v této práci definován, a který je založen na rovnosti pohlaví, podpoře jednotlivce a výrazné roli státu. Takováto rodinná politika nachází oporu i mezi obyvateli, kteří považují rodinnou politiku ve své zemi za dobrou.

Závěry plynoucí z diplomové práce jsou v souladu s analýzou Korpiho, Ferrariniho a Engulda (2013). Autoři ve své komparativní studii 18 států definovali na základě několika dimenzí skandinávský model charakteristický štedrými státními příspěvky, vysokým daňovým zatížením a vysokou pracovní aktivitou žen, kam byly zařazeny všechny v práci analyzované skandinávské státy.

Téma rodinné politiky je dnes v souvislosti s demografickým stárnutím velmi aktuální. Skandinávské státy se vydaly svou vlastní cestou založenou na rovnosti mužů a žen. Tato cesta se zdá být poměrně úspěšnou, přesto se však úhrnná plodnost dlouhodobě pohybuje pod hranicí prosté reprodukce. Skandinávský model sociálního státu může být pro ostatní země inspirací, nese s sebou však i řadu rizik. Státy na sebe před mnoha lety převzaly roli živitele, a to nejen samotných rodičů s dětmi, ale i starých osob, čímž oslabily mezigenerační vazby. Jaký bude dlouhodobý dopad skandinávského individualismu na rodinné vazby, je otázkou k zamyšlení. V kontextu demografického stárnutí se však zdá, že v následujících letech může rodinná a sociální politika rozhodnout o podobě budoucí Evropy.

Použitá literatura

- BJORNSEN Ø. 2010. The Social Democrats and the Norwegian Welfare State: Some Perspectives. *Scandinavian Journal of History*. 26(3), 197–223.
DOI: 10.1080/034687501750303855. ISSN 0346-8755. Dostupné z www: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/034687501750303855>
- BLOKSGAARD, L. AND ROSTGAARD, T. 2015. Denmark country note', in: P. Moss (ed.) International Review of Leave Policies and Research 2015. Available at: http://www.leavenetwork.org/lp_and_r_reports/.
- BORCHORST, A. 2006. Daddy Leave and Gender Equality: the Danish Case in a Scandinavian Perspective. Aalborg: Institut for Historie, *Internationale Studier og Samfundsforhold*, Aalborg Universitet. (FREIA's tekstserie; No. 60). 10.5278/freia.4691293
- ECONOMIST 2013. The rich cousin. In: The Economist [online]. Haywards Heath: The Economist, 2013 [cit. 2016-03-03]. Dostupné z www: <http://www.economist.com/news/special-report/21570842-oil-makes-norway-different-rest-region-only-up-point-rich>
- ELLINGSEATER, A. L. 2012. Cash for Childcare: Experiences from Finland, Norway and Sweden. *Stockholm: Friedrich-Ebert-Stiftung*. ISBN 978-3-86498-151-7.
- ESPING-ANDERSEN, G. 1990. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press.
- EYDAL, G. B., ROSTGAARD, T. 2011. Nordic child care policies. Paper presented at 8th International LP&R seminar "High North – Extremely Different? Reykjavík 14–15 Sept.
- FENGER H., 2007. Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. [online] [cit 2016-07-18] Dostupné z www: <http://repub.eur.nl/pub/34876>
- FORSSÉN Katja, LAUKKANEN Anne-Mari, RITAKALLIO Veli-Matti. Policy The Case of Finland. 2003. [online] [cit. 2016-03-11]. Dostupné z www: <https://www.york.ac.uk/inst/spru/research/nordic/finlandpoli.pdf>
- FERRARINI, T., DUVANDER, A. Z. *Swedish Family Policy controversial reform of a success story* [online]. 2009, s. 1-10 [cit. 2016-03-11]. Dostupné z www: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/stockholm/06527.pdf>
- HOEM, J. M. 1990. Social Policy and Recent Fertility Change in Sweden. *Population and Development Review*, [online]. 16(4), 735–748 [cit. 2016-03-11]. Dostupné z www: <http://www.jstor.org/stable/1972965> .
- HOEM, J. M. 2005. Why does Sweden have such high fertility? In: *Demographic Research* [online]. 13, s. 559–572 [cit. 2016-03-11]. DOI: 10.4054/DemRes.2005.13.22. ISSN 1435-9871. Dostupné z www: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol13/22/>
- HOLUB, M., M. ŠLAPÁK, A. ŠTASTNÁ, V. KREBS a S. HÖHNE. Pružné formy podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění. In: *MPSV* [online]. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2009 [cit. 2016-07-18]. Dostupné z www: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7765/Pruzne_formy_podpory.pdf

- GERSTER, M. a T. LAPPEGARD. *Mother's employment and fertility in Norway* [online]. In: . Kongsvinger: Statistics Norway, Research Department, 2010, s. 1-25 [cit. 2016-07-11]. Dostupné z: <http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/DP/dp624.pdf>
- GUPTA, N. D., SMITH N. a VERNER M. 2006. Child Care and Parental Leave in the Nordic Countries: A Model to Aspire to? [online]. 1-56 [cit. 2016-03-11]. Dostupné z [www: http://www.iza.org/en/webcontent/publications/papers/viewAbstract?dp-id=2014](http://www.iza.org/en/webcontent/publications/papers/viewAbstract?dp-id=2014)
- KETTUNEN, P. 2010. The Nordic Welfare State in Finland. *Scandinavian Journal of History*, **26**(3), 225-247. DOI: 10.1080/034687501750303864. ISSN 0346-8755. Dostupné z [www: http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/034687501750303864](http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/034687501750303864)
- KOLBERG, J. E. 1992. The Study of welfare state regimes. New York: M.E. Sharpe. ISBN 0873326504.
- KORPI, W., FERRARINI T. a ENGLUND S.. Women's Opportunities under Different Family Policy Constellations: Gender, Class, and Inequality Tradeoffs in Western Countries Re-examined. *Social Politics: International Studies in Gender, State*. 2013, 20(1), 1-40. DOI: 10.1093/sp/jxs028. ISSN 1072-4745. Dostupné z [www: http://sp.oxfordjournals.org/cgi/doi/10.1093/sp/jxs028](http://sp.oxfordjournals.org/cgi/doi/10.1093/sp/jxs028)
- KOTRUSOVÁ, M., KUX J. 2006. Analýza politiky zaměstnanosti členských zemí Evropské unie v závislosti na jejich předsednictví se zřetelem na aktualizaci principů politiky zaměstnanosti České republiky: Finsko. 1. vyd. Praha: VÚPSV. ISBN 80-87007-45-X.
- LESTHAEGHE, R. J., The unfolding story of the second demographic transition. 2010. Population and development review. Dostupné z [www: http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/79230/j.1728-4457.2010.00328.x.pdf?sequence=1](http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/79230/j.1728-4457.2010.00328.x.pdf?sequence=1)
- LUNDQVIST, Å. 2011. Family policy paradoxes: gender equality and labour market regulation in Sweden, 1930–2010. Bristol: Policy Press. ISBN 18-474-2455-4.
- MATTHIESSEN, P. Ch., TROLLE D. a ZACHAU-CHRISTIANSEN B. 1967. Infant and perinatal mortality in Denmark. Washington: U.S. Dept. of Health, Education, and Welfare, Public Health Service, 1967.
- MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH. 2013. Child and Family Policy in Finland. Helsinki. Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health 9eng. ISBN 978-952-00-3378-1 (PDF)
- NEYER, G. 2003. Family Policies and Low Fertility in Western Europe. *Journal of Population and Social Security (Population)*, s. 46–93.
- OECD Family database, 2014. PF 2.5 Annex: Detail of change in parental leave by country, p. 1-49 (last updated 01/07/2014). www.oecd.org/social/family/database.htm.
- PYLKKÄNEN, E., SMITH N. 2004. Career Interruptions due to Parental Leave –A Comparative Study of Denmark and Sweden, Working Papers 04-1, University of Aarhus, Aarhus School of Business, Department of Economics.
- RASMUSSEN, A., WÜRTZ. 2007. The Long-Term Effect on Children of Increasing the Length of Parents' Birth-Related Leave. Aarhus School of Business, Department of Economics Working Paper No. 07-11. Dostupné z [www: http://www.aarhus-school-of-business.dk](http://www.aarhus-school-of-business.dk)

- <http://ssrn.com/abstract=1027866> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1027866>
- RØNSEN, M., SUNDSTRÖM M. 2002. Family Policy and After-Birth Employment Among New Mothers – A Comparison of Finland, Norway and Sweden, *European Journal of Population*, Vol. 18, No. 2, pp. 121-152.
- RØNSEN, M. 2004. Fertility and family policy in Norway—A reflection on trends and possible connections. *Demographic Research*, **10**, 265-286. DOI: 10.4054/DemRes.2004.10.10. ISSN 1435-9871. Dostupné z www: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol10/10/>
- RØNSEN, M. 2004b Fertility and Public Policies—Evidence from Norway and Finland. *Demographic Research*. **10**, 143-170. DOI: 10.4054/DemRes.2004.10.6. ISSN 1435-9871. Dostupné z www: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol10/6/>
- ROSTGAARD, T 2014, Family policies in Scandinavia, Aalborg Universitet.s. 18. Dostupné z www: [http://vbn.aau.dk/da/publications/family-policies-in-scandinavia\(471991a9-8288-4610-a50a-cd45fdb50290\).html](http://vbn.aau.dk/da/publications/family-policies-in-scandinavia(471991a9-8288-4610-a50a-cd45fdb50290).html)
- ŘEHÁKOVÁ, B. 2000. Nebojte se logistické regrese. Sociologický časopis/Czech Sociological Review. 2000, vol. 36, no. 4, s. 475–492. Dostupný z www: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5f6961faa17dd98a67cfb71a5205469d297369f5_372_475_REHAK.pdf [cit. 2016-07-15]. ISSN 0038-0288.
- SKEVIK, A., HATLAND A.. 2003. Family Policies in Norway. *Research Gate* [online]. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 32 [cit. 2016-06-29]. DOI: 10.1007/978-3-531-90895-3–5. ISBN 978-3-531-14564-8. Dostupné z www: <https://www.researchgate.net/publication/239570482-Family-Policies-in-Norway>
- SUNDSTROM, M., STAFFORD F. P. Female labour force participation, fertility and public policy in Sweden. *European Journal of Population Revue Européenne de Démographie*. 1992, (8), 199–215.
- SWEDEN 2015. Growing up in Sweden. In: Sweden [online]. Swedish Institute, 2015 [cit. 2016-04-21]. Dostupné z www: <https://sweden.se/society/children-and-young-people-in-sweden/>
- VALDIMARSDÓTTIR F. R. 2006. Nordic experiences with parental leave and its impact on equality between women and men. Copenhagen, Denmark: TemaNord, 2006. ISBN 9289313307.

Seznam použitých zdrojů

- EUROSTAT [online]. [cit. 2016-03-05]. Dostupný z [www: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database)
- HUMAN FERTILITY DATABASE. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany) and Vienna Institute of Demography (Austria). Available at www.humanfertility.org (data downloaded on [2016-01-03]).
- HUMAN MORTALITY DATABASE. University of California, Berkeley (USA), and Max Planck Institute for Demographic Research (Germany). Available at www.mortality.org or www.humanmortality.de (data downloaded on [2015-12-07])
- INTERNATIONAL SOCIAL SURVEY PROGRAMME. 2012: Family and Changing Gender Roles II [online]. GESIS Data Archive, Netherlands [cit. 2016-06-20]. Dostupný z [www: http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fCatalog/Catalog](http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fCatalog/Catalog)
- OECD (2013), OECD Family Database, Dostupné z [www: www.oecd.org/social/family/database](http://www.oecd.org/social/family/database).
- STATISTICS SWEDEN. Statistical Database [online], Stockholm [cit 2016-02-03]. Dostupné z [www: http://www.scb.se/en/](http://www.scb.se/en/)
- STATISTICS NORWAY. StatBank [online] [cit 2016-02-03]. Dostupné z [www: https://www.ssb.no/en/statistikbanken](https://www.ssb.no/en/statistikbanken)
- STATISTICS DENMARK. StatBank [online] [cit 2016-02-03]. Dostupné z [www: http://www.statbank.dk/statbank5a/default.asp?w=1366](http://www.statbank.dk/statbank5a/default.asp?w=1366)
- STATISTICS FINLAND. Statistical Databases [online] Helsinki [cit 2016-02-03]. Dostupné z [www: http://www.stat.fi/index_en.html](http://www.stat.fi/index_en.html)